

‘De grote moderne kruistocht’

De herinnering aan de Middeleeuwen in Britse en Duitse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

J.M. van Dijk

Thesis Master Maatschappijgeschiedenis

Erasmus Universiteit Rotterdam

29 juni 2020

'De grote moderne kruistocht'¹

De herinnering aan de Middeleeuwen in Britse en Duitse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

Naam:

J.M. van Dijk

Studentnummer:

387348

E-mail adres:

jeroenmarijnvandijk@hotmail.com

Telefoonnummer:

06-47593147

Studie:

Master Maatschappijgeschiedenis

Specialisatie:

Geschiedenis van Nederland in een mondiale context

Universiteit:

Erasmus Universiteit Rotterdam
(ESHCC)

Adres:

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Begeleider:

Dr. Robbert-Jan Adriaansen

Tweede lezer:

Prof. dr. Arianne Baggerman

Inleverdatum:

29 juni 2020

Aantal woorden:

27.035

Annotatiemethode:

Historisch Ambacht
(achtste, herziene uitgave)

---

¹ Deze titel is ontleend aan: 13th New Zealand Reinforcements. New Zealand Expeditionary Force, 'The Crusader' in *The Crusader* 1 (1 augustus 1916) 1-2.

Woord vooraf

Toen ik aan het begin stond van mijn masteropleiding Maatschappijgeschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, wist ik dat ik wederom een scriptie zou moeten gaan schrijven. Enkele maanden eerder had ik voor mijn bacheloropleiding Geschiedenis reeds een scriptie afgerond. Hierin vergeleek ik een aantal reisverslagen uit circa 1850 en circa 1700 van Britse en Nederlandse reizigers door Italië met elkaar en onderzocht ik hoe zij over Italië en het Italiaanse volk schreven. Het leren ontcijferen van de gedrukte lettertypes uit die tijd, evenals het ontdekken van de beelden en ideeën waar deze reizigers op terug grepen in hun beschrijvingen, beviel mij zo goed dat ik wist dat ik een soortgelijk onderzoek best nog een keer zou willen uitvoeren.

Dat moest dan wel een onderzoek naar een andere periode zijn; ik wilde mijn kennis namelijk nog wat verbreden. Maar welke periode? Aangezien ik een grote interesse heb in alles wat met geschiedenis te maken heeft – wat u, gezien mijn keuze voor een geschiedenisstudie, waarschijnlijk niet zult verbazen – was de keuze voor een bepaalde periode aanvankelijk een lastige. Wel realiseerde ik mij dat ik mij graag eens zou willen verdiepen in militaire historie, iets wat ik nog niet veel had gedaan. Dat hielp mij bij mijn keuze. 2018, het jaar waarin ik begon met het schrijven van deze scriptie, was namelijk het honderdste jaar na het einde van de Eerste Wereldoorlog. Een uitgelezen kans, dus, om dieper in te gaan op die periode.

En zo geschiedde. Voor u ligt het resultaat van het maandenlang ploeteren door Engels- en Duitstalige bronnen uit de Eerste Wereldoorlog en meer recente literatuur over hetzelfde onderwerp. Het zou echter niet eerlijk zijn om niet de personen te benoemen zonder wie deze scriptie nooit dezelfde kwaliteit zou hebben gehad. Mijn dank gaat allereerst en voornamelijk uit naar mijn begeleider, dr. Robbert-Jan Adriaansen. Zonder zijn uiterst waardevolle en opbouwende kritiek, begripvolheid en enorme hoeveelheid kennis, zou deze scriptie nooit een succes geweest zijn. Ook zijn geduld verdient lof; deze is ongetwijfeld meermaals door mij op de proef gesteld. Zoals Adriaansen hielp om deze scriptie op een hoger plan te trekken, zo ook werd zijn geduld zonder meer op een hoger plan getrokken.

Ik dank ook de medewerkers van de universiteitsbibliotheek van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Van de daar aanwezige faciliteiten en geboden diensten heb ik dankbaar en ongegeneerd vaak gebruik gemaakt.

Mijn vrienden en oud-studiegenoten Maarten, Tim, Martijn en Maarten-Jan, die hun master Maatschappijgeschiedenis vóór mij al hadden afgerond, wil ik ook bedanken. Hun plezierige karakters en hun grote enthousiasme hebben mij mede door mijn universitaire studie geloodst. Dat zij hun scripties al hadden afgerond, motiveerde mij om hetzelfde te doen.

Daarnaast ben ik eveneens veel dank verschuldigd aan mijn ouders en broers. Hun steun, hun nieuwsgierigheid naar de voortgang van mijn scriptie en hun pogingen om mij zo min mogelijk te storen op de momenten dat ik mijzelf een kluizenaar moest wanen, stelde mij in staat om mij zo goed mogelijk te richten op het schrijven en afronden van deze scriptie.

En tot slot – ik zal de clichématige “*last but certainly not least*” achterwege laten, al is hij hier nog zo toepasselijk – ben ik lieve Kelly dankbaarder dan ik ooit in woorden zou kunnen uitdrukken. Haar onuitputtelijke en niet aflatende steun en begrip, alsook haar bereidheid om plannen te verzetten als dat tot mijn grote spijt echt nodig was, waren in het gehele lees-, denk- en schrijfproces voor deze scriptie van onschatbare waarde. Het is mede voor en door haar dat ik deze scriptie heb afgerond.

Rest mij niets anders meer dan de hoop uit te drukken dat u, de lezer, dit bescheiden boekwerk met interesse zult lezen. Ik heb daar mijn best voor gedaan. De rest is aan u.

Jeroen van Dijk

Geervliet, 17 juni 2020

Inhoudsopgave

Woord vooraf	3
H1 – Inleiding	7
1.1. Het onderzoeksonderwerp	8
1.2. De onderzoeksvraag en deelvragen	9
1.3. Theorieën en concepten	11
1.4. De onderzoeksopzet	15
1.4.1. Introductie van de primaire bronnen	15
1.4.1.1. Britse bronnen	16
1.4.1.2. Duitse bronnen	19
1.4.1.3. Selectiecriteria	22
1.4.2. Methodologie	23
1.5. Historiografie	24
1.6. Leeswijzer	39
H2 – Referenties aan de Middeleeuwen in kunst en literatuur uit WO1	41
2.1. Ridderlijke eigenschappen	41
2.2. Christelijke idealen	43
2.3. IJzer en staal	44
2.4. Onridderlijke vijanden van het Duitse Keizerrijk	46
2.5. De ‘knights of the air’	48
2.6. Duitse oorlogsmisdaden	48
2.7. De onbevreesde Brit en de maniakale Duitser	50
2.8. Conclusie	51
H3 – ‘Chivalry in the Great War’: het Britse perspectief	53
3.1. De Britten: opvolgers van de Maltezer Orde	54
3.2. De geallieerden op kruistocht	58
3.3. Ridderlijkheid en christelijk geloof geven kracht	60
3.4. De historische oorsprong van de Pruisen	62
3.5. Ridderlijkheid in de lucht	65
3.6. Conclusie	67

H4 – ‘Ritterlichkeit im Ersten Weltkrieg’: het Duitse perspectief	70
4.1. De Duitsers: aan het Duitse ridderlijk ideaal wordt niet voldaan	70
4.2. Duitsers ontoren hun tegenstanders niet	75
4.3. De “ridderlijkheid” der Fransen	77
4.4. De invloed van de Germanen en de Middeleeuwen op hedendaags(e) Duits(ers)	78
4.5. De gehate Duitse piloot	80
4.6. Conclusie	82
H5 – Besluit	85
Literatuurlijst	87
Primaire bronnen	87
Secundaire literatuur	88
Bijlage 1 – Samenvatting	89

H1 – Inleiding

*You've heard me, scornful, harsh, and discontented,
Mocking and loathing War: you've asked me why
Of my old, silly sweetness I've repented-
My ecstasies changed to an ugly cry.
You are aware that once I sought the Grail,
Riding in armour bright, serene and strong;
And it was told that through my infant wail
There rose immortal semblances of song.
But now I've said good-bye to Galahad,
And am no more the knight of dreams and show:
For lust and senseless hatred make me glad,
And my killed friends are with me where I go.
Wound for red wound I burn to smite their wrongs;
And there is absolution in my songs.²*

In 2018 was het honderd jaar geleden dat de Eerste Wereldoorlog (28 juli 1914 – 11 november 1918) werd beëindigd met een wapenstilstand, en vorig jaar was het 105 jaar geleden dat de oorlog werd begonnen. Hoewel dit jaar (2020) veel aandacht uitgaat naar het feit dat de Tweede Wereldoorlog 75 jaar geleden ten einde kwam, hebben de eerder genoemde jubilea mede-historici en liefhebbers van geschiedenis aanleiding gegeven om ook de *Eerste* Wereldoorlog opnieuw onder de loep te nemen en om collectieve herinneringen aan de Eerste Wereldoorlog op te halen en toe te lichten. Er bestaan echter niet alleen collectieve herinneringen *aan* de Eerste Wereldoorlog; ook tijdens de oorlog zelf bestonden er bepaalde collectieve herinneringen, onder meer aan de Middeleeuwen. Dit is onder andere te zien in bovenstaand gedicht, geschreven door de Britse soldaat Siegfried Sassoon in 1916. In het gedicht voeren referenties aan de Middeleeuwen de boventoon, onder meer in de vorm van verwijzingen naar de mythische Heilige Graal, bepantserde ridders en de legendarische Galahad, één van de ridders van de ronde tafel van koning Arthur in de Arthur-legenden.

---

² Siegfried Sassoon, 'The poet as hero', in Rupert Hart-Davis (ed.), *The war poems of Siegfried Sassoon* (1983) 61; Poetry Foundation, *The poet as hero. By Siegfried Sassoon*, <https://www.poetryfoundation.org/poems/57270/the-poet-as-hero> (Geraadpleegd op 10 augustus 2018).

1.1. Het onderzoeksonderwerp

Deze masterthesis richt zich op hoe er tijdens de Eerste Wereldoorlog naar collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen werd verwezen. De nieuwe wijzen van oorlogvoering waarmee in de Eerste Wereldoorlog voor het eerst kennis werd gemaakt, zoals luchtgevechten en grootschalige artilleriebombardementen, moesten een plaats krijgen in de beeldvorming onder zowel soldaten als burgers. Dit werd in het geval van luchtgevechten bijvoorbeeld gedaan door naar deze te verwijzen als ridderlijke duels tussen nobele rivalen. De oorlog zelf, waar men aanvankelijk vol goede moed aan begon omdat ze gezien werd als “the war to end all wars”, oogde na verloop van tijd en na bloederige veldslagen waarbij amper winst behaald werd steeds zinlozer. Echter, door te verwijzen naar middeleeuwse ideeën over eer en opoffering werd getracht de beeldvorming van deze verschrikkelijke en uiterst destructieve oorlog bij te stellen, om zo het beeld van de Eerste Wereldoorlog om te vormen tot dat van een rechtvaardige strijd met een hoger doel. Onderzoek naar hoe er tijdens de Eerste Wereldoorlog werd gerefereerd aan de Middeleeuwen heeft zich tot dusver echter vooral gericht op schilderijen, muziek, romans en gedichten.³

In deze thesis kijk ik naar hoe de “gewone” soldaat deze middeleeuwse verbeelding ook met zich meedroeg, door tijdschriften van legereenheden te onderzoeken. De tijdschriften van legereenheden waren over het algemeen alleen bedoeld voor een militair publiek en ‘truly constitute the voice of the unit’, aldus digitaal archiefbeheerder ProQuest.⁴ Dit onderzoek beslaat wat betreft periodisering alle oorlogsjaren van de Eerste Wereldoorlog (28 juli 1914 – 11 november 1918) en maakt gebruik van primaire bronnen uit het Britse Rijk en het Duitse Keizerrijk. Deze twee naties waren tegenstanders van elkaar gedurende de Eerste Wereldoorlog, wat vergelijkingen tussen bronnen uit beide landen interessant maakt. Maakten de twee elkaar vijandig gezinde naties bijvoorbeeld gebruik van dezelfde of verschillende middeleeuwse denkbeelden om invulling te geven aan de oorlog en de manier van oorlog voeren, en om de tegenpartij zwart te maken dan wel de eigen partij te

---

³ Zie voor enkele van de voornaamste werken op dit gebied bijvoorbeeld: Stefan Goebel, *The Great War and Medieval Memory. War, Remembrance and Medievalism in Britain and Germany, 1914-1940* (Cambridge 2009); Samuel Hynes, *A War Imagined: The First World War and English Culture* (Londen 1990); Michael Paris, *Warrior Nation: Images of War in British Popular Culture, 1850-2000* (Londen 2000); Allen J. Frantzen, *Bloody Good: Chivalry, Sacrifice, and the Great War* (Chicago 2004); Paul Fussell, *The Great War and Modern Memory* (Londen 1979).

⁴ ProQuest, *Trench Journals and Unit Magazines of the First World War*, <http://microsite.proquest.com/page/trench> (Geraadpleegd op 29 december 2017).

verheerlijken? Daarnaast maak ik tevens een chronologische vergelijking: op welke wijze werd er in de latere oorlogsjaren gerefereerd aan middeleeuwse ideeën en wereldbeelden en werd dit op dezelfde manier gedaan als aan het begin van de oorlog? Zijn hierin ook kantelpunten te ontdekken in verband met ingrijpende gebeurtenissen, bijvoorbeeld na de opkomst van de onbeperkte duikbotenoorlog in 1915, de bloedige en voor de geallieerden weinig winstgevende Slag aan de Somme in 1916, de toetreding van de Verenigde Staten tot de oorlog in 1917 en de dood van Manfred 'de Rode Baron' von Richthofen in 1918? Dit zijn allerlei vragen die in deze thesis aan bod komen.

Aangezien er al veel secundaire literatuur bestaat waarin onderzoek naar verwijzingen naar de Middeleeuwen in bronnen als schilderijen, muziek, romans en gedichten centraal staat, onderzoek ik dergelijke bronnen in deze thesis dan ook niet nogmaals. Een vergelijking tussen die bronnen enerzijds en legertijdschriften anderzijds, berust in deze thesis op een vergelijking tussen secundaire literatuur en de in deze thesis behandelde eigen analyses van primaire bronnen.

1.2. De onderzoeksvraag en deelvragen

In deze masterthesis analyseer ik tien primaire bronnen: vijf artikelen uit Britse legertijdschriften en vijf artikelen uit Duitse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog. In paragraaf 1.4. benoem ik de gebruikte bronnen. In hoofdstukken 3 en 4 introduceer ik de bronnen uitgebreider en licht ik deze toe. De onderzoeksvraag van deze masterthesis, aan de hand waarvan deze bronnen geanalyseerd zullen worden, luidt:

- *Op welke wijze vormen uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen een referentiekader in Britse en Duitse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog?*

Zoals in de historiografie in paragraaf 1.5 van deze thesis wordt aangetoond, richten bestaande onderzoeken zich voornamelijk op uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen tijdens de Eerste Wereldoorlog in kunst en literatuur. Collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen van de soldaten aan het front, die over legertijdschriften beschikten om verwijzingen naar deze herinneringen in te uiten, vormen een onderbelicht onderzoeksgebied. Daarom koos ik voor juist dit onderbelichte medium. Onder paragraaf 1.4. beschrijf ik de historische context van de opzet, totstandkoming, het publiek en de inhoud van

dit type bron. In paragraaf 1.3. licht ik het in de hoofdvraag voorkomende concept “collectieve herinneringen” toe.

De keuze om de Middeleeuwen als periode aan te houden in het onderzoek naar referenties aan het verleden, is mede gebaseerd op de relatief lange duur van deze periode. Anders dan bijvoorbeeld de Renaissance, de Romantiek en de Verlichting, die één of enkele eeuwen duurden, duurden de Middeleeuwen ongeveer duizend jaar. Dit is voor deze thesis van belang, omdat er door de lange duur van de gekozen periode naar schatting een hogere kans was om verwijzingen naar die periode te vinden. Daarbij spreken de Middeleeuwen ook goed tot de verbeelding met typische symbolen als ridders, kastelen en de christelijke Kerk, evenals met bekende gebeurtenissen als de kruistochten, et cetera.

Ter ondersteuning van de hoofdvraag van deze thesis zullen de volgende drie deelvragen aan bod komen:

- *Op welke wijze werd er volgens reeds bestaand historisch onderzoek tijdens de Eerste Wereldoorlog gerefereerd aan de Middeleeuwen in kunst en literatuur?*
- *Welke uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen zijn er te constateren in Britse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog?*
- *Welke uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen zijn er te constateren in Duitse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog?*

De eerste, algemene deelvraag aan de hand van de secundaire literatuur staat centraal in hoofdstuk 2, en vormt de context van de daaropvolgende bronnenanalyse. Zoals reeds vermeld heeft bestaand onderzoek over de herinneringscultuur in de Eerste Wereldoorlog zich vooral gericht op schilderijen, muziek, romans en gedichten. Aan de hand van deze deelvraag is onderzocht hoe verwijzingen naar de Middeleeuwen zich volgens de bestaande literatuur precies uiten in deze werken. Hiermee zijn centrale thema's gedestilleerd en is er een raamwerk gecreëerd waarbinnen de analyse van de Britse en Duitse primaire bronnen plaatsvindt.

De tweede deelvraag vormt de centrale vraag in hoofdstuk 3 en steunt op de bronnenanalyse van de vijf geselecteerde artikelen uit Britse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog. De onderzoeksresultaten van deze deelvraag worden samengevat in een

deelconclusie aan het einde van het bijbehorende hoofdstuk, om een overzichtelijke vergelijking met de onderzoeksresultaten van de volgende deelvraag mogelijk te maken.

De derde deelvraag is de kern van hoofdstuk 4 en wordt beantwoord aan de hand van de bronnenanalyse van de vijf artikelen uit Duitse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog. Ook in dit vierde hoofdstuk is aan het einde ruimte voor een samenvatting van de onderzoeksresultaten van deze deelvraag, zodat deze overzichtelijk vergeleken kunnen worden met de onderzoeksresultaten van de tweede deelvraag.

De slotconclusie maakt de balans op van de twee bronnenanalyses en de contextanalyse. In het besluit vergelijk ik de onderzoeksresultaten van de Britse en Duitse bronnenanalyses met elkaar, alsook met de bevindingen in de literatuur die ik in hoofdstuk 2 behandel.

1.3. Theorieën en concepten

Dit onderzoek maakt hoofdzakelijk gebruik van het concept “collectieve herinneringen”. Volgens Astrid Erll, hoogleraar Engelstalige literatuur en cultuur aan de Goethe-Universiteit in Frankfurt am Main, zijn uitingen van collectieve herinneringen een fundamenteel element van de mens. De geschiedenis van het creëren van een gedeeld erfgoed en het denken over herinnering kan dan ook worden herleid tot aan de klassieke oudheid, naar Homer, Plato en Aristoteles.⁵ Pas relatief recent, in de twintigste eeuw, ontstond er echter wetenschappelijke interesse in het fenomeen “herinnering”. In de jaren '20 van de vorige eeuw was Maurice Halbwachs de eerste die zich toespitste op het concept collectieve herinneringen. Halbwachs, een Franse socioloog en een student van Henry Bergson en Emile Durkheim, schreef drie teksten waarin hij zijn definitie van het concept presenteerde. Volgens hem zijn alle herinneringen, ook persoonlijke, in feite collectieve herinneringen die afhankelijk zijn van sociale structuren – de mensen om ons heen. Via interactie en orale communicatie met andere mensen kunnen collectieve herinneringen worden gevormd en doorgegeven; daarom noemde Halbwachs “collectieve herinneringen” ook wel “communicatieve herinneringen”. Hij beweerde hiermee dat er een samenleving nodig is om herinneringen op te roepen, te herkennen en te plaatsen. Op het moment dat de verbinding met het verleden verbroken wordt, bijvoorbeeld wanneer de laatste levende mensen die een bepaalde historische

---

⁵ Astrid Erll, *Memory in culture* (Basingstoke 2011) 13.

gebeurtenis hebben meegemaakt komen te overlijden, verliest men ook de herinnering aan het verleden.⁶

De Duitse Jan Assmann weerlegt deze laatste bewering. Assmann verdeelt het concept “collectieve herinneringen” zoals dat door Halbwachs was gedefinieerd, onder in twee verschillende varianten van het concept.⁷ Volgens Assmann is er, zoals Halbwachs ook reeds beweerde, sprake van herinneringen die via alledaagse interactie tot stand komen en ook langs die weg worden overgedragen. Deze “communicatieve herinneringen” bestaan uit de historische ervaringen van tijdgenoten, waardoor dergelijke herinneringen alleen bestaan in een beperkte en zich verschuivende tijdshorizon van zo’n tachtig tot honderd jaar. De inhoud van “communicatieve herinneringen” is veranderlijk en bevat geen vaststaande betekenis.⁸ Hiertegenover staan de door Assmann geïntroduceerde “culturele herinneringen”. Dit type herinnering is volgens Assmann gebonden aan materiële elementen en wordt doelbewust gecreëerd en gecereemonialiseerd. “Culturele herinneringen” bevatten een vaste set van inhoud en betekenissen, zijn terug te vinden in vaste vormen en praktijken, maken gebruik van een systeem van geheugensteunen zoals rituelen, mythen en monumenten en worden onderhouden en geïnterpreteerd door getrainde specialisten zoals priesters, archivisten en historici, aldus Assmann.⁹ Mythische gebeurtenissen uit een (ver) verleden die als fundamenteel voor de maatschappij worden gezien, liggen volgens Assmann aan de basis van “culturele herinneringen”. Anders dan wat Halbwachs beweert, is het overdragen van culturele herinneringen volgens Assmann niet voorbehouden aan orale communicatie. Volgens hem wordt het zelfbeeld en het bewustzijn van de eenheid en de particulariteit van een gemeenschap bepaald door het corpus van herbruikbare teksten, beelden, mythen en rituelen waar de “culturele herinnering” uit bestaat. Deze media van een gedeeld verleden bieden volgens Assmann oriëntatie in het heden en hoop voor de toekomst.¹⁰

Een andere belangrijke bijdrage aan de vorming van het concept “collectieve herinneringen” is het werk *Imagined communities* van de Britse antropoloog Benedict Anderson. In dit boek verbindt Anderson “herinnering” aan het moderne nationalisme,

---

⁶ Erll, *Memory in culture*, 13-15.

⁷ *Ibidem*, 27-28.

⁸ Erll, *Memory in culture*, 28-30; Jan Assmann, ‘Collective Memory and Cultural Identity’, *New German Critique*, 65 (1995) 127.

⁹ Erll, *Memory in culture*, 28-30; Assmann, ‘Collective Memory and Cultural Identity’, 61.

¹⁰ Erll, *Memory in culture*, 29-34.

waarbij hij de natie omschrijft als een verbeelde gemeenschap. Anderson beweert dat naties verbeeld zijn omdat de inwoners van zelfs de kleinste landen elkaar niet allemaal (kunnen) kennen, en toch heerst bij iedereen de verbeelding dat ze een homogene gemeenschap vormen.¹¹ Deze ingebeelde gemeenschappen zijn gelimiteerd omdat ze allemaal eindige grenzen hebben, met daarachter weer andere naties. Geen enkele natie beeldt zichzelf in als representatief voor de gehele mensheid. Tot slot beweert Anderson dat naties gemeenschappen zijn omdat er een diepe, horizontale kameraadschap in heerst waar de afgelopen twee eeuwen miljoenen mensen niet alleen bereid voor waren om te moorden, maar ook om er voor te sterven.¹²

Een werk van Jay Winter, getiteld *Remembering War: the Great War between Memory and History in the 20th Century* en verschenen in 2006, gaat in op het concept “herinnering” en de handeling van het herinneren, die Winter “memory” en “remembrance” noemt. Winter geeft in samenwerking met de Amerikaanse historicus Emmanuel Sivan uitgebreide en werkbare definities van deze twee begrippen. Winter propageert het gebruik van herinneren in plaats van herinnering als een strategie om trivialisering van de term herinnering te voorkomen, aangezien laatstgenoemde in ongeveer elk aspect van de omgang met het verleden gebruikt wordt.¹³ Door “herinneren” te gebruiken wordt een specifieke agency aangeduid, die beter antwoord geeft op de vragen wie zich wat herinnert, hoe, waar en wanneer. Herinneringen worden hierdoor minder statisch en meer subjectief; volgens Winter is herinneren een dynamisch en veranderlijk proces, afhankelijk van visies op de toekomst en op het verleden. Ook voegt degene die herinnert vaak gevoelens, ideeën of kennis toe die hij of zij pas heeft opgedaan na de daadwerkelijke ervaring die herinnerd wordt.¹⁴ Collectieve herinneringen zijn volgens Winter en Sivan geremedieerde of “collected” herinneringen. Collectieve herinneringen bestaan niet autonoom, maar belichamen een sociale intentie en hebben organisatie en begeleiding nodig. Herinneren is een proces en herinneringen zijn het product. Van collectieve herinneringen kan dan ook alleen gesproken worden als groepen mensen dit proces gezamenlijk en publiekelijk ondergaan. Maar volgens Winter en Sivan zijn collectieve herinneringen niet hetzelfde als een verzameling individuele herinneringen. In het

---

¹¹ Benedict Anderson, *Imagined communities* (Londen 2016) 6.

¹² Anderson, *Imagined communities*, 6-7.

¹³ Jay Winter, *Remembering War: the Great War between Memory and History in the 20th Century* (New Haven 2006) 3.

¹⁴ Winter, *Remembering War*, 4.

proces van herinneren worden individuele componenten samengevoegd tot een geheel nieuw, collectief product, dat door individuen eigengemaakt wordt. De collectieve herinnering aan iets is niet wat iedereen daarover denkt, maar het is een uitdrukking die gebruikt wordt wanneer geprobeerd wordt het gedrag van verschillende groepen in het collectief te ontrafelen.¹⁵

Hoewel er nog andere auteurs zijn die bij hebben gedragen aan de ontwikkeling van het concept “collectieve herinnering”, sluit het in deze thesis gebruikte theoretische kader het nauwst aan bij de theorieën van de hierboven besproken auteurs. Uitingen van collectieve herinnering vonden tijdens de Eerste Wereldoorlog plaats via contact met andere mensen, wat in die zin aansluit op de beweringen van Maurice Halbwachs. Ook in deze thesis worden uitingen van collectieve herinneringen gezocht in sociale contacten, namelijk in door mensen geschreven werken – legertijdschriften – die voor en door een specifieke doelgroep werden geschreven en gelezen, namelijk soldaten en vrienden en familieleden van die soldaten. Halbwachs verstond onder “interactie met andere mensen” echter voornamelijk oraal contact, en was van mening dat boeken geen herinneringen kunnen overdragen omdat de lezer niet in direct contact staat met het verleden. Wat dat betreft sluit het theoretisch kader in deze thesis beter aan bij Jan Assmann, die beweert dat collectieve of culturele herinneringen ook in tekst en beeld geuit en overgedragen kunnen worden. Omdat ik in deze thesis een vergelijking maak tussen Britse en Duitse bronnen, sluit het theoretisch kader ook aan bij Benedict Andersons “imagined communities”. En de theorie van Jay Winter en Emmanuel Sivan biedt een uitgangspunt voor een chronologische vergelijking van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen. Hiermee kan onderzocht worden in hoeverre deze herinneringen veranderden naarmate de oorlog vorderde. Tevens kan hiermee onderzocht worden in hoeverre de collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen daadwerkelijk “collectief” waren; hadden de verschillende soldaten aan het front wel dezelfde herinneringen?

---

¹⁵ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 17; Jay Winter en Emmanuel Sivan, ‘Setting the Framework’, in Jay Winter en Emmanuel Sivan (eds.), *War and Remembrance in the Twentieth Century* (Cambridge 1999) 9; Assmann, ‘Collective Memory and Cultural Identity’, 61-65.

1.4. De onderzoeksopzet

1.4.1. Introductie van de primaire bronnen

Binnen de vele boeken, artikelen en andere historisch-wetenschappelijke werken over de herinneringscultuur tijdens de Eerste Wereldoorlog, zijn legertijdschriften een type bron die een onderbelicht onderzoeksgebied vormen. Voor een relevante wetenschappelijke bijdrage lag het dan ook voor de hand om juist dit type bron te analyseren. Onder legertijdschriften wordt in deze thesis verstaan: periodiek verschenen tijdschriften die opgesteld werden door redacties die geheel of deels uit soldaten bestonden of die in elk geval nauw verbonden waren aan mensen die in actieve dienst van het leger waren, en die zich bezighielden met aan oorlog gerelateerde zaken.

De Britse en de Duitse legertijdschriften die ik in deze thesis heb onderzocht, hebben een soortgelijke opmaak. De omvang van de onderzochte Britse tijdschriften varieert van twaalf tot honderdachtenveertig pagina's per tijdschrift. In de vijf Britse legertijdschriften staan zowel op de eerste als op de laatste pagina's verscheidene advertenties voor onder meer militaire uitrusting, kledingstukken, pennen, meubelen, beleggingen, voedsel, motoren en sieraden. Daarnaast bieden de vijf Britse tijdschriften ruimte voor het laatste nieuws over de stand van zaken in de oorlog, historische achtergronden, gedichten en door soldaten ingezonden stukken. In alle vijf de Britse tijdschriften zijn ook prenten te vinden, met in één van de tijdschriften daarnaast ook nog groepsfoto's van soldaten. In één van de Britse legertijdschriften is ook een schaaknotatie te vinden.

De Duitse legertijdschriften tellen gemiddeld wat minder pagina's dan hun Britse tegenhangers: vier tot zesendertig pagina's. Advertenties komen in de Duitse legertijdschriften niet frequent voor; in slechts twee van de vijf Duitse tijdschriften zijn op de laatste pagina(s) enkele advertenties te vinden voor kledingstukken, boeken en bioscoopkaartjes voor een twee uur durende film met orkestbegeleiding te Saint-Quentin. In alle vijf de Duitse tijdschriften is ruimte voor nieuws over de oorlog, historische achtergrondverhalen, gedichten, en voor stukken die door soldaten zijn ingezonden. Deze laatste zijn veelal humoristisch van aard. In drie van de vijf Duitse legertijdschriften is daarnaast ook ruimte voor afbeeldingen; twee bevatten prenten en één bevat naast prenten ook foto's van groepen soldaten. In diezelfde drie Duitse tijdschriften zijn tevens raadsels, schaaknotaties en kruiswoordpuzzels te vinden.

1.4.1.1. Britse bronnen

Hieronder worden de titels en de publicatiedata van de vijf in deze thesis gebruikte Britse legertijdschriften vermeld, alsook tot welke legereenheid de tijdschriften behoren. In hoofdstuk 3 worden de individuele tijdschriften inhoudelijk uitgebreider geïntroduceerd.

Legereenheid:	Titel tijdschrift:	Publicatiedatum:
British Expeditionary Force	<i>"Khaki": A monthly magazine and cabled news sheet for the over-sea soldier bringing him as a gift – news from home</i>	1 mrt 1915
New Zealand Expeditionary Force	<i>The Crusader</i>	1 aug 1916
British Expeditionary Force	<i>"Khaki": A monthly magazine and cabled news sheet for the over-sea soldier bringing him as a gift – news from home</i>	1 mei 1917
Egyptian Expeditionary Force	<i>The Palestine news: the weekly newspaper of the Egyptian expeditionary force of the British army in occupied enemy territory</i>	16 mei 1918
Royal Naval College, Greenwich	<i>The Quirk: R.N.A.S. R.N. College, Greenwich</i>	29 jun 1918

Zoals te zien is aan de namen van de legereenheden, zijn drie van de vier legereenheden – specifiek: de British, New Zealand en Egyptian Expeditionary Forces – afkomstig uit dan wel gericht op het Brits Gemenebest. Deze legereenheden bevatten koloniale troepen. Omdat deze eenheden daarnaast echter ook Britse soldaten bevatten, of in nauw contact stonden met of gecoördineerd werden door legereenheden uit Groot-Brittannië, worden de tijdschriften van deze expeditielegers wel onder "Britse" bronnen geschaard. In de literatuur van andere historici die ik in hoofdstuk 2 behandel, is hiervan ook sprake.

Ook professor Graham Seal, directeur van de Australia-Asia-Pacific-Institute (AAPI) en oprichter van de WA Folklore Archive, beweert dat Britse en koloniale soldaten nauw verbonden waren met elkaar. De uit verschillende naties afkomstige soldaten van het Britse Rijk hielden zich volgens Seal wel ook bezig met hun eigen, nationale identiteit. Zo hadden

Australische soldaten tijdschriften als *Aussie* en *Rising Sun*, waarvan de namen gebaseerd waren op de populaire afkorting van "Australian" en het kenmerkende embleem van een opkomende zon op een insigne op de hoeden van soldaten van de Australian Imperial Force.¹⁶ De verscheidene soldaten hadden volgens Seal ook namen voor elkaar. Britse troepen werden over het algemeen "Tommys" genoemd, naar de beschrijving van de typische Britse soldaat, Tommy Atkins. Zij werden door Nieuw-Zeelanders en Australiërs soms een "kitch" genoemd, refererend aan Lord Kitchener, de opperbevelhebber van de Britse strijdkrachten van 1914 tot 1916. Australiërs stonden aanvankelijk bekend als "billjims", hoewel vanaf 1917 de minder flatterende "digger" haar intrede deed. Nieuw-Zeelanders heetten "Kiwis" en soldaten van de Verenigde Staten werden veelal "yanks" genoemd.¹⁷

Desalniettemin waren Britse en koloniale soldaten eensgezind: 'Although matters of high politic ultimately determined his fate, the trench soldier was not engaged with such lofty considerations (...) Likewise, the higher politics of empire and colonialism were not among his concerns.'¹⁸ Volgens Seal was een gedeeld verlangen om Groot-Brittannië te beschermen een krachtige motivator voor de Britse soldaten. Het idee om het moederland te beschermen was ook een belangrijke reden voor velen, zelfs uit de verste uithoeken van het Rijk, om zich aan te melden voor militaire dienst en mee te doen aan de Eerste Wereldoorlog.¹⁹ Hierom zijn onder de Britse bronnen niet enkel tijdschriften van legereenheden uit Groot-Brittannië te vinden, maar ook uit Britse koloniën als Nieuw-Zeeland.

Volgens Seal zorgde het ontzagwekkende aantal dodelijke slachtoffers tijdens de Eerste Wereldoorlog ervoor dat maar weinig families niet getroffen werden door het verlies van een familielid of vriend van de familie, wat de financiële en emotionele levensvatbaarheid van huiselijke relaties ondermijnde.²⁰ De "Great War" was niet alleen "Great" vanwege de omvang en intensiteit van de verwoesting die plaatsvond, maar ook vanwege het effect op de bevolkingen van de participerende naties. Hierdoor ontstond er een behoefte aan een vorm van publieke communicatie tussen het thuisfront en het oorlogsfront. Er werden weliswaar veel brieven over en weer geschreven, maar deze waren een private vorm van communicatie en bevatten vooral uitingen van affectie en persoonlijke informatie. De soldaatkranten of

---

¹⁶ Graham Seal, *The soldiers' press. Trench journals in the First World War* (Basingstoke 2013) 178-179.

¹⁷ Seal, *The soldiers' press*, 179-180.

¹⁸ *Ibidem*, 181-182.

¹⁹ *Ibidem*, 185.

²⁰ *Ibidem*, 1.

“trench journals” werden ontwikkeld in een poging om enige orde aan te brengen in een wanordelijk bestaan gedurende de oorlogsjaren, zeker nadat het geloof in glorie en patriotisme nagenoeg was verdwenen. Hiertoe werd in de tijdschriften voornamelijk humor gebruikt.²¹

Het publiek van de legertijdschriften bestond uit de eerste plaats uit medesoldaten, die wantrouwig waren tegenover officiële nieuwsberichten en uitspraken van de legerleiding en daarom hun behoefte aan informatie over onder meer het verloop van de oorlog via de onofficiële tijdschriften vervulden. Volgens Seal waren de legertijdschriften echter meer dan de reflecties van wat soldaten dachten en voelden. Legertijdschriften bevatten geen ongedieerde inhoud maar juist een zorgvuldig geconstrueerde versie van de oorlogservaring voor de lezers aan het thuisfront, die naast de medesoldaten ook tot het lezerspubliek van de tijdschriften behoorden. Deze lezers bestonden uit politici, de reguliere media, militaire bevelhebbers en de familieleden, vrienden en (oud-)collega's van de soldaten aan het front.²² Volgens Seal waren de legertijdschriften dan ook niet alleen een middel om informatie uit te wisselen tussen soldaten onderling, maar waren ze evengoed een middel om de standpunten van de soldaten over te brengen op diegenen aan het thuisfront die daar hopelijk iets mee konden doen.

Hoewel de legertijdschriften inhoudelijk wel beklag, kritiek en bij tijd en wijle zelfs directe confrontaties met militaire en politieke autoriteiten bevatten, zijn er volgens Seal nergens oproepen tot protest of verraad te vinden.²³ Wel kon men in de tijdschriften lezen over de omstandigheden – of vermeende omstandigheden – rond het dagelijks leven in de loopgraven. Deze werden in de legertijdschriften geuit in de vorm van toespraken, liederen, gedichten, verhalen, grappen, geruchten en bijgelovige uitspraken.²⁴ Omdat er in de militaire geschiedenis, de officiële verheerlijkingen van oorlog en de volksverhalen over oorlogvoering weinig tot niets te vinden was dat soldaten kon helpen om om te gaan met de traumatische gebeurtenissen in de Eerste Wereldoorlog, was er in de legertijdschriften ook veel ruimte voor verhalen over de loopgraven, prikkeldraad, tanks, gasaanvallen, wapens en een groot scala aan andere, nieuwe technieken waar de soldaten aan het front mee te maken kregen.²⁵

---

²¹ *Ibidem*, 1-2.

²² *Ibidem*, 3.

²³ *Ibidem*, 3, 7-12, 108-145.

²⁴ *Ibidem*, 5.

²⁵ *Ibidem*, 6.

1.4.1.2. Duitse bronnen

In onderstaande tabel worden de titels en de publicatiedata van de vijf in deze thesis gebruikte Duitse legertijdschriften vermeld, alsook tot welke legereenheid de tijdschriften behoren. In hoofdstuk 4 worden de Duitse tijdschriften inhoudelijk uitgebreider geïntroduceerd.

Legereenheid:	Titel tijdschrift:	Publicatiedatum:
German Army. German Navy.	<i>Am Lagerfeuer: Kriegsernst u. Kriegshumor für unsere Soldaten</i>	5 jan 1915
2. Armee	<i>Armee-Zeitung der 2. Armee</i>	12 feb 1916
11. Armee	<i>Kriegs-Zeitung der Elften Armee</i>	17 aug 1916
4. Armee	<i>K. u. K. Feldzeitung der 4. Armee</i>	11 apr 1917
3. Armee	<i>Der Champagne Kamerad: Feldzeitung der 3. Armee</i>	26 mei 1918

Volgens professor Robert L. Nelson, docent aan de geschiedenisfaculteit van de University of Windsor, Canada, ligt de oorsprong van Duitse legertijdschriften in de Napoleontische oorlogen. In 1812 richtte dr. Rambach, een professor uit Tartu (beter bekend onder haar historische Duitse naam: Dorpat), als eerste een Duits legertijdschrift op, in reactie op de veroveringen door Napoleon.²⁶ Zijn tijdschrift kende maar één editie, maar werd tussen 1813-1814 opgevolgd door een legertijdschrift van het hoofdkwartier van het Pruisische leger. Honderd jaar later, op 7 september 1914, werd in Oost-Pruisen voor het eerst in de Eerste Wereldoorlog weer een Duits legertijdschrift opgericht, een week later gevolgd door de totstandkoming van een Duits legertijdschrift aan het westerse front. Deze tijdschriften werden volgens Nelson aanvankelijk opgericht vanwege een behoefte aan afleiding en bevatten grappen en gedichten. De legertijdschriften werden al snel na eerste publicatie populair onder de Duitse soldaten en officieren, en werden enkele maanden later ook opgestuurd naar abonnees aan het thuisfront.²⁷ Omdat de Duitse officieren en bevelhebbers inzagen dat de legertijdschriften een stimulerende werking hadden op het moreel van de

²⁶ Robert L. Nelson, *German soldier newspapers of the First World War* (Cambridge 2011) 18.

²⁷ Nelson, *German soldier newspapers*, 18-19.

soldaten en nuttig konden zijn, werd de oprichting van nieuwe tijdschriften volgens Nelson door hen dan ook gesteund.²⁸

De Duitse doctor en hoofd van de Scientific Library Services and Information Systems binnen de Deutsche Forschungsgemeinschaft, Anne Lipp, beweert dat de Duitse legerleiding in de Eerste Wereldoorlog niet alleen de oprichting van de legertijdschriften steunde, maar de tijdschriften ook actief gebruikte om de meningsvorming onder de Duitse soldaten te beïnvloeden en te sturen.²⁹ Volgens Lipp zagen de Duitse officieren en bevelhebbers de noodzaak hiervoor toen de verwachte korte oorlog zich uitbreidde tot een grootschalige oorlog die mensen en materieel zou verslinden voor een niet te voorziene periode.³⁰ Het uitbreken van de oorlog had volgens Lipp in eerste instantie alle politieke, confessionele en sociale kampen verenigd in een uitgesproken wil om zich te verdedigen. Ook al werden de ervaringen van augustus 1914 niet gekenmerkt door een enthousiasme voor de oorlog, toch was er sprake van een bereidheid tot oorlog en verdediging. De collectieve bereidheid om te verdedigen hield volgens Lipp echter enkele weken stand, niet maanden of zelfs jaren.³¹ In augustus 1914 voorzag bijna niemand dat de Eerste Wereldoorlog vier en een kwart jaar zou duren. Door de zich voortslepende oorlog kwam de stemming onder zowel strijders als niet-strijders volgens Lipp onder grote druk te staan. Ten laatste na de oorlogswinter van 1915-1916 erkende de militaire leiding “de stemming” als een belangrijke oorlogskwestie die gecontroleerd en beïnvloed moest worden, vooral aan het front.³² De Duitse legertijdschriften waren hiervoor bij uitstek geschikt. Eén van de zorgen van de Duitse oorlogsjournalistiek was volgens Lipp vanaf het begin het creëren van een tegenwicht tegen de opkomende en zich verspreidende oorlogsmoeheid in kalmerende en eufemistische artikelen. Deze tendens werd nog versterkt toen de Oberste Heeresleitung, de Duitse opperbevelhebbers, met de oprichting van de veldpersdienst in 1916 rechtstreeks toegang kreeg tot de inhoud van de legertijdschriften en deze op een gerichte manier begon bij te sturen. Toen de politieke en sociale controverse over de doelstellingen van de oorlog het moreel van de Duitse soldaten in de tweede helft van de oorlog blijvend dreigde te schaden, beval de militaire leiding

---

²⁸ *Ibidem*, 20.

²⁹ Anne Lipp, *Meinunglenkung im Krieg: Kriegserfahrungen deutscher Soldaten und ihre Deutung 1914 – 1918* (Göttingen 2003) 11.

³⁰ Lipp, *Meinunglenkung im Krieg*, 11.

³¹ *Ibidem*, 12-13.

³² *Ibidem*, 12-13.

bovendien om het meningsvormingsproces onder de soldaten systematisch te onderzoeken en te sturen. Daartoe werd in de zomer van 1917 een nieuwe tak van de militaire dienstplicht ingevoerd, dat al snel werd omgedoopt tot “patriottische opvoeding.”³³ Door deze ontwikkelingen weerspiegelden de Duitse legertijdschriften vanaf 1917 dan ook het officiële interne militaire discours, volgens Lipp.³⁴

Volgens Nelson bestond het lezerspubliek van de Duitse legertijdschriften bovenal uit mannelijke soldaten, die bijna allen in bezet gebied leefden en op zoek waren naar een mix van legitimering en escapisme.³⁵ De tijdschriften werden, zeker in vergelijking met de Britse legertijdschriften, in mindere mate gelezen door burgers aan het thuisfront, volgens Nelson. Wel verschenen, anders dan in de Britse tijdschriften, ook stukken vanaf het thuisfront – geschreven door bijvoorbeeld Duitse vrouwen of professoren – in de Duitse legertijdschriften.³⁶ Desalniettemin liep het aantal abonnees op het grote aantal Duitse legertijdschriften op tot in de miljoenen. Volgens Nelson kwam dit mede doordat de Duitse tijdschriften door veel meer soldaten aan het front gelezen werden dan de Britse tegenhangers aan de geallieerde zijde, wat op zijn beurt weer mogelijk werd gemaakt door het uitgebreider medianetwerk waar in Duitsland sprake van was.³⁷

Inhoudelijk waren in Duitse legertijdschriften volgens Nelson een viertal centrale thema’s te vinden, die op vergelijkbare wijze als in de Britse legertijdschriften gepubliceerd werden in de vorm van grappen, liederen, gedichten en verhalen. De inhoud van de Duitse tijdschriften centreerde zich rond de rol van Duitsland in de oorlog en haar bezetting van buitenlandse gebieden en bevolkingen, het concept van kameraadschap, het concept van mannelijkheid, en de beeldvorming over vrouwen en de vijand. Vooral het eerste thema, waarin de nadruk wordt gelegd op de legitimering van de oorlog als een defensieve strijd en op het bezetten van buitenlandse gebieden, is volgens Nelson opvallend in vergelijking met de inhoud van geallieerde tijdschriften. Dit is niet verbazingwekkend wanneer er gekeken wordt naar de praktijk omtrent het strijdtoneel; hoewel de Britten zich technisch gezien op buitenlands grondgebied bevonden, vochten zij grotendeels op het terrein van bondgenoten. Volgens Nelson zagen de Britten zich daarom niet genoodzaakt om te bewijzen dat zij een

---

³³ *Ibidem*, 14.

³⁴ *Ibidem*, 11.

³⁵ Nelson, *German soldier newspapers*, 4.

³⁶ *Ibidem*, 39.

³⁷ *Ibidem*, 16-39, 237.

defensieve en rechtvaardige oorlog voerden. Het Duitse Keizerrijk, daarentegen, vocht op vijandelijk grondgebied en moest haar aanwezigheid aldaar zien te legitimeren – ook voor haar eigen strijdkrachten, die wilden geloven dat ze vochten om hun families te beschermen.³⁸

1.4.1.3. Selectiecriteria

De schriftelijke, primaire bronnen waarvan ik in deze thesis gebruik maak, moesten in het selectieproces voldoen aan enkele criteria. De voornaamste eis betrof het type bron. Aangezien onderzocht wordt op welke wijze uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen geconstrueerd werden door Britse en Duitse soldaten, moest de bron een medium zijn dat deze uitingen adequaat kon faciliteren. Daarom is gekozen voor legertijdschriften. De tijdschriften moesten afkomstig zijn uit het Britse dan wel het Duitse leger en moesten door Britse dan wel Duitse auteurs in het Engels of Duits geschreven zijn. Deze auteurs moesten daarnaast een militaire functie bekleed hebben ten tijde van de Eerste Wereldoorlog, dus in de periode 1914-1918. De bronnen zelf moesten tevens in dezelfde periode (1914-1918) geschreven en gepubliceerd zijn. Voor de selectie van de bronnen maakte ik eerst gebruik van een verkennende leeswijze, waarmee ik aan het begin, halverwege en aan het einde van het werk zocht naar bepaalde trefwoorden die in verband staan met verwijzingen naar de Middeleeuwen. De gebruikte trefwoorden zijn afkomstig uit secundaire literatuur die later in deze thesis behandeld wordt.

Zowel de Britse als de Duitse legertijdschriften zijn allen gevonden op de website van digitaal archiefbeheerder ProQuest, die ruim vijftienhonderd legertijdschriften van legereenheden uit onder meer de Verenigde Staten van Amerika, Groot-Brittannië, Duitsland, Canada, Frankrijk, Australië en Nieuw-Zeeland heeft gedigitaliseerd en beschikbaar heeft gemaakt op haar website, www.proquest.com. Binnen de onderzoeksperiode van deze thesis, 1914-1918, zijn exact twaalfhonderd tijdschriften te vinden op ProQuest. 632 hiervan zijn Engelstalig en 188 zijn Duitstalig. Toegang tot de database *Trench Journals and Unit Magazines of the First World War* van ProQuest was mogelijk via een lidmaatschap bij de Koninklijke Bibliotheek Den Haag.

Het werken in en met ProQuest bracht echter enkele belangrijke beperkingen met zich mee, die ook van invloed zijn geweest op de selectieprocedure van de primaire bronnen. Eén

---

³⁸ *Ibidem*, 8-15, 237-242.

van de voornaamste beperkingen is dat de gescande teksten op de website enkel als afbeelding zijn te downloaden en te lezen, waarbij van het grootste gedeelte van de relevante tekstfragmenten bij een zoekopdracht ook geen voorvertoning beschikbaar is. Daarnaast worden onder de Engelstalige bronnen in ProQuest ook legertijdschriften uit de Verenigde Staten van Amerika geschaard, die echter niet binnen het onderzoekskader van deze thesis vallen, aangezien deze zich richt op bronnen uit het Britse Rijk. Bij zowel de meeste Engelstalige als de Duitstalige bronnen is, eenmaal gedownload, tevens sprake van een slechte optische tekenherkenning (OCR), waardoor de teksten niet of nauwelijks doorzoekbaar zijn op basis van automatische trefwoordherkenning – dit kan enkel in beperkte mate in de zoekmachine van ProQuest zelf. Deze beperkingen maken een grootschalige inventarisatie van de bronnen problematisch, zo niet onmogelijk, en zorgen ervoor dat elk tekstfragment afzonderlijk gelezen moet worden. Het zorgt er tevens voor dat relevante teksten praktisch gezien enkel gevonden kunnen worden met behulp van reeds bekende trefwoorden.

De Britse primaire bronnen vond ik met behulp van de trefwoorden ‘chivalry’, ‘chivalrous’, ‘medieval’, ‘Middle Ages’, ‘knight’, ‘kighthood’ en ‘noble’. De Duitse bronnen werden gevonden met behulp van de trefwoorden ‘Ritterlichkeit’, ‘Edel’ en ‘Mittelalter’. Deze gebruikte trefwoorden waren volgens secundaire literatuur de meest voorkomende trefwoorden in referenties aan de Middeleeuwen ten tijde van de Eerste Wereldoorlog. Van de zoekresultaten las ik tot slot eerst nog delen verkennend, om te controleren of de gevonden trefwoorden wel werkelijk in verband staan met verwijzingen naar de Middeleeuwen, alvorens ik de bronnen op de lijst van bruikbaar bronmateriaal voor de thesis plaatste. De definitieve selectie bestond uiteindelijk uit tien artikelen uit de tien verschillende legertijdschriften die onder paragraaf 1.4.1. zijn benoemd – vijf uit het Duitse Keizerrijk en vijf uit het Britse Rijk.

1.4.2. Methodologie

Deze masterthesis is gebaseerd op een exploratief vergelijkend onderzoek dat met behulp van een kwalitatieve inhoudsanalyse van primaire bronnen – specifiek: tien artikelen uit tien verschillende tijdschriften van Britse en Duitse legereenheden – is uitgevoerd. Onder paragraaf 1.4.1.3. zijn enkele beperkingen van het digitale archief ProQuest genoemd. Met name het afzonderlijk moeten lezen van elk relevant tekstfragment, wat een arbeidsintensief werk is, had tot gevolg dat ik binnen deze thesis methodologisch heb geopteerd voor

casestudies op basis van thema's en trefwoorden die uit secundaire literatuur zijn gedestilleerd. Voorafgaand aan de selectie en de analyse van de primaire bronnen las ik verscheidene wetenschappelijke werken uit de afgelopen veertig jaar over hetzelfde onderwerp als die in deze thesis centraal staat. Op basis van de bijdragen van Stefan Goebel, Allen J. Frantzen, Paul Fussell, Michael Paris en George L. Mosse, die ik in de historiografie (zie paragraaf 1.5.) en in hoofdstuk 2 bespreek, zijn twee thema's gedestilleerd die in verband staan met referenties aan de Middeleeuwen tijdens de Eerste Wereldoorlog. Deze twee thema's zijn: (1) het verheerlijken van de eigen en geallieerde troepen, en (2) het discrediteren van de vijand. De in deze thesis gebruikte primaire bronnen heb ik hoofdzakelijk op basis van deze twee thema's geanalyseerd.

In deze masterthesis koppel ik de bronnenanalyses in hoofdstukken 3 en 4 en de daaruit voortvloeiende bevindingen in hoofdstuk 5 aan reeds bestaande literatuur over het onderwerp van de thesis, dat in de historiografie en het contexthoofdstuk (zie paragraaf 1.5. en hoofdstuk 2) behandeld wordt. Een sterk punt van deze aanpak is dat de bronnenanalyse hierdoor nauw wordt verwoven met, dan wel kan worden afgezet tegen bestaande theorieën. Door de aard van het onderzoek in deze thesis – het betreft hier slechts een exploratief onderzoek op basis van een klein aantal casussen – dient vermeld te worden dat de onderzoeksresultaten in deze thesis niet per definitie representatief zijn voor het gehele corpus van Britse en Duitse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog.

1.5. Historiografie

In de afgelopen vier decennia zijn reeds enkele belangrijke en invloedrijke werken verschenen over de herinneringscultuur in de Eerste Wereldoorlog. De voornaamste literatuur hierover is afkomstig van Stefan Goebel, Leslie J. Workman, Michael Paris, Samuel Hynes, Allen J. Frantzen, Alex King, Jay Winter, Paul Fussell, George L. Mosse en Mark Girouard, wier standpunten en bijdragen aan het historiografisch debat ik voorts zal bespreken. Zoals reeds vermeld, heeft het onderzoek rondom hetzelfde onderwerp als deze thesis zich vooral gericht op schilderijen, muziek, romans en gedichten – vaak samengevat onder het enigszins problematische concept “hoge cultuur”, waarop het afgelopen decennium veel kritiek is geweest. Het voornaamste en bekendste werk binnen dit kader is afkomstig van Stefan Goebel. Goebel is een docent moderne Britse geschiedenis aan de University of Kent in Canterbury en aan het Institute of Historical Research in Londen. In zijn in 2009 verschenen

boek, *The Great War and Medieval Memory. War, Remembrance and Medievalism in Britain and Germany, 1914-1940*, maakt Goebel een vergelijking tussen de periode van wereldoorlogen en de Middeleeuwen. Hij onderzoekt hoe middeleeuwse ideeën over oorlog invloed hadden op de manier waarop naar de Eerste Wereldoorlog werd gekeken. Net zoals in deze thesis wordt gedaan, onderzoekt ook Goebel het Britse perspectief en het Duitse perspectief en vergelijkt hij deze met elkaar. In zijn boek wordt ingegaan op publieke herdenkingen en oorlogsmonumenten, in een poging te achterhalen hoe Britten en Duitsers op zoek gingen naar historische continuïteit en betekenis in de schaduw van die tot dan toe ongekende menselijke catastrofe, genaamd: de Eerste Wereldoorlog.

‘In both countries, the survivors of the Great War pictured the conflict as the “Last Crusade” and sought consolation in imagery that connected the soldiers of the age of total war with the knights of the Middle Ages.’³⁹ Volgens Goebel was ‘medievalism’, zo genoemd door John Ruskin rond 1850, het gedachtegoed waarin de Middeleeuwen werden geïdealiseerd en geromantiseerd. Deze term zou indicatief zijn voor het historische bewustzijn in de negentiende eeuw. Volgens Leslie J. Workman betekent de term ‘the continuing process of creating the Middle Ages.’⁴⁰ De idealisering van de Middeleeuwen wees op een ontevredenheid met de esthetische, morele en sociale situatie in de contemporaine maatschappij, en op een verlangen om terug te keren naar de ingebeelde harmonie en doelgerichtheid van het verre verleden. Volgens Goebel ontstond dit verlangen door de Gotische opleving in de architectuur, het Romanticisme in de literatuur, ‘the cult of chivalry’ in de populaire cultuur, de Arthuriaanse opleving en de ‘Arts and Crafts’-beweging in de Britse kunst, en het ‘Germanicism’ in de Duitse kunst en muziek.⁴¹ Het middeleeuwse verleden was dan ook een prisma waardoorheen de negentiende-eeuwse tijdgenoten het heden bezagen. Volgens Goebel was ‘medievalism’ voorafgaand aan de periode 1914-1918 een discourse van identiteit, gevoed door de culturele wanhoop in een eeuw van industrialisatie.⁴²

Volgens Goebel ontstond door het bloedbad van de Eerste Wereldoorlog de opvatting dat er een gat in de geschiedenis was ontstaan. Hij betoogt dat herdenkingsactiviteiten in het publieke domein creatieve pogingen waren om historische continuïteit, voornamelijk met de

---

³⁹ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, Summary.

⁴⁰ Leslie J. Workman, ‘Preface’ in *Studies in Medievalism* 8 (1996) 1-2, geciteerd in Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 14.

⁴¹ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 13.

⁴² *Ibidem*, 14.

Middeleeuwen, te bekrachtigen.⁴³ ‘Medievalism’ transformeerde het oorlogstrauma in een samenhangend narratief, waarin gesneuvelde soldaten betekenisvol werden verplaatst naar de middeleeuwse geschiedenis. De individuele soldaten die in de anonieme *Materialschlacht* waren omgekomen, de eerste massa-geïndustrialiseerde oorlog ter wereld, werden hierdoor zichtbaar gemaakt en in ere hersteld.⁴⁴ ‘Medievalism’ had zowel een retrospectieve als een toekomstige dimensie. Het maakte een vlucht uit de onzekerheden van de oorlog en in de mythologieën van een onveranderlijk verleden mogelijk. In welke omstandigheden een soldaat ook stierf, diens nabestaanden konden erop rekenen dat de gesneuvelde een plaats in de geschiedenis had verworven, naast de vele voorvaderlijke soldaten uit andere oorlogen. Tegelijkertijd zouden toekomstige generaties hem daardoor blijven herinneren.⁴⁵ Het graf van *The Unknown Soldier* in Westminster Abbey in Londen, waarin een onbekende, gewone Britse soldaat in 1921 ter ruste werd gelegd, bestond bijvoorbeeld uit een kist naar zestiende-eeuwse stijl, versierd met een kruisvaarderszwaard en met een inscriptie waarvan een deel geleend was van de inscriptie op de doodskist van een in 1395 begraven bisschop: ‘They buried him among the kings because he had done good toward God and toward his house’.⁴⁶

Volgens Goebel domineerde het concept ridderlijkheid de Britse verbeelding van de Eerste Wereldoorlog. De soldaten waren niet alleen glorieus, maar ook een glorieus onderdeel van een lange en geweldige lijn, waardoor ridderlijkheid en ridderschap, heldhaftigheid en zelfopoffering van tijdperk tot tijdperk samen werden gebreed. Soldaten werden aldus als glorieus beschouwd wanneer zij zich hielden aan de principes van ridderlijkheid, dat een gedragscode inhield die niet specifiek verbonden was aan de Eerste Wereldoorlog, maar die stevig verankerd lag in het Britse openbare leven voorafgaand aan 1914.⁴⁷ In Duitsland was het discours rond ridderlijkheid volgens Goebel ongecultiveerd en onderontwikkeld in vergelijking met die in Groot-Brittannië. Desalniettemin was het gedrag van de soldaten in de oorlog ook voor de Duitsers een gevoelige kwestie, omdat hun gedrag weerslag had op de reputatie van de Duitse gemeenschap in het algemeen. ‘After all, the man of war was a death-giver on behalf of society as a whole.’⁴⁸ Verhalen over Duitse gruweldaden vanaf 1914 raakten

---

⁴³ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 28-29; Samuel Hynes, *A War Imagined: The First World War and English Culture* (Londen 1990) xi.

⁴⁴ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 29.

⁴⁵ *Ibidem*, 39.

⁴⁶ *Ibidem*, 44.

⁴⁷ *Ibidem*, 188-189.

⁴⁸ *Ibidem*, 189.

dan ook een gevoelige snaar bij het Duitse thuisfront. Op hun beurt produceerden Duitse oorlogs- en herdenkingsmonumenten dan ook een beeld van *Unritterlichkeit* van de vijand, waardoor de nobelheid van de Duitse soldaten indirect herbevestigd werd. Aan beide zijden kwamen zodoende referenties aan de Middeleeuwen naar de voorgrond. Ondertussen identificeerden soldaten zich met ridderlijke sportmannen en werden piloten verheven tot ridders van de hemel.⁴⁹

Volgens Goebel waren er ten tijde van de Eerste Wereldoorlog vijf eigenschappen die een ridderlijk karakter definieerden. Dat waren: moed, plichtsbesef, eer, rechtvaardigheid en geloof. Volgens Britse conventie waren middeleeuwse ridders ‘courageous, brave, gallant or valiant – the four most popular adjectives in inscription lines and unveiling speeches.’⁵⁰ Gesneuvelde soldaten in de Eerste Wereldoorlog werden dan ook collectief herdacht als zij “whose dauntless courage was the living breath of freedom and of chivalry and truth”, or individually as “a man of courage, unshakable and chivalrous as strong”.⁵¹ Net als de ridders van weleer werden ook de Britse soldaten bij de oorlog betrokken uit noodzaak. Vroege Britse oorlogspropaganda, bedoeld om vrijwilligers voor het leger op te roepen, sprak de ridderlijke gevoelens van mannen aan. Een welbekend wervingsaffiche van het Parliamentary Recruiting Committee uit 1915, met daarop de tekst “*Britain needs you at once*”, toonde Sint-Joris, de beschermheilige van Groot-Brittannië, gekleed in het ijzeren plaatpantser van een ridder uit de late Middeleeuwen.⁵²

Ook in Duitsland werd er naar ridderlijke eigenschappen verwezen, hoewel dit volgens Goebel zeldzamer was. Een ijzeren nagel ofwel een spijkermonument in Dortmund, onthuld in 1915, representeerde Sint-Reinout, de beschermheilige van die stad, als een bepantserde ridder met een groot zwaard rustend op zijn schouder. Maar anders dan in Groot-Brittannië waren expliciete referenties aan de *Ritterlichkeit* van gesneuvelde soldaten in Duitsland relatief zeldzaam en vaag.⁵³ Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het gedrag van Duitse soldaten door de Duitsers zelf ook als ridderlijk – en het gedrag van de vijanden, vooral de Fransen en de Belgen, als onridderlijk – beschouwd. Duitse oorlogsmisdaden in België werden gelegitimeerd en later zelfs officieel toegestaan door het veronderstelde onridderlijke gedrag

---

⁴⁹ *Ibidem*, 189.

⁵⁰ *Ibidem*, 195.

⁵¹ *Ibidem*, 195.

⁵² *Ibidem*, 196-197.

⁵³ *Ibidem*, 202-203.

van de Belgische *francs-tireurs*, irreguliere sluipschutters die op onridderlijke wijze de Duitsers de dood injoegen.⁵⁴ Ook de Britten vertoonden onridderlijk gedrag door via hun zeeblokkades Duitse vrouwen en kinderen te laten verhongeren. Duitse onderzeebootkapiteins als Otto Weddigen ondermijnden deze blokkades in ridderlijke, heldhaftige zeeslagen. Weddigen, wiens onderzeeër in maart 1915 zonk na een aanvaring met een Britse slagschip, werd herinnerd als een moderne versie van de middeleeuwse Siegfried, “who succumbed to malicious assault” by his foe’.⁵⁵ Bij luchtgevechten voerden referenties aan de Middeleeuwen eveneens de boventoon. Een medepiloot van Manfred “de Rode Baron” von Richthofen zou gezegd hebben dat piloten ieder gevecht als een toernooi zagen – een ridderlijk of sportief duel. De luchtoorlog werd volgens Goebel door velen dan ook gezien als de laatste arena voor werkelijk ridderlijk gedrag in de machinale Eerste Wereldoorlog. Het stelde het soort strijd voor zoals de oorlog in het algemeen volgens velen had moeten zijn: een eerlijk en rechtstreeks man-tot-mangevecht.⁵⁶

Volgens Goebel ging ridderlijkheid in de Eerste Wereldoorlog hand in hand met het christendom. Zo beweerde Arthur Winnington-Ingram, bisschop van Londen van 1901 tot 1939, in 1917 dat men niet hoefde op te houden een christen of een “gentleman” te zijn omdat er gevochten moest worden. Volgens hem kwamen de ongeschreven regels van ridderlijkheid overeen met christelijke dogma, waarbij ridderlijk gedrag in wezen de vertaling van goede religie naar actie behelsde.⁵⁷ Volgens Goebel schroomden fanatieke priesters niet om Jezus de ene, perfecte ridder te noemen.

De bevindingen van de Britse oorlogshistoricus Michael Paris sluiten grotendeels aan bij die van Goebel. In zijn boek *Warrior Nation: Images of War in British Popular Culture* beweert Paris dat de Britten hun deelname aan de Eerste Wereldoorlog legitimeerden door deze deelname als noodzakelijk voor te stellen. De oorlog was een ridderlijke strijd tegen kwaadaardige krachten – een morele kruistocht, waarbij de geallieerde soldaten ten strijde trokken zoals ‘the knights of old, full of anger against an enemy who was fighting unjustly’ dat ook deden.⁵⁸

---

⁵⁴ *Ibidem*, 211.

⁵⁵ *Ibidem*, 212.

⁵⁶ *Ibidem*, 223-224, 227.

⁵⁷ *Ibidem*, 199.

⁵⁸ Michael Paris, *Warrior Nation: Images of War in British Popular Culture, 1850-2000* (Londen 2000) 111.

Dat juist ridders op zo'n grote schaal als voorbeeld dienden of geacht werden als voorbeeld te dienen voor soldaten uit de Eerste Wereldoorlog, heeft volgens Paris te maken met hoe het in het Victoriaanse tijdperk herontdekte en doorontwikkelde concept ridderlijkheid 'softened the potential barbarity of war.'⁵⁹ Ridderlijkheid was, zoals het woord al impliceert, verbonden aan ridders; die waren volgens Paris idealiter moedig, loyaal, trouw aan hun woord, beleefd, vrijgevig en genadig. Ze verdedigden de Kerk en de "wrongfully oppressed", maar respecteerden en eerden hun vijanden in oorlogstijd, zo lang die zich aan dezelfde gedragscode hielden als zij.⁶⁰ Ridderlijkheid verwijderde zodoende de wreedste elementen van oorlogvoering door een strikte morele code te creëren voor de krijger, die Paris ook wel de algemeen geaccepteerde "rules of war" noemt.⁶¹ De interesse in ridderlijkheid die in de negentiende-eeuw opkwam, was volgens Paris grotendeels te danken aan de populaire historische romans van Walter Scott – met name *Ivanhoe* en *Quentin Durward*, uit 1820 en 1823, respectievelijk. Deze werken hielpen volgens Paris bij het ontstaan van het heroïsche stereotype omtrent ridderlijkheid. Maar terwijl Walter Scott ridderlijkheid als iets uit het verleden zag, waren veel contemporaine schrijvers van mening dat ridderlijkheid een vitale en relevante rol te spelen had in de eigentijdse maatschappij.⁶² Verwijzingen naar ridders waren volgens Paris honderd jaar later, in de aanloop naar en tijdens de Eerste Wereldoorlog, dan ook nog onverminderd populair. Met name de Duitse invasie van het neutrale België was een rijke voedingsbodem voor vergelijkingen tussen de te hulp schietende Britten en Fransen en de middeleeuwse ridders die gezworen waren om de "wrongfully oppressed" te verdedigen.⁶³ Ridderlijkheid was volgens Paris ook een van de meest effectieve manieren om enthousiasme voor de oorlog in stand te houden. Door de Eerste Wereldoorlog te bekleden met ridderlijke termen gaf men de smerigheid en de slachting in de oorlog een hoger doel.

Het toekennen van een hoger doel aan de bloedige Eerste Wereldoorlog werd ook gedaan in combinatie met religie, mede door de Kerk van Engeland. De Kerk van Engeland vergeleek de Eerste Wereldoorlog volgens Paris dikwijls met een kruistocht. Volgens Paris en volgens de Amerikaanse cultuur- en literatuurhistoricus Paul Fussell hield de Kerk lange tijd de mythe in stand van de "*Angels of Mons*". Deze engelen verschenen volgens een fictief verslag

---

⁵⁹ Paris, *Warrior Nation*, 23.

⁶⁰ *Ibidem*, 23.

⁶¹ *Ibidem*, 23.

⁶² *Ibidem*, 23.

⁶³ *Ibidem*, 110.

van de Slag bij Bergen in augustus 1914, de eerste grote confrontatie tussen de Britse en de Duitse strijdkrachten in België, om de terugtrekkende Britse soldaten te beschermen. De engelen, in het oorspronkelijke verhaal geestverschijningen van boogschutters uit de Slag bij Azincourt in 1415, waren opgeroepen door een soldaat die tot Sint-Joris had gebeden en schoten pijlen af op de Duitsers.⁶⁴ Hoewel de auteur van het fictieve verhaal al snel opwierp dat zijn verslag niet echt was, geloofden veel mensen de christelijke mythe. Zij meenden dat de geest van de middeleeuwse ridderlijkheid ook deel uitmaakte van de strijd. Het zogenaamde bewijs dat God aan de kant van de geallieerden stond, bracht volgens Paris teweeg dat ridderlijkheid nadien ook in andere werken gecombineerd werd met christelijke elementen en idealen. Zo schreef de Britse dichter Henry Newbolt in het midden van de oorlog enkele werken met ridderlijke thema's. Hieronder viel ook *The Book of the Happy Warrior*, een verhaal over middeleeuwse oorlogshelden, waarin hij de ridders aan het einde van het boek vergeleek met de jongemannen die anno 1915-1916 dagelijks streden tegen de "Hunnen" in Frankrijk en Vlaanderen. Deze strijd werd daarbij omschreven als 'just another chapter in the endless war between good and evil.'⁶⁵

Een ander belangrijk werk is *Bloody Good: Chivalry, Sacrifice, and the Great War* van Allen J. Frantzen, verschenen in 2004. Allen Frantzen is een professor Engels aan de Loyola University Chicago. In zijn boek biedt Frantzen een verklaring voor de vraag waarom soldaten zo lang en zo nutteloos bleven vechten in de Eerste Wereldoorlog, en hoe nabestaanden uitleg gaven aan hun dood. Een belangrijk onderdeel van de verklaring die Frantzen hiervoor biedt, is de opoffering van Jezus Christus aan het kruis, samen met het concept van middeleeuwse ridderlijkheid.⁶⁶ Het boek bestaat uit twee delen. In het eerste deel richt Frantzen zich op Groot-Brittannië en Frankrijk en op het ontstaan van het concept van zelfopoffering en ridderlijkheid gedurende de Kruistochten en de Honderdjarige Oorlog. In het tweede deel onderzoekt Frantzen op welke wijze de middeleeuwse ideeën over ridderlijkheid en Christus' opoffering zich manifesteerden in de Eerste Wereldoorlog. Hij doet dit aan de hand van de ridderlijke iconografie die tijdens de oorlog werd geproduceerd in de vorm van propagandaposters en ansichtkaarten, alsook de manier waarop de doden werden herdacht in oorlogsmonumenten en militaire begraafplaatsen. Frantzen concludeert dat de

---

⁶⁴ Paris, *Warrior Nation*, 133; Paul Fussell, *The Great War and Modern Memory* (Londen 1979) 115-116.

⁶⁵ Paris, *Warrior Nation*, 133.

⁶⁶ Allen J. Frantzen, *Bloody Good: Chivalry, Sacrifice, and the Great War* (Chicago 2004) 1-3.

middeleeuwse mythe van zelfopoffering gebruikt werd om de belangen van de staat te bevorderen, maar dat ridderlijkheid – gebaseerd op zelfopoffering voor anderen – ook een belangrijk aspect was van de mentaliteit van de meeste soldaten.⁶⁷

Frantzen beschrijft in het eerste deel de concepten “opoffering”, “anti-opoffering” en “zelfopoffering”, en hoe deze in verhouding staan tot ridderlijkheid. Anti-opoffering betekent volgens Frantzen dat iemand ervoor kiest om te sterven, bijvoorbeeld voor zijn geloof, in plaats van er voor te vechten. Van zelfopoffering is sprake als iemand vrijwillig strijdend ten onder gaat, in plaats van zich te laten opofferen door anderen. Volgens Frantzen is dit concept verbonden met heroïsche masculiniteit. Door zichzelf op te offeren is de heldhaftige man de enige verantwoordelijke voor de betekenis en het belang van zijn dood. Daarnaast beweegt zelfopoffering anderen ertoe om de strijd voort te zetten in naam van het slachtoffer. Dit laatste is gerelateerd aan de gedachtegang van veel soldaten uit WO1, aldus Frantzen.⁶⁸

In het tweede deel van zijn boek beschrijft Frantzen hoe zowel middeleeuwse ridders als miljoenen soldaten in de Eerste Wereldoorlog geloofden dat oorlogvoering hen op een bijzondere manier verbond met Jezus Christus. Jezus had zichzelf in populaire beeldvorming immers vrijwillig opgeofferd, hoewel zijn dood ten tijde van de Eerste Wereldoorlog paradoxaal genoeg ook wel, net als tegenwoordig, werd uitgelegd als een voorbeeld van anti-opoffering. Door dit in de oorlog ook te doen, volgden de middeleeuwse ridders en de moderne soldaten hetzelfde pad als Jezus.⁶⁹ Frantzen beschrijft een Duitse ansichtkaart getiteld “Durch Kreuz zur Krone” (*door het kruis naar de kroon*), waarop Jezus aan het kruis in de met mortieren verlichte lucht boven het slagveld verschijnt, met een aantal Duitse soldaten met Pruisische punthelm op de voorgrond. Op de kaart werd de strijd tegen de vijand gelegitimeerd door de gekruisigde Jezus Christus, die aan de Duitsers verschijnt en niet aan de Fransen. Maar de uitdrukking “Durch Kreuz zur Krone”, waarbij “Krone” symbool kan staan voor zowel de wereldlijke kroon van de Duitse keizer als de hemelse kroon van Jezus Christus, komt van het veel oudere, Latijnse “per crucem ad lucem” (*door het kruis naar het licht*), dat al in de Middeleeuwen op minder dubbelzinnige wijze de relatie tussen lijden en verlossing uitdrukte. Deze uitdrukking was een kloosterideaal dat het prototype werd voor ridderlijke vroomheid. Volgens Frantzen was de volledige theologische en politieke betekenis van de

---

⁶⁷ Frantzen, *Bloody Good*, 3-9, 13-30.

⁶⁸ *Ibidem*, 13-21.

⁶⁹ *Ibidem*, 29-39.

Duitse ansichtkaart daarom alleen herkenbaar binnen de context van de middeleeuwse ideeën en beelden die het aanhaalt en oproept.⁷⁰

Ook de Britse historicus Alex King schrijft dat zelfopoffering een belangrijk aspect was binnen het dominante gedachtegoed onder soldaten in de Eerste Wereldoorlog. King schrijft echter explicieter dan Frantzen dat het verband tussen zelfopoffering en de lijdensweg van Jezus Christus verwaterde gedurende de oorlog. De term “great sacrifice” werd nog wel gebruikt in vergelijkingen met de zelfopoffering van Christus, vooral toen de Eerste Wereldoorlog aanvankelijk nog gelegitimeerd werd met de suggestie dat de oorlog een reinigend bloedoffer was dat de wereld zou zuiveren van al het politieke, sociale en morele kwaad. Het waren voornamelijk degenen die de legitimering van de Eerste Wereldoorlog een christelijke invulling wilden geven die suggereerden dat de soldaten Christus imiteerden, door hun plichtsgetrouwheid en hun toewijding aan het welzijn van anderen.⁷¹ Maar gaandeweg kreeg het concept een nationalistischer tint, waarbij het voor de meeste mensen, zowel soldaten als burgers, uiteindelijk refereerde aan het vermeend vrijwillig en vrijgevig neerleggen van hun levens, niet zozeer ten dienste van God, maar ter verdediging van hun land en hun idealen.⁷²

Een ouder maar eveneens belangrijk werk is het in 1990 verschenen boek *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars* van George Lachman Mosse, een Amerikaanse historicus en professor van Duits-joodse afkomst. In dit boek benoemt en beschrijft Mosse de zogenaamde “Myth of the War Experience”, een vervorming van de realiteit van de oorlogservaringen tussen 1914-1918. Deze mythe bezag de Eerste Wereldoorlog als een betekenisvolle en zelfs heilige gebeurtenis en werd gebruikt om de realiteit van de oorlog te maskeren en de oorlogservaring te legitimeren. De herinnering aan de oorlog werd omgevormd tot een sacrale ervaring die de natie een dieper religieus gevoel bood, waarbij werd verwezen naar heiligen, martelaren en erfoed die men moest nabootsen en -streven. Hierdoor werd het traditionele geloof in martelaarschap en herrijzenis ook van toepassing binnen de natie, waarbij de natie als een allesomvattende civiele religie werd gezien. De mythe had de meeste politieke invloed in landen die de Eerste Wereldoorlog

---

⁷⁰ *Ibidem*, 30.

⁷¹ Alex King, *Memorials of the Great War in Britain: The Symbolism and Politics of Remembrance* (Oxford 1998) 129-130.

⁷² King, *Memorials of the Great War in Britain*, 129.

hadden verloren, waaronder Duitsland.⁷³ Volgens Mosse ontstond deze mythevorming echter niet tijdens de Eerste Wereldoorlog, maar eerder; al tijdens de Franse revolutionaire oorlogen (1792-1802) en de Duitse oorlogen tegen Napoleon (1813-1814) werd de basis gelegd voor de “Myth of the War Experience”, die een behoefte vervulde die in voorgaande oorlogen niet bestond. Tot aan de achttiende eeuw werden veel oorlogen namelijk gevoerd door huurlingen die, buiten hun overleven en hun soldij, weinig aandeel hadden in het doel en het verloop van de oorlog. De revolutionaire oorlogen aan het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw waren de eerste oorlogen waarin gebruik werd gemaakt van burgersoldaten, waarbij de legers aanvankelijk bestonden uit grote aantallen vrijwilligers die toegewijd waren aan hun idealen en hun natie. Gesneuvelde soldaten waren zodoende niet langer vreemdelingen, maar broers, zonen of bekenden. Hierdoor ontstond een behoefte om hun opoffering te legitimeren en te rechtvaardigen, waarmee volgens Mosse de “Myth of the War Experience” was geboren.⁷⁴ Mosse schrijft net als Frantzen en King dat tijdens de Eerste Wereldoorlog gesuggereerd werd dat soldaten hetzelfde lot als Jezus Christus was beschoren; soldaten die hun levens opofferden in dienst van de natie zouden net als de Zoon van God opnieuw verrijzen. De “Myth of the War Experience” maakte volgens Mosse dan ook gebruik van de kracht van christelijke vroomheid, net zoals middeleeuwse ridders dat deden.⁷⁵

Net als Goebel en Frantzen stelt ook Mosse dat beschrijvingen van soldaten berustten op verwijzingen naar ridderlijkheid en masculiene deugden. De German Youth Movement, opgericht in 1901, beschreef de ideale Duitse man bijvoorbeeld als volgt: ‘he has a superbly formed body and is in control of himself; he is modest, restrained, decent, and fair in daily life as well as in battle and sport, and he is chivalrous toward women.’⁷⁶ Mannelijkheid betekende patriotisme, fysieke kracht, moed en wilskracht, maar in Groot-Brittannië werd ook nadruk gelegd op “fair play” en ridderlijkheid.⁷⁷ Mosse betoogt tevens dat de technologie die in de oorlog gebruikt werd een spirituele en morele dimensie verkreeg en benoemt net als Goebel de piloten, die al in de Eerste Wereldoorlog de “knights of the sky” genoemd werden en wier ridderlijkheid legendarisch werd.⁷⁸

---

⁷³ George L. Mosse, *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars* (New York 1990) 7.

⁷⁴ Mosse, *Fallen Soldiers*, 9-10.

⁷⁵ *Ibidem*, 32.

⁷⁶ *Ibidem*, 60.

⁷⁷ *Ibidem*, 60.

⁷⁸ *Ibidem*, 66.

Ook Mark Girouard, een Britse historicus en lid van de Society of Antiquaries of London, poogt in zijn in 1981 uitgebrachte boek *The return to Camelot. Chivalry and the English gentleman* te achterhalen hoe het komt dat het concept ridderlijkheid aan het begin van de twintigste eeuw zo'n grote rol speelde in de verbeelding van de Eerste Wereldoorlog. Volgens Girouard was in 1912, twee jaar voor het begin van de Eerste Wereldoorlog, al een groot aantal voorbeelden te vinden van referenties aan de Middeleeuwen. Bepantserde ridders, Sint-Joris, ridders die vrouwen in nood redden en het beschermen van vrouwen en kinderen waren allemaal thema's die in hetzelfde jaar in verschillende contexten te vinden waren.⁷⁹ Zo verscheen volgens Girouard aan het begin van 1912 een nieuw theaterstuk, genaamd *Where the rainbow ends*, in het Savoy Theatre in Londen. In het stuk is één van de hoofdrollen weggelegd voor de beschermheilige van Groot-Brittannië, Sint-Joris, die een Britse vrouw in nood te hulp schiet, gekleed in glanzend pantser en compleet met zwaard en een rood kruis.⁸⁰ De antagonist van het verhaal probeert de Britten te corrumperen, maar Sint-Joris leidt hen terug naar hun ware lot, 'which is to join the nations of the world and "fight aggression and foul tyranny".'⁸¹

In hetzelfde jaar waren Robert Falcon Scott en vier metgezellen bezig met het laatste deel van hun expeditie naar de Zuidpool. Op 17 januari 1912 arriveerden zij op hun bestemming, alwaar zij erachter kwamen dat de Noorse expeditie onder leiding van R.E.G. Armundsen hen voor waren geweest. Het Britse team moest in slechte fysieke conditie en met een tekort aan proviand de bijna dertienhonderd kilometer lange terugreis naar hun basiskamp afleggen. Niemand overleefde de terugtocht. In november 1912 werden het lichaam van Scott en zijn dagboeken en brieven teruggevonden. In enkele van Scotts brieven viel te lezen dat Scott vond dat zij als dappere, edele mannen stierven en dat zij een goed voorbeeld waren voor hun landgenoten, en dat zij de reis wellicht hadden kunnen overleven maar dat zij voor de zieken moesten zorgen.⁸² Toen het nieuws van de rampzalig geëindigde Britse expeditie naar de Zuidpool in Groot-Brittannië werd ontvangen, werden de expeditieleden volgens Girouard postuum tot nationale helden verheven. Tijdens een herdenking werd Scott beschreven als "'firm in his friendship and chivalrous in his conduct".'⁸³

---

⁷⁹ Mark Girouard, *The return to Camelot. Chivalry and the English gentleman* (Londen 1981) 7.

⁸⁰ Girouard, *The return to Camelot*, 2.

⁸¹ *Ibidem*, 2.

⁸² *Ibidem*, 2-4.

⁸³ *Ibidem*, 4.

De spannende verhalen over de heldendaden van de expeditieleden gingen volgens Clements Markham, Scotts beschermheer, hand in hand met daden van toewijding die ongeëvenaard werden in alle daden van ridderlijkheid uit het verleden.⁸⁴

In 1912 vond nog een andere rampzalige gebeurtenis plaats: het zinken van het schip de *Titanic*. Hoewel later onderzoek heeft aangetoond dat de verslagen van ooggetuigen weinig overeenkomen met hoe de ramp zich in werkelijkheid voltrok en de ramp in feite voorkomen had kunnen worden als de juiste voorzorgsmaatregelen waren getroffen, werd het gedrag van de passagiers en de bemanning van het schip destijds beschreven als ridderlijk. Zo zou, toen duidelijk werd dat het schip aan het zinken was, het bevel zijn gegeven om vrouwen en kinderen als eerste te evacueren. Zij werden daarbij geholpen door de mannen, die verder trouw op hun post bleven staan en tot het einde aan toe kalm en beleefd bleven doen wat er nodig was, bereid om te sterven als “gentlemen”.⁸⁵ Nadien schreef de Amerikaanse Logan Marshall dat “ridderlijk” een te milde beschrijving was van het gedrag van de passagiers en de bemanning van de *Titanic*; ‘some of the vaunted knights of old were desperate cowards by comparison. A fight in the open field, or jousting in the tournament, did not call out the manhood in a man as did the waiting till the great ship took the final plunge.’⁸⁶

Volgens Girouard hield het doen en laten van de Britten anno 1912 verband met hoe zij geloofden hoe middeleeuwse ridders leefden en stierven. Volgens Girouard wisten alle “gentlemen” dat zij dapper moesten zijn, niet in paniek mochten raken, beleefd moesten zijn, vrouwen en kinderen moesten beschermen, trouw moesten zijn aan hun kameraden en hun dood, als het moment daar was, zonder aarzelen tegemoet moesten komen.⁸⁷ Ridderlijkheid was volgens Girouard verbonden aan de ridders van de Middeleeuwen. Het hield voor hen een gedragscode in die strijd als een noodzakelijke en zelfs glorieuze activiteit zag, maar die poogde de potentiële barbaarsheid van strijd te verzachten door deze in de handen te leggen van mannen die zich inzetten voor hoogwaardige gedragsnormen.⁸⁸ Net zoals Goebel, Paris, Frantzen en Mosse beweren, werd de ideale ridder ook volgens Girouard voorgesteld als dapper, trouw aan anderen en trouw aan zijn eigen woord, beleefd, gul en genadig. Hij verdedigde de Kerk en de ten onrechte onderdrukten, maar respecteerde en eerde zijn

---

⁸⁴ *Ibidem*, 4.

⁸⁵ *Ibidem*, 4-5, 14.

⁸⁶ *Ibidem*, 6.

⁸⁷ *Ibidem*, 7.

⁸⁸ *Ibidem*, 16.

tegenstanders zolang die zich aan dezelfde gedragscode hielden. Het niet naleven van de geaccepteerde normen werd gezien als een schande, waaraan de dood de voorkeur had.⁸⁹

Volgens Girouard waren de hogere klasse en het grootste deel van de middenklasse in Groot-Brittannië gedurende de negentiende eeuw aangemoedigd om te geloven dat het leveren van strijd voor een rechtvaardig doel één van de meest wenselijke en eervolle activiteiten was waaraan men kon deelnemen. Er was geen eervoller of glorieuzer lot dan te sterven voor iemands eigen natie.⁹⁰ In klaslokalen werd kinderen de heldhaftige daden van oorlogshelden als Hector, Achilles, koning Arthur en zijn ridders, Richard I 'Leeuwenhart' en Arthur Wellesley aangeleerd. Het concept rondom ridderlijkheid werd volgens Girouard gebruikt om metaforen te leveren voor elk aspect van het dagelijks leven. Het leven was een slagveld waarin de "gentleman" te allen tijden tegen onrechtvaardigheid moest vechten.⁹¹ Volgens Girouard hadden velen aan het begin van de twintigste eeuw reeds geaccepteerd dat een oorlog met Duitsland onvermijdelijk was. Hoewel onder anderen veldmaarschalk Frederick Sleigh Roberts en luitenant-generaal en de oprichter van de Britse Scouts, Robert Baden-Powell, voorbereidingen voor een oorlog propageerden om oorlog juist te voorkomen, werkte dit volgens Girouard averechts. Toen de Eerste Wereldoorlog eenmaal begon, hadden ridderlijke mensen volgens Girouard geen andere keuze dan om mee te doen in de strijd tegen het Duitse Keizerrijk. Zij waren moreel verplicht "to give the big bully a knock-out blow, so that other nations can live afterwards in peace and freedom."⁹²

Verwijzingen naar de Middeleeuwen waren volgens Girouard vooral terug te vinden in de gedichten die tijdens de Eerste Wereldoorlog in groten getale verschenen. Zowel aan het thuisfront als aan het oorlogsfront waren vele dichters te vinden, wier werk massaal gepubliceerd werden in dag- en weekkranten, bloemlezingen en boeken. Hierin las men over ridderlijkheid, dat veelal direct terugkwam in het gedicht in de vorm van ridders, nachtwaken, Galahads en Heilige Gralen.⁹³ Net als Paris en Fussell haalt Girouard ook de mythe aan van de engelen bij de Slag om Bergen in 1914. In het fictieve verslag van de slag dat in het in september 1914 gepubliceerde artikel 'The bowman' centraal staat, schrijft auteur Arthur Machen over een Britse soldaat die, op het moment dat alle hoop verloren is, zich een

---

⁸⁹ *Ibidem*, 16.

⁹⁰ *Ibidem*, 276.

⁹¹ *Ibidem*, 281.

⁹² *Ibidem*, 282.

⁹³ *Ibidem*, 283.

inscriptie herinnert die hij bij een afbeelding van Sint-Joris had zien staan. Nadat de soldaat deze inscriptie uitspreekt, wordt de Slag om Bergen in het voordeel van de geallieerden beslecht door de boogschutters van de Slag om Azincourt in 1415, wier hulp in het heden was ingeroepen door Sint-Joris. Het artikel werd meteen na publicatie meerdere malen opnieuw gedrukt en door velen voor waar aangenomen.⁹⁴ Niet lang daarna stroomden steeds meer verhalen binnen van soldaten die meenden Sint-Joris te hebben gezien, die pijlwonden hadden aangetroffen bij gesneuvelde Duitse soldaten, of die verslag deden van glanzende gedaanten om hen heen.

Ook in herdenkingswerken kwamen veel referenties aan de Middeleeuwen in het algemeen voor, en aan ridderlijkheid in het bijzonder, volgens Girouard. Deze herdenkingswerken, voornamelijk in de onveranderlijke vorm van een biografisch relaas, een inscriptie of een uittreksel van een condoleancebrief van een commandant, vriend of strijdmaker, bevatten referenties aan de gesneuvelden die zich volgens Girouard door alle niveaus van ridderlijke toespelingen bewogen.⁹⁵ Gesneuvelde soldaten werden in elk geval steevast “gallant gentlemen” of “chivalrous soldiers” genoemd. Soldaten uit de hogere klasse maakten volgens Girouard meer kans om op directe wijze te worden vergeleken met middeleeuwse ridders. Zo werden enkele gesneuvelde soldaten van hogere sociale komaf beschreven als “‘of all men the nearest to a knight of chivalry”,’ ‘one perfect gallant knight’ of ‘a young knight who would ride into battle with joy.’⁹⁶

Anders dan de andere in deze historiografie behandelde auteurs, beweert Girouard echter dat ridderlijkheid vrijwel niets betekende voor de grote meerderheid van de miljoenen soldaten die zich in de loopgraven bevonden. Een volgens Girouard veelzeggend voorbeeld hiervan is dat de mythe rondom de “Angels of Mons” veranderde zodra deze op een populair niveau kwam, waarbij Sint-Joris en de boogschutters verdwenen en werden vervangen door engelen.⁹⁷ Het waren vooral de duizenden “gentlemen” van de hogere en middenklasse, voor wie ridderlijkheid veel betekende, die zich moesten aanpassen aan de onridderlijke realiteit van de Eerste Wereldoorlog.⁹⁸ Volgens Girouard werden vanaf halverwege de oorlog dan ook steeds meer “anti-heroic” werken geschreven, waarin geen plaats was voor bepantserde

---

⁹⁴ *Ibidem*, 284.

⁹⁵ *Ibidem*, 286.

⁹⁶ *Ibidem*, 287.

⁹⁷ *Ibidem*, 290.

⁹⁸ *Ibidem*, 290.

ridders en waarin generaals transformeerden van paladijnen in belachelijke dwazen die slechts net intelligent genoeg waren om soldaten het bevel te geven om op te rukken en te sterven.⁹⁹ Alleen de activiteiten van piloten bleven vergeleken worden met die van middeleeuwse ridders;

*our airmen are singularly like the knights of the old romances (...) they go out day by day, single or in twos and threes, to hold the field against all comers, and to do battle in defence of those who cannot defend themselves. There is something especially chivalrous about these champions of the air; even the Huns, whose military principles are against chivalry, have shown themselves affected by it.*¹⁰⁰

De Amerikaanse historicus Jay Winter, tot slot, beschrijft in *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European Cultural History* uit 1998 een sterk voorbeeld van het verband tussen soldaten uit de Eerste Wereldoorlog en Jezus Christus. Eén van de meest krachtige en angstaanjagende visies van de Eerste Wereldoorlog is volgens Winter terug te vinden in het einde van de film *J'accuse* van Abel Gance uit 1918. In deze film vertelt een gewonde soldaat en dichter over een droom waarin de miljoenen soldaten die in de Eerste Wereldoorlog zijn gesneuveld, opstaan uit de dood en terugkeren naar hun dorpen, om te zien of hun opoffering niet voor niets is geweest. De acteurs in de film waren werkelijke Franse soldaten ten tijde van de Eerste Wereldoorlog, waarvan een aantal na de opnames in de laatste maanden van de oorlog nog om het leven waren gekomen.¹⁰¹ In een ietwat gewijzigde versie van de film, vertoond in 1922, marcheren de overwinnende Franse soldaten na de oorlog in een triomftocht langs de Arc de Triomphe in Parijs terwijl een leger van dode soldaten in de lucht boven hun hoofden mee marcheert.¹⁰² Dergelijke beelden komen overeen met de constatering van Mosse, Frantzen en King, die schrijven dat de gesneuvelde soldaten in de Eerste Wereldoorlog geacht werden net als Jezus Christus te zullen herrijzen.

Het werk van Goebel, Frantzen, Mosse, Girouard en Winter zetelen bijna uitsluitend op onderzoek naar publieke primaire bronnen als gedichten, oorlogsmonumenten, militaire

---

⁹⁹ *Ibidem*, 290-291.

¹⁰⁰ *Ibidem*, 291.

¹⁰¹ Jay Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European Cultural History* (Cambridge 1998) 15.

¹⁰² Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning*, 22.

begraafplaatsen, films, propagandaposters en overheidsdocumenten en -archieven. Slechts enkele keren wordt gebruik gemaakt van egodocumenten zoals dagboeken van soldaten. Goebel schrijft hierover dat hij zich heeft gericht op de meest zichtbare en volgens hem meest significante manifestatie van collectieve herinnering: oorlogsmonumenten of *Kriegerdenkmäler*. Privédocumenten zoals memoires, brieven en gedichten heeft hij bewust niet onderzocht tenzij deze via publicatie of citatie in het publieke domein te vinden zijn. Ook Mosse erkent dat hij privédocumenten bewust heeft buitengesloten van zijn onderzoek, dat voornamelijk gebaseerd is op de aandachttrekkende poëzie en proza van minderheden wier werk deel uit ging maken van het patriottistische canon die de Eerste Wereldoorlog legitimeerde.¹⁰³ Volgens Mosse is onderzoek naar hoe vrijwilligers dachten over de oorlog niet uit te voeren, want ‘they left few public records, and the number of private letters and papers written over the years is too vast to be properly examined even by a team of historians.’¹⁰⁴ Mijn eigen thesis vult deze lacune hopelijk op door tijdschriften, geschreven door en voor soldaten, te onderzoeken.

1.6. Leeswijzer

In dit inleidende hoofdstuk heb ik een beknopte introductie van het onderzoeksonderwerp van deze thesis gegeven. Daarbij zijn de hoofd- en deelvragen aan bod gekomen, die gezamenlijk het fundament van de scriptie vormen. Vervolgens heb ik het theoretisch kader waar deze thesis gebruik van maakt, gedefinieerd en toegelicht. Tot slot heb ik de methodologie van het onderzoek en de bronnen waar het onderzoek zich op richt, behandeld, met daarbij ook een toelichting op de selectieprocedure van de primaire bronnen en een verantwoording voor het onderzoek in het geheel.

In het volgende hoofdstuk schets ik de historische context van dit onderzoek. Aan de hand van enkele van de belangrijkste bijdragen in de secundaire literatuur op dit onderzoeksveld, beschrijf ik hoe er tijdens de Eerste Wereldoorlog naar de Middeleeuwen werd verwezen in kunst en literatuur. De hieruit voortvloeiende bevindingen vergelijk ik in een later stadium met de resultaten van mijn analyse van de Britse en Duitse primaire bronnen. De derde en vierde hoofdstukken vormen de kern van deze thesis. Daarin komen de bronnenanalyses aan bod van de Britse respectievelijk Duitse legertijdschriften. Aan het einde

---

¹⁰³ Mosse, *Fallen Soldiers*, 8.

¹⁰⁴ *Ibidem*, 17.

van beide hoofdstukken is plaats voor een deelconclusie aan de hand van het empirisch onderzoek, waardoor vergelijkingen tussen de bronnenanalyses onderling, en tussen de resultaten van het empirisch onderzoek enerzijds en de bevindingen uit de secundaire literatuur anderzijds, vergemakkelijkt worden.

Die vergelijkingen presenteer ik in het laatste hoofdstuk, het besluit. Vervolgens worden er op basis van de vergelijkingen conclusies getrokken, die een antwoord vormen op de hoofdvraag van deze masterthesis. Daarna rest weinig meer dan een overzichtelijke lijst van al het primaire bronmateriaal en de secundaire literatuur waar in deze thesis gebruik van is gemaakt.

H2 – Referenties aan de Middeleeuwen in kunst en literatuur uit WO1

Volgens Allen J. Frantzen waren de Eerste Wereldoorlog en de Middeleeuwen onlosmakelijk met elkaar verbonden via ridderlijkheid: een eigenschap die volgens Frantzen zowel dapperheid als principes en idealen in oorlogvoering symboliseerde. De gepantserde ridder, die erop uit ging om de zwakken te verdedigen, om de eer van de koning hoog te houden en om glorie te vinden in de strijd, leverde volgens de historicus een krachtig model voor de moderne soldaat anno 1914.¹⁰⁵ Het is dan ook niet verwonderlijk dat er gedurende de Eerste Wereldoorlog veelvuldig naar ridders werd verwezen. In veel verschillende werken, waaronder op wervingsaffiches, ansichtkaarten, schilderijen, propagandaposters, grafstenen, standbeelden en in gedichten en muziek, werden er volgens Frantzen vergelijkingen getrokken tussen de twintigste-eeuwse soldaten en de middeleeuwse ridders. In dit hoofdstuk worden de thema's behandeld die volgens secundaire literatuur in de Britse en Duitse herinneringscultuur tijdens de Eerste Wereldoorlog centraal stonden bij referenties aan de Middeleeuwen. De deelvraag aan de hand waarvan deze contextanalyse is gedaan, luidt: *op welke wijze werd er volgens reeds bestaand onderzoek tijdens de Eerste Wereldoorlog gerefereerd aan de Middeleeuwen in kunst en cultuur?*

2.1. Ridderlijke eigenschappen

Eén van de meest voorkomende thema's in verwijzingen naar de Middeleeuwen aan de Britse zijde, is het benoemen van eigenschappen qua uiterlijk en gedrag die als ridderlijk beschouwd werden. Volgens Stefan Goebel vond de herontdekking van ridderlijkheid al aan het begin van de negentiende eeuw plaats, dus ruim voor de Eerste Wereldoorlog.¹⁰⁶ Dit concept werkte volgens Goebel vanaf de negentiende eeuw op twee onderling verbonden niveaus. Aan de ene kant manifesteerde ridderlijkheid zich als een esthetisch verschijnsel onder de regerende klassen. Het Eglinton Tournament, gehouden op 30 augustus 1839, was hier volgens Goebel een voorbeeld van. Dit toernooi, dat plaatsvond nabij Eglinton Castle in Ayrshire, Schotland, was een re-enactment: een middeleeuws steekspel en middeleeuwse festiviteiten werden nagespeeld.¹⁰⁷ Bals met de Britse koningin Victoria en prins Albert en de historische romans van Walter Scott waren volgens Goebel ook goede voorbeelden van de manifestatie van

---

¹⁰⁵ Frantzen, *Bloody Good*, 13.

¹⁰⁶ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 189.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 189.

ridderlijkheid in de esthetiek, evenals schilderijen van de zogeheten “prerafaëlieten”. De prerafaëlieten waren Engelse kunstenaars in het Victoriaanse tijdperk die terug wilden naar de eenvoud van de kunst van voor de tijd van de beroemde Italiaanse kunstenaar Raffaello Sanzio, beter bekend als Rafaël. In schilderijen kozen de leden van de Pre-Raphaelite Brotherhood, het genootschap van de prerafaëlieten, daarbij vaak voor Bijbelse of historische taferelen, veelal uit de Middeleeuwen. Aan de andere kant transformeerden romantische beelden van ridderlijkheid volgens Goebel in een normatieve kracht. Middeleeuwse ridderschap en ridderlijkheid functioneerden daarbij als een hulpbron voor mensen die de bestaande wereld wilden verbeteren.¹⁰⁸ Het Britse concept van de “gentleman” was volgens Goebel dan ook een adaptatie van het middeleeuwse idee van ridderlijkheid, gemoderniseerd en ontwikkeld voor het alledaagse leven.¹⁰⁹ De gentleman, een moderne ridder, werd volgens Goebel gekenmerkt door een gedragscode die een reeks deugden voorschreef, zoals eerlijkheid, vriendelijkheid en loyaliteit. Het vermogen om te voldoen aan deze standaarden werd gezien als een functie van het karakter, en het was het ridderlijke of “gentlemanly” karakter dat de moderne ridder onderscheidde van de gewone mensheid, aldus Goebel.¹¹⁰

Een ridderlijk karakter en ridderlijke esthetiek waren volgens Goebel daarom prominent aanwezig in kunst en cultuur. Zo werd er in 1903 in het Britse stad Leeds een standbeeld onthuld van Eduard van Woodstock, de prins van Wales, bijgenaamd de “Zwarte Prins”. Eduard werd hierbij te paard en volledig gekleed in staalplaten pantser afgebeeld. In hem zagen de bewoners van Leeds volgens Goebel een man ‘who was universally considered as the best type of the Age of Chivalry, and whose character was adorned by so manly and unselfish virtues which in all times go to make the true gentleman.’¹¹¹ Daarnaast waren ook mythische soldaat-heiligen als Sint-Joris en Arthuriaanse ridders ‘common currency’ onder kunstenaars, volgens Goebel.¹¹² Visuele representaties van middeleeuwse ridders en twintigste-eeuwse Britse soldaten drukten volgens Goebel echter niet vaak heroïsme of moed uit. De gelaatstrekken van standbeelden van onder meer Sint-Joris waren veelal peinzend of somber, of drukten rouw uit.¹¹³ Goebel beweert dat dit komt doordat het concept van moed

---

¹⁰⁸ *Ibidem*, 189.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 189.

¹¹⁰ *Ibidem*, 189-190, 194.

¹¹¹ *Ibidem*, 190.

¹¹² *Ibidem*, 190.

¹¹³ *Ibidem*, 196.

in het Britse Rijk intrinsiek verbonden was met het idee van plichtsgetrouwe dienst aan de gemeenschap. Ook dit werd verbonden aan ridderlijke idealen. Middeleeuwse ridders werden verondersteld een strikt plichtsbesef te hebben en klaar te staan om te dienen. In het in 1919 gepubliceerde lied 'O Valiant Hearts' werden gesneuvelden die onbaatzuchtig gediend hadden dan ook bejubeld met de woorden 'tranquil you lie, your knightly virtue proved'.¹¹⁴

2.2. Christelijke idealen

In Britse gedichten in de honderd jaar voorafgaand aan, maar ook tijdens de Eerste Wereldoorlog, werden soldaten volgens Michael Paris vaak geïdentificeerd als 'warriors of Christ'.¹¹⁵ Ook Goebel en Paul Fussell beweren dat beschrijvingen van soldaten uit de Eerste Wereldoorlog hand in hand gingen met christelijke idealen. Inscripties op monumenten in Groot-Brittannië eerden gesneuvelde soldaten met teksten als '[they] upheld the cause of justice and true Christian chivalry'.¹¹⁶ Christus zelf werd voorgesteld als een ridderlijke krijger.¹¹⁷ Volgens Goebel is de connectie tussen ridderlijkheid en het christendom vooral opvallend bij oorlogsmonumenten en standbeelden of afbeeldingen van ridders met hun zwaard voor zich uitgestoken maar met de punt omlaag, zodat het gevest en de kling de vorm aannemen van een christelijk kruis.¹¹⁸ Soldaten uit de Eerste Wereldoorlog werden door de Britten ook veelvuldig vergeleken met kruisvaarders. De premier van Groot-Brittannië, Herbert Henry Asquith, sprak in zijn legitimering van de Britse deelname aan de oorlog van een morele kruistocht, waarin de Britten de rol van voorvechters voor rechtvaardigheid en eer te spelen hadden.¹¹⁹ Verwijzingen naar de kruistochten traden ook op de voorgrond tijdens de Britse militaire campagnes in Mesopotamië en Palestina, die volgens Paris beschouwd werden als onderdelen van "the Last Crusade", omdat de christelijke Britten er niet alleen de Ottomanen versloegen maar ook de heilige stad Jeruzalem "bevrijdden". De Britse "bevrijders" werden hierdoor in verscheidene romans dan ook de "new" crusaders' genoemd, terwijl de Ottomanen werden vergeleken met de aloude religieuze aartsvijand, de "Turk".¹²⁰

---

¹¹⁴ *Ibidem*, 196-197.

¹¹⁵ Paris, *Warrior Nation*, 15.

¹¹⁶ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 199.

¹¹⁷ Frantzen, *Bloody Good*, 37-39.

¹¹⁸ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 199-200.

¹¹⁹ Paris, *Warrior Nation*, 110.

¹²⁰ *Ibidem*, 117-119.

2.3. IJzer en staal

In Duitsland was het tijdens de Eerste Wereldoorlog volgens Goebel vooral de “ijzeren vuist” die centraal stond in de herinneringscultuur omtrent de Middeleeuwen. De “ijzeren vuist” is een impliciete referentie aan het verhaal van Götz von Berlichingen met de ijzeren hand, een toneelstuk uit 1773 van Johann Wolfgang Goethe dat was gebaseerd op het leven van de zestiende-eeuwse ridder Gottfried von Berlichingen. Deze ridder zou in de strijd zijn hand hebben verloren, waarna hij deze verving met een ijzeren prothese.¹²¹ Verwijzingen naar dit personage kwamen volgens Goebel in 1915 op de voorgrond, toen Duitse uitdrukkingen over een opmars werden vervangen door uitdrukkingen over ‘holding out or resilience’.¹²² Duitsland zou haar vijanden in het noorden, oosten, zuiden en westen vasthebben in een ijzeren vuist, volgens Duitse kranten.¹²³ Ook Wilhelm II zou volgens Goebel naar de ijzeren vuist hebben verwezen in een van zijn redevoeringen in 1897 tijdens de Duitse bezetting van de Chinese stad Qingdao. Het beeld van de ‘mailed fist’ van Duitsland, dat volgens Goebel veelvuldig werd gebruikt in Duitse propaganda, werd in het buitenland echter zeer negatief opgevat.¹²⁴ De ijzeren vuist werd door de Britten geassocieerd met Duitse meedogenloosheid en vernietiging. De Britten zouden dit symbool dan ook nog jaren na de Eerste Wereldoorlog bespotten.¹²⁵ Direct aan het begin van de Eerste Wereldoorlog werd de gevreesde ijzeren vuist van de Duitsers volgens Paris al gebruikt om de Britse deelname aan de oorlog te legitimeren. Zo schreef de Britse Frederick Sadleir Brereton, een kinderboekenschrijver en een gedecoreerde soldaat tijdens de Eerste Wereldoorlog, in de eerste van zijn oorlogsromans het volgende over de oorlog:

*It was a war (...) that the Germans had been planning for years, a war that would make them “masters of the world”, and the “fingers of the mailed fist were already stretched out to snatch in vast possessions”.*¹²⁶

---

¹²¹ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 156.

¹²² *Ibidem*, 156.

¹²³ *Ibidem*, 156.

¹²⁴ *Ibidem*, 156.

¹²⁵ *Ibidem*, 156-157.

¹²⁶ Paris, *Warrior Nation*, 111.

Dit fragment is een goed voorbeeld van de poging om de Britse deelname aan de Eerste Wereldoorlog te legitimeren aan de hand van het beeld van de Duitse ijzeren vuist. De ‘mailed fist’ wordt duidelijk gekoppeld aan de Duitsers en staat symbool voor hun nietsontziende honger naar macht. De Duitsers hadden volgens Brereton al jarenlang plannen om de wereld te overheersen, en met hun ijzeren vuist, die in het citaat als een soort grijpgrage klauw wordt beschreven, zouden hun plannen werkelijkheid worden.

Volgens Goebel waren ijzer en staal sowieso prominent aanwezig in Duitse referenties aan de Middeleeuwen. Duitse soldaten die tot aan hun persoonlijke grenzen werden geduwd door politici en generaals, vonden volgens Goebel symbolische compensatie in het gebruik van “koude staal” om zichzelf mee te beschrijven. Zenuwslopende vuurgevechten werden tegengegaan door ijzeren wilskracht, terwijl een ijzeren vastberadenheid angst tegen zou gaan. Dergelijke opvattingen werden gesymboliseerd in werken waarin een in pantser geklede krijger op een gigantisch zwaard rustte, te midden van het slagveld. Dit moest het Duitse ideaal van kalmte in de strijd representeren, volgens Goebel.¹²⁷ Veel kunstwerken in Duitsland die in 1915 en 1916 geplaatst werden, waren dan ook werken die de “ijzeren verdedigers” representeerden. Zo werd volgens Goebel in januari 1916 de “Iron Defender” onthuld in Halberstadt. Dit standbeeld bestond uit een mannelijk figuur, niet in een agressieve houding en klaar voor de strijd, maar met het schild omlaag en het zwaard in de schede. Desalniettemin was de figuur gekleed in volledig bedekkend pantser, om aanvallen te kunnen weerstaan. Meer van dergelijke kunstwerken verschenen in geheel Duitsland.¹²⁸ Ook de in 1916 onder de Duitse soldaten geïntroduceerde “Stahlhelm”, een opvallende stalen helm met platte bovenkant die de decoratieve maar inefficiënte Pruisische punthelm verving, droeg bij aan vergelijkingen tussen Duitse soldaten en de met staal bepantserde ridders uit de Middeleeuwen. Op posters kwamen veelvuldig afbeeldingen te staan van Duitse soldaten met de nieuwe stalen helm in combinatie met middeleeuws pantser.¹²⁹

Anne Lipp onderschrijft deze beweringen van Goebel. Volgens Lipp gaf de Duitse veldpers er tot 1916 de voorkeur aan om de ‘unbedarften und sympatischen Landwehrmann’¹³⁰ af te beelden met de Pruisische punthelm. In de tweede helft van de oorlog verschenen er echter steeds meer heroïsche oorlogsallegorieën in de legerkranten.

---

¹²⁷ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 157-158.

¹²⁸ *Ibidem*, 158-161.

¹²⁹ *Ibidem*, 163-164.

¹³⁰ Lipp, *Meinunglenkung im Krieg*, 156.

Afbeeldingen van Duitse soldaten, die te maken kregen met kleine en grote mislukkingen, aanvallen van de vijand, de grillen van hun superieuren en de tegenslagen van het alledaagse leven aan het front, werden vanaf 1917 steeds overmaatser. De eenvoudige en zorgeloze Duitse soldaat, die de eerder genoemde tegenspoed pareerde met humor, scherpzinnigheid en sluwheid, nam daarbij volgens Lipp steeds vaker de vorm aan van een reusachtig, gepantserd figuur.¹³¹ Zowel de overdreven grote afmetingen als de ijzeren bepantsering, stonden volgens Lipp symbool voor de onkwetsbaarheid van de Duitse soldaten uit de Eerste Wereldoorlog.¹³² Daarnaast beweert ook Lipp dat de nieuwe “Stahlhelm” veelvuldig werd gekoppeld aan de Middeleeuwen. Bewakers van een fabriek die deze helm droegen, waren op afbeeldingen tevens gekleed in ridderuitrustingen en leunden op een zwaard. Ook de Vredesengel, de Beierse kroonprins Rupprecht in ridderlijk harnas, de Duitse variant van aartsengel Michaël en soldaten die aan het bidden waren voor de kribbe van Jezus Christus, werden allen afgebeeld met de Duitse stalen helm.¹³³ In portretten werd de hardheid van de stalen helm ook overgebracht op de gelaatstreken en het uiterlijk van de dragers. Volgens Lipp werden de kernwoorden “plicht”, “wil” en “sterke zenuwen” als het ware in beeld gebracht in de baardloze gezichten van de Duitse soldaten. Met behulp van ijzeren schilden, ten slotte, waren de soldaten daarnaast zelfs van buitenaf onschendbaar.¹³⁴

2.4. Onridderlijke vijanden van het Duitse Keizerrijk

Vanaf 1914 raakten verhalen over Duitse oorlogsmisdaden een gevoelige snaar bij het Duitse thuisfront, volgens Goebel. Op hun beurt produceerden Duitse literaire werken en kunstwerken dan ook een beeld van de *Unritterlichkeit* van de vijand, wat de nobelheid van de Duitse soldaten tevens indirect (her)bevestigde.¹³⁵ De Britten vertoonden onridderlijk gedrag door via hun zeeblokkades Duitse vrouwen en kinderen te laten verhongeren. Duitse onderzeebootkapiteins als Otto Weddigen ondermijnden deze blokkades in ridderlijke, heldhaftige zeeslagen. Weddigen, wiens onderzeeër in maart 1915 zonk na een aanvaring met een Britse slagschip, werd herinnerd als een moderne versie van de middeleeuwse Siegfried,

---

¹³¹ *Ibidem*, 156-157.

¹³² *Ibidem*, 157-159.

¹³³ *Ibidem*, 159-161.

¹³⁴ *Ibidem*, 159-162.

¹³⁵ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 189.

“who succumbed to malicious assault” by his foe’.¹³⁶ Tegelijkertijd werd er ook in Duitsland naar ridderlijke eigenschappen verwezen, hoewel dit volgens Goebel zeldzamer was. Een ijzeren nagel- (of spijker)monument in Dortmund, onthuld in 1915, representeerde de middeleeuwse Sint Reinoldus, de beschermheilige van de stad, als een bepantserde ridder met een groot zwaard rustend op zijn schouder. Maar anders dan in Groot-Brittannië waren expliciete referenties aan de *Ritterlichkeit* van soldaten in Duitsland relatief zeldzaam en vaag.¹³⁷ Het gedrag van Duitse soldaten werd door de Duitsers zelf als ridderlijk – en het gedrag van de vijanden, vooral de Fransen en de Belgen, als onridderlijk – beschouwd. Duitse oorlogsmisdaden in België werden gelegitimeerd en later zelfs officieel toegestaan door het veronderstelde onridderlijke gedrag van de Belgische *francs-tireurs*, sluipschutters die op onridderlijke wijze de Duitsers de dood injoegen.¹³⁸ De *francs-tireurs* waren irreguliere soldaten ten tijde van de Frans-Duitse oorlog in 1870-1871. Deze guerrillastrijders verstoorden de Duitse toevoerlijnen en zouden veel Duitse slachtoffers gemaakt hebben tijdens de Duitse belegering van Parijs in 1870.¹³⁹ Dit ging in tegen de Duitse opvatting van ridderlijkheid en kan ook gezien worden in direct verband met de Britse opvatting van ridderlijkheid, waarbij ridders volgens Paris de Kerk en de “wrongfully oppressed” verdedigden, maar hun vijanden in oorlogstijd respecteerden en eerden, ‘*as long as they obeyed the same code*’.¹⁴⁰

Het afschilderen van de Britten en Fransen als “onridderlijk” geschiedde volgens Lipp ook op basis van het feit dat de Britse en Franse legers voor een belangrijk deel werden aangevuld met koloniale soldaten. Om de nationale en culturele superioriteit van het Duitse Keizerrijk ten opzichte van de vijand te demonstreren, baseerden beschrijvingen van de Britten en Fransen zich volgens Lipp op de racistische stereotypen van de vooroorlogse periode. De aanwezigheid van niet-Europese soldaten in de Britse en Franse legers lokte zowel neerbuigende arrogantie als nieuwsgierige rillingen uit.¹⁴¹ Vooral de beschrijving van het hulppersoneel, zoals de niet-Europese soldaten bij voorkeur werden genoemd, kon volgens Lipp niet gevarieerd en exotisch genoeg zijn en werd versterkt door het soort oorlogsvoering dat werd toegeschreven aan niet-Europese soldaten. De Franse hulpvolkeren werden wreed

---

¹³⁶ *Ibidem*, 212.

¹³⁷ *Ibidem*, 202-203.

¹³⁸ *Ibidem*, 211.

¹³⁹ *Ibidem*, 211.

¹⁴⁰ Paris, *Warrior Nation*, 23.

¹⁴¹ Lipp, *Meinunglenkung im Krieg*, 225-226.

en ongedisciplineerd, moordenaars, plundersaars en ontheiligers genoemd. ‘Hun minderwaardigheid kwam overeen met hun inferieure raciale karakter’¹⁴², zo viel te lezen in een uitgave van de *Champagne-Kriegszeitung*. Om hun agressiviteit te vergroten, zouden de gekleurde soldaten dronken worden, waardoor deze “kinderen van de natuur” zouden veranderen in duivelse beesten die buiten alle verantwoordelijkheid en menselijkheid vielen. In andere beschrijvingen werd de naïviteit en domheid benadrukt van deze ongelukkige mensen die als vee naar de slachtbank werden gedreven.¹⁴³

2.5. De ‘knights of the air’

In de beschrijvingen van piloten is wat betreft de toon – positief of negatief – enige variatie te vinden, volgens Goebel. Goebel beweert dat dit komt omdat er in de populaire verbeelding gedurende de Eerste Wereldoorlog twee soorten piloten waren: aan de ene kant waren er jachtvliegers, die het in eerlijke en rechtstreekse man-tot-man gevechten tegen elkaar opnamen. In kunst en literatuur werd dit type piloot verbeeld als de ‘knight of the air’.¹⁴⁴ Anderzijds waren er de piloten die bommenwerpers bestuurden en op wrede en laffe wijze burgers, zelfs vrouwen en kinderen, bombardeerden. Goebel schrijft dat dit type piloot beschouwd werd als de belichaming van de anti-ridder. In aanplakbiljetten werden bommenwerperpiloten afgeschilderd als oorlogsmisdadigers, bijvoorbeeld in een Brits biljet waarop de Duitse generaals Hindenburg en Ludendorff met elkaar over Duitse piloten praten. Op de achtergrond van het biljet bombarderen Duitse vliegtuigen een gebouw waarop onmiskenbaar het logo van het Rode Kruis gemarkeerd staat.¹⁴⁵

2.6. Duitse oorlogsmisdaden

Het verwijzen naar dergelijke oorlogsmisdaden die door de vijand gepleegd werden, was een ander vaak voorkomend thema in Britse kunst en literatuur, volgens Goebel, Paris en Fussell. Gedurende de Eerste Wereldoorlog vonden horrorverhalen over de verkrachting van en moord op Belgische burgers door de Duitsers hun weg naar onder meer de Britse nieuwskranten. Journalisten noemden de Duitse keizer en diens troepen de “Hunnen”, en

---

¹⁴² *Ibidem*, 226.

¹⁴³ *Ibidem*, 226-227.

¹⁴⁴ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 226-227.

¹⁴⁵ *Ibidem*, 227.

beschouwden de Duitse invasie van België als “The March of the Hun” reincarnate.’¹⁴⁶ Deze denigrerende benaming voor de Duitse soldaten was een verwijzing naar Attila de Hun en zijn krijgers, die aan het begin van de vijfde eeuw op verwoestende wijze door Frankrijk en Italië trokken en daarmee het begin van de Middeleeuwen inluiden. De Duitse keizer Wilhelm II had in 1900 in een toespraak voor de Duitse troepen, die op het punt stonden om te vertrekken naar China om de Bokseropstand aldaar neer te slaan, zelf de vergelijking gemaakt tussen Duitsers en de Hunnen. Volgens Wilhelm II moesten de Duitsers geen genade tonen tegenover de Chinezen en moesten zij in China eenzelfde reputatie verwerven als de Hunnen.¹⁴⁷

Britse oorlogspropaganda speelde hier volgens Goebel op in door de Duitser te stigmatiseren als een wrede, wilde bruyt, die net als zijn Hunnische “voorouders” buiten de grenzen van fatsoen en menselijkheid leefde.¹⁴⁸ De Britten werden in wervingsaffiches dringend opgeroepen om in dienst te gaan, omdat de Hunnen, die meisjes en vrouwen vermoordden, tegengehouden moesten worden.¹⁴⁹ Een andere vermeende oorlogsmisdaad was de “*Kadaver Anstalt*” door de Duitsers. In dit bevel werden de Duitsers opgedragen om alle dierlijke karkassen over te dragen aan fabrieken die er talg van konden maken. Door een – volgens Fussell vermoedelijk bewuste – foutieve vertaling hiervan, ontstond de mythe dat de Duitsers álle lijken, zowel dierlijke als menselijke, reduceerden tot talg in een duistere fabriek, bijgenaamd “*The Destructor*”.¹⁵⁰ Daarnaast zouden de Duitsers ook bajonetten met een zaagachtig uiteinde gebruiken om het lijden van de Britten te vergroten – een verondersteld typisch instrument voortvloeiend uit Hunnisch sadisme. Nog een andere vermeende oorlogsmisdaad was de kruisiging van een Canadees door de Duitsers – een fictieve gebeurtenis die breed uitgemeten werd in Britse kunst en literatuur en die in velerlei varianten te vinden was, volgens Fussell. Hierbij zouden één of meerdere Canadese gevangenen, die aan de zijde van het Britse Rijk streden, in het volle zicht van hun strijdmakers gekruisigd zijn, met bajonetten in hun handen en voeten, waardoor ze een langzame en pijnlijke dood stierven. In andere varianten werden de Canadezen vervangen door Britse krijgsgevangenen, het kruis door een boom, en bleven de Duitse soldaten om hen

---

¹⁴⁶ *Ibidem*, 209.

¹⁴⁷ *Ibidem*, 209-210.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 210.

¹⁴⁹ Paris, *Warrior Nation*, 135.

¹⁵⁰ Fussell, *The Great War*, 116-117.

heen staan totdat ze gestorven waren.¹⁵¹ Mede door dergelijke verhalen, die refereerden aan de kruisiging van Jezus Christus, omarmden de Britse soldaten gemakkelijk het idee van de Eerste Wereldoorlog als eenzelfde soort lijdensweg die Christus onderging, waardoor het lijden en de zelfopoffering van de soldaten een hoger doel leken te hebben.¹⁵²

2.7. De onbevreesde Brit en de maniakale Duitser

Ook in romans werden de slechte karakteristieken van de Duitsers – en de goede karakteristieken van de Britten – veelvuldig uitgelicht, volgens Paris. Zo valt in *With French at the Front*, gepubliceerd in 1915, te lezen hoe de Britse diplomaten van de Britse ambassade in Berlijn geëvacueerd moesten worden. Hiervoor moesten de Britten een gevaarlijke tocht ondernemen naar het treinstation, waar ze zich eerst door een vijandige Duitse menigte moesten manoeuvreren alvorens op het perron te komen. De auteur vergelijkt de Britten die door de menigte proberen te komen met de ‘overweight and hysterical Germans’.¹⁵³ Eén van de Britten wordt beschreven als een jonge, kalme en onbevreesde man met ‘the head and shoulders of our islanders’ en een klein snorretje op een knap gezicht, dat niets weg had van de stijfheid van de bierdrinkende onderdanen van de Duitse keizer.¹⁵⁴ Op een ander moment in het verhaal worden de “Tommys”, de Britse soldaten, beschreven als een ‘thin khaki line of heroes, the cool, calm, cheery sons of the Empire’ en als goedgehumeurde en moedige strijders die graag bereid waren om hun leven te geven voor de koning en het rijk.¹⁵⁵ Hun tegenstanders, de Duitsers, waren saai, robotachtig en barbaars. De Britten moesten te allen tijde klaar staan om het zwaard van hun vaders op te pakken, omdat er altijd kans zou blijven op het uitbreken van oorlog zolang er wilde beesten, barbaren, maniakken, autocraten en aanbidders van Wodan – de oppergod van de Germaanse goden in de Germaanse mythologie – rondliepen op Aarde. Met al deze belasterende benamingen werden de Duitsers bedoeld.¹⁵⁶ Dergelijke pogingen om de Duitsers zwart te maken vonden ook laat in de oorlog en direct na de oorlog, in 1917, 1918 en 1919, nog plaats in literatuur. Zo werden de Duitsers in *Under Foch’s Command: A Tale of the Americans in France*, gepubliceerd net na de oorlog, in 1919,

---

¹⁵¹ *Ibidem*, 117.

¹⁵² *Ibidem*, 117-118.

¹⁵³ Paris, *Warrior Nation*, 112-113.

¹⁵⁴ *Ibidem*, 113.

¹⁵⁵ *Ibidem*, 113.

¹⁵⁶ *Ibidem*, 133-134.

beschreven als de meest meedogenloze vijand die ooit de vrijheid van de mensheid heeft bedreigd.¹⁵⁷ De Amerikanen, die zich in 1917 bij de geallieerden hadden gevoegd, werden tegelijkertijd beschreven als generaal John Pershings kruisvaarders, die hun plek hadden ingenomen naast de andere dappere geallieerden in de 'Great War for civilization and for democracy.'¹⁵⁸

Op oorlogsposters waren alle bovenstaande elementen – de positief beschreven Britten gekleed in middeleeuws pantser, strijdend tegen de Duitse Hunnen die oorlogsmisdaden begingen – veelvuldig te vinden.¹⁵⁹ Volgens Paris waren oorlogsposters de meest wijdverbreide vorm van visuele representatie van de Eerste Wereldoorlog. Het Britse Rijk werd vaak gerepresenteerd als een bepantserde Sint-Joris die tegen de Pruisische draak streed of Vlaamse jonkvrouwen redde. Britse soldaten werden verbeeld als goed gevormde, goedaardige en gretige krijgers. De Duitsers werden ondertussen afgebeeld als kwaadaardige Hunnen die zielige en hulpeloze slachtoffers, veelal vrouwen en kinderen, met bruto geweld probeerden te vermoorden.¹⁶⁰ Scenes van werkelijke gevechten vonden echter niet vaak plaats op oorlogsposters. Volgens Paris komt dit omdat de Britse overheid er gedurende de oorlog, maar vooral in de eerste jaren, een strikt censuurbeleid op nahield.¹⁶¹

2.8. Conclusie

Samenvattend kan gesteld worden dat de meest voorkomende thema's in kunst en literatuur aan Britse zijde zich centreren rond het uitlichten van de positieve eigenschappen van de eigen strijdkrachten en die van de bondgenoten enerzijds, en het in diskrediet brengen van de vijand anderzijds. Ook aan Duitse zijde komen deze twee thema's het meest voor. Britse soldaten waren naar eigen zeggen kalm, moedig, goedgehumeurd, onbaatzuchtig en hadden veel weg van de middeleeuwse ridders. Ze verdedigden de zwakken en gingen op kruistocht tegen de wrede en onridderlijke vijand. Duitse soldaten waren naar eigen zeggen ook kalm en moedig, en waren vastberaden en volhardend. Daarnaast werd "ijzer" veelal betrokken bij beschrijvingen van Duitse soldaten; zij bezaten een ijzeren wilskracht en een ijzersterke verdediging. De Engelsen beschreven hun Duitse vijand als barbaars, wreed, onfatsoenlijk en

---

¹⁵⁷ *Ibidem*, 132-133.

¹⁵⁸ *Ibidem*, 133.

¹⁵⁹ *Ibidem*, 140.

¹⁶⁰ *Ibidem*, 140.

¹⁶¹ *Ibidem*, 139-141.

beestachtige dan wel onmenselijke oorlogsmisdadigers, die tot doel hadden om de gehele wereld aan zich te onderwerpen. De Ottomaanse vijanden werden vergeleken met de middeleeuwse Turken en Saracenen, de aloude vijanden van de Britse christenen. De Duitsers beschreven hun Engelse en Franse vijanden als onridderlijke, agressieve, hatelijke en listige zwakkelingen, die er veel aan deden om de Duitsers ten onrechte zwart te maken.

H3 – ‘Chivalry in the Great War’: het Britse perspectief

(...) the Turk—with a few notable exceptions—appears as the incarnation of cruelty; a cruelty so wanton, unashamed, and hideous, that the White Cross Knights were the more fervently inspired to battle resolutely against it. Just as to-day the martyrdom of the Belgian nation at the hands of Germany has wakened, aroused, and united the British Empire, so in the fifteenth and sixteenth centuries the brutalities committed by the Turks produced the effect not of paralysing but of further strengthening the strong arm of chivalry.¹⁶²

In dit citaat, afkomstig uit een artikel uit een Britse legertijdschrift uit 1915, schrijven de Britse auteurs over de Duitse invasie van België in 1914, die zij vergelijken met de begane “wreedheden” van de Ottomanen in de vijftiende en zestiende eeuw. Zij beweren dat beide gebeurtenissen de Britten alleen maar hebben gesterkt in hun overtuigingen en hun bereidheid om mee te vechten in de Eerste Wereldoorlog. Dergelijke uitspraken waren vaak te vinden. Zoals in het vorige hoofdstuk is geconstateerd, werd in Britse kunst en literatuur veelvuldig verwezen naar Duitse oorlogsmisdaden, werden de Duitsers en Ottomanen onder andere “wreed” en “barbaars” genoemd, en werden zij vergeleken met de middeleeuwse Ottomanen.¹⁶³ In het bovenstaande citaat uit ‘Chivalry and the wounded: The Hospitallers of St. John of Jerusalem 1014-1915’ zijn ook al deze elementen terug te vinden.

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van vijf casussen, zijnde vijf artikelen uit vijf verschillende Britse legertijdschriften, geanalyseerd of dergelijke of andere verwijzingen naar de Middeleeuwen te constateren zijn. Hierbij staat de volgende vraag centraal: *welke uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen zijn er te constateren in Britse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog?*

Voor de bronnenanalyses die in dit hoofdstuk behandeld worden, is gebruik gemaakt van vijf artikelen uit verschillende Britse legertijdschriften. Hiervan is de eerste de reeds genoemde ‘Chivalry and the wounded: The Hospitallers of St. John of Jerusalem 1014-1915’, afkomstig uit het tijdschrift *"Khaki": A monthly magazine and cabled news sheet for the over-*

---

¹⁶² British Expeditionary Force, British Army, ‘Chivalry and the wounded: The Hospitallers of St. John of Jerusalem 1014-1915’ in *"Khaki": A monthly magazine and cabled news sheet for the over-sea soldier bringing him as a gift - news from home* 1 (1 maart 1915) 67-68.

¹⁶³ Paris, *Warrior Nation*, 110-119, 133-140; Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 209-227.

sea soldier bringing him as a gift - news from home. Het tweede artikel heet 'The Crusader' en is afkomstig uit het gelijknamige tijdschrift *The Crusader*. Als derde analyseer ik het artikel 'The death of Roland: the hero of the oldest French epic' uit het tijdschrift "*Khaki*": *A monthly magazine and cabled news sheet for the over-sea soldier bringing him as a gift - news from home*. Ten vierde wordt 'Beersheba to Beeroth' behandeld. Dit artikel is afkomstig uit *The Palestine news: the weekly newspaper of the Egyptian expeditionary force of the British army in occupied enemy territory*. Tot slot volgt de analyse van het artikel 'Chivalry in the air', uit *The Quirk: R.N.A.S. R.N. College, Greenwich*. Voor het leesgemak zullen de tijdschrifttitels voorts iets afgekort worden.

3.1. De Britten: opvolgers van de Maltezer Orde

Op 1 maart 1915 verscheen de eerste uitgave van het Britse legertijdschrift "*Khaki*": *A monthly magazine and cabled news sheet for the over-sea soldier bringing him as a gift - news from home*. De uitgeverij van het tijdschrift zat in het Imperial House aan de Kingsway in Londen. Volgens de redactie was de uitgave van "*Khaki*" geen commercieel project maar was het een puur patriottische inspanning.¹⁶⁴ De naam van het tijdschrift, "*Khaki*", was afkomstig van de kleur van de militaire uniforms van de Britse soldaten ten tijde van de oorlog. Het beleid was naar eigen zeggen 'to serve in the fighting line, to cheer and encourage all, to be a companion at home [and] to be a link of Empire' en het voornaamste doel was 'to keep Overseas Troops in touch with their Homes'.¹⁶⁵ Te dien einde werden exemplaren van het tijdschrift gratis geleverd aan alle overzeese Britse soldaten. Burgers konden "*Khaki*" kopen tegen de prijs van £1,05. Winsten werden uitgekeerd aan liefdadigheidsinstellingen.¹⁶⁶

In de uitgave van 1 maart 1915 is een achtergrondverhaal te vinden over de Orde van Sint-Jan. Deze ridderorde ontstond in het jaar 1100 en staat tegenwoordig ook wel bekend als de Maltezer Orde, of onder haar Engelse naam: the Knights Hospitalier. "*Khaki*" begint met historische informatie over hertog Godfried van Bouillon, die op 7 juni 1099 tijdens de Eerste Kruistocht met een kruisvaardersleger voor Jerusalem stond en eiste dat de stad opgegeven zou worden. De Ottomaanse militaire gouverneur die tijdens het Beleg van Jeruzalem het bevel over de stad voerde, weigerde volgens "*Khaki*" echter in te gaan op deze eis van 'the

---

¹⁶⁴ British Expeditionary Force, British Army, 'Chivalry and the wounded', 43.

¹⁶⁵ *Ibidem*, 43-45.

¹⁶⁶ *Ibidem*, 126.

allied forces of the Christian nations.¹⁶⁷ Volgens het tijdschrift kwam het daarom tot een treffen tussen Bouillons leger, dat het tijdschrift een leger van veel verschillende nationaliteiten noemt, en de verdedigers van Jeruzalem. In het gevecht bevonden veel van de baronnen en kapiteins zich volgens het tijdschrift op de gevaarlijkste plekken van het front om hun mannen te inspireren. Na het succesvolle Beleg van Jeruzalem werd Godfried van Bouillon, die weigerde om tot koning van Jeruzalem gekroond te worden, uitgeroepen tot *Advocatus Sancti Sepulchri* – beschermer van het Heilig Graf. Na zijn dood werd zijn broer, Boudewijn I, in 1100 tot de eerste koning van Jeruzalem gekroond.

Na de beschrijving van het Beleg van Jeruzalem vervolgt het tijdschrift door te stellen dat de Maltezer Orde, die in 1113 in Jeruzalem als de Orde van Sint-Jan van Jeruzalem gesticht werd, de beschermer van het christendom was. Volgens “*Khaki*” waren de ridders, jonkvrouwen, kapelaans en broeders in dienst van de Maltezer Orde afkomstig uit allerlei naties, en het was hun doel om fysiek en mentaal de strijd aan te gaan met de barbaarse agressie – afkomstig van de Ottomanen, die door het tijdschrift de “Turken” genoemd worden – die anders in vernietigende golven de hele geciviliseerde wereld zou overspoelen.¹⁶⁸ Gedurende de Middeleeuwen speelde de Orde van Sint-Jan, die zich na de val van het Koninkrijk van Jeruzalem genoodzaakt zag om in 1530 naar Malta te verhuizen en daaraan de naam “Maltezer Orde” te danken heeft, een belangrijke rol in de strijd tegen de Ottomaanse expansie in het Mediterrane gebied. “*Khaki*” beweert daarom dat veel Britten ten tijde van de Eerste Wereldoorlog vergeten waren dat de civilisatie waar zij voor vochten, veel te danken had aan de militaire en maritieme macht van de oude ridderorde. De daden van de nederigste soldaat of matroos, en zijn bereidheid om te sterven voor het doel van ridderlijkheid, kon volgens het tijdschrift dan ook vergeleken worden met de daden van de middeleeuwse Maltezer ridders. Ridderlijkheid wordt hierbij omschreven als de bereidheid van de sterken om de zwakken te verdedigen.¹⁶⁹

Het tijdschrift verhaalt hoe de ridders van de Maltezer Orde onder leiding van Grootmeester Jean Parisot de La Valette met een leger van negenduizend man sterk het eiland Malta tijdens het Beleg van Malta in 1565 verdedigden tegen dertigduizend Ottomanen, die volgens “*Khaki*” destijds op het hoogtepunt van hun militaire macht waren. Hierbij wordt over

---

¹⁶⁷ *Ibidem*, 65.

¹⁶⁸ *Ibidem*, 66.

¹⁶⁹ *Ibidem*, 66.

Grootmeester De La Valette, een Franse edelman, geschreven dat hij organisatorisch even sterk was als de in de Eerste Wereldoorlog actieve Britse veldmaarschalk Lord Kitchener.¹⁷⁰ De middeleeuwse Ottomanen nemen in het verhaal over deze historische gebeurtenissen volgens *“Khaki”* een vergelijkbare rol in als de Pruisen ten tijde van de Eerste Wereldoorlog. De Turken waren in 1565 volgens *“Khaki”* de meest talentvolle artilleristen van de wereld. Hun gebruik van zware wapens en hun oorlogsethiek ‘were to the standards of sixteenth-century warfare what the Prussians are to the rest of Europe during the present tremendous contest.’¹⁷¹ Maar de Ottomanen waren volgens het tijdschrift, op enkele uitzonderingen na, tevens de incarnatie van wreedheid. Hun oorlogsdaden waren zo onbeschaamd en afgrijselijk dat de Maltezer ridders er volgens *“Khaki”* tijdens het Beleg van Malta des te meer op gebrand waren om hen te weerstaan. Het tijdschrift maakt hierbij wederom een expliciete vergelijking met de contemporaine situatie. De Duitsers hadden in 1914 de neutraliteit van België geschonden en begingen er volgens het tijdschrift grove oorlogsmisdaden. Het “martelaarschap” van de Belgische natie aan de hand van de Duitsers had het Britse Rijk volgens *“Khaki”* dan ook wakker geschud en verenigd, net zoals de wandaden van de Turken in de vijftiende en zestiende eeuw het effect hadden ‘of further strengthening the strong arm of chivalry.’¹⁷²

De overwinning op de Turken door de verdedigers van Malta in 1565 was volgens *“Khaki”* een van de meest wonderbaarlijke overwinningen in de militaire geschiedenis van de wereld, en bewijst volgens het tijdschrift dat oorlog, hoewel die uitgevochten wordt met materiële wapens, voornamelijk een kwestie van de geest is.¹⁷³ De daden van de ridders van de Orde van Sint-Jan moeten dan ook als voorbeeld gezien worden tijdens de cruciale periode van dodelijke strijd genaamd de Eerste Wereldoorlog, aldus het tijdschrift. De taak van de Maltezer Orde om de zeeën vrij te houden van vijanden was volgens *“Khaki”* anno 1914 in handen gevallen van de Britse marine, die samen met de Britse landmacht nog altijd één spirituele waarheid deelden met leden van de middeleeuwse ridderorde. Deze “spirituele waarheid” was afkomstig uit de Bijbel, en luidt volgens het tijdschrift: ‘greater love hath no man than this, that a man lay down his life for his friends.’¹⁷⁴ Deze vertaling is afkomstig uit

---

¹⁷⁰ *Ibidem*, 66.

¹⁷¹ *Ibidem*, 66.

¹⁷² *Ibidem*, 68.

¹⁷³ *Ibidem*, 68.

¹⁷⁴ British Expeditionary Force, British Army, ‘Chivalry and the wounded’, 68; John 15:13-17 KJV.

de *King James Version*, die in 1611 voor het eerst gepubliceerd werd en die al snel de belangrijkste versie werd voor Engels sprekende Protestanten.¹⁷⁵

Het is duidelijk dat dit legertijdschrift uit de Eerste Wereldoorlog veel bewuste verwijzingen maakt naar de Middeleeuwen. De Britse soldaten en de marine zouden volgens het tijdschrift vergelijkbaar zijn met hun middeleeuwse tegenhangers, de leden van de Maltezer Orde. De Duitsers daarentegen zouden vergelijkbaar zijn met de wrede middeleeuwse Ottomanen. In die zin zou de Eerste Wereldoorlog een herhaling van de middeleeuwse geschiedenis zijn, ook al werd deze oorlog uitgevochten met modernere wapens en tactieken. Dat juist de twintigste-eeuwse Duitsers en niet de contemporaine Ottomanen met de middeleeuwse Ottomanen vergeleken worden, kan verklaard worden door de veronderstelde verschillen in oorlogvoering tussen beide partijen. Terwijl de Ottomanen zich in 1914 aan de kant van de Duitsers schaarden, hielden zij zich volgens Paris wel op bewonderenswaardige wijze staande: ‘The Turks get off surprisingly lightly; they fight bravely and observe the rules of warfare. Most animosity is reserved for their German “masters”’.¹⁷⁶ De Duitsers, die zich blijkens hun invasie van het neutrale België en de daar begane oorlogsmisdaden niet hielden aan de “rules of warfare”, leken zodoende meer op de middeleeuwse Ottomanen.

Het valt daarnaast op dat er door “*Khaki*” verscheidene historische aspecten uitgelicht worden die vergelijkbaar zijn met de politieke en militaire situatie ten tijde van de publicatie van het tijdschrift, in 1915. Uit de woordkeuze voor het leger van de Maltezer Orde, bijvoorbeeld “the allied forces”, valt op te maken dat deze aspecten in elk geval niet geheel zonder bedoeling behandeld werden. De strijdkrachten van Groot-Brittannië en haar bondgenoten, de Triple Entente, stonden tijdens de Eerste Wereldoorlog immers ook bekend als “the allied forces”. Ook explicietere vergelijkingen komen voor. Zo wordt er geschreven dat het doel van de ridders, jonkvrouwen, kapelaans en dienende broeders in dienst van de Maltezer Orde ook in 1915 goed te begrijpen viel: ‘a unity in diversity we can easily understand to-day.’¹⁷⁷ Ook dit is vergelijkbaar met de situatie in 1915, toen mannelijke Engelse soldaten zijde aan zijde stonden met Fransen en koloniale troepen en gesteund werden door vrouwen die het arbeid van de naar het front vertrokken soldaten overnamen.

---

¹⁷⁵ Biblegateway, *King James Version*.

<https://www.biblegateway.com/versions/King-James-Version-KJV-Bible/> (geraadpleegd op 20 juli 2018).

¹⁷⁶ Paris, *Warrior Nation*, 119-120.

¹⁷⁷ British Expeditionary Force, ‘Chivalry and the wounded’, 66.

De verwijzingen in dit tijdschrift lijken ook overeen te komen met Benedict Andersons theorie omtrent “imagined communities”. Anderson verbindt in zijn boek *Imagined communities* “herinnering” aan het moderne nationalisme, waarbij hij de natie omschrijft als een verbeelde gemeenschap. Door collectieve herinneringen en een diepe, horizontale kameraadschap waren miljoenen mensen bereid om niet alleen te moorden, maar ook om te sterven voor hun natie.¹⁷⁸ Het tijdschrift lijkt door collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen aan te halen, met name herinneringen aan het conflict tussen de middeleeuwse Orde van Sint-Jan en de Ottomanen, te proberen om de twintigste-eeuwse Britten ertoe te bewegen om te blijven strijden en indien nodig het grootste offer te brengen in dienst van het Britse Rijk.

3.2. De geallieerden op kruistocht

Het legertijdschrift *The Crusader* kent één uitgave, die op 1 augustus 1916 gepubliceerd werd. De redactie van het tijdschrift beweert zich te houden aan de traditie onder de soldaten uit Nieuw-Zeeland, die aan boord van ieder troepenschip een kleine tijdschrift gepubliceerd hebben, variërend van een klein, aan boord van het schip afgedrukt blad, tot de meer pretentieuze tijdschriften die aan wal gedrukt werden.¹⁷⁹ Hoewel *The Crusader* aanvankelijk beperkt zou worden tot maximaal zestien pagina’s die aan boord van het schip “*Tofua*”, ofwel H.M.N.Z.T. No. 55, gedrukt zouden worden, besloot de redactie om het blad toch aan wal te printen.¹⁸⁰ Dit werd uiteindelijk gedaan bij de drukkerij Spottiswoode Ballantyne and Co. Ltd. in Londen. De doelgroep van *The Crusader* bestond volgens de redactie uit de vrienden en familieleden van de soldaten aan boord van de *Tofua*, evenals eventuele abonnees met interesse in een aandenken aan de ‘long but not uninteresting trip’ van de Nieuw-Zeelandse soldaten.¹⁸¹

In deze uitgave is een inleidend artikel te vinden over het tijdschrift, met uitleg over de herkomst van de naam. Het tijdschrift beweert haar naam waardig te zijn omdat de legereenheid waar het tijdschrift van afkomstig is, verenigd was in haar haat tegen dezelfde onderdrukking, vervolging en hebzucht als die waar de historische kruisvaarders eeuwen

---

¹⁷⁸ Anderson, *Imagined communities*, 6.

¹⁷⁹ 13th New Zealand Reinforcements, New Zealand Expeditionary Force, ‘The Crusader’ in *The Crusader* 1/1 (1 augustus 1916) 1.

¹⁸⁰ 13th New Zealand Reinforcements, New Zealand Expeditionary Force, ‘The Crusader’, 1.

¹⁸¹ *Ibidem*, 1.

geleden tegen ten strijde trokken.¹⁸² Volgens het tijdschrift waren het de Turken die in de Middeleeuwen christenen vervolgden, net zoals het ‘none other than our present enemy, the Turk’ was die de christelijke Armenen tijdens de Eerste Wereldoorlog aan schokkende gruweldaden onderwierp.¹⁸³ In Europa was echter een moderne “supertiran” opgekomen, de Pruis, die poogde om Noord- en Zuid-Europa te onderwerpen – net zoals de Turken lange tijd met Zuid-Europa hadden gedaan. Volgens het tijdschrift was sprake van een moderne kruistocht tegen de oude en nieuwe tirannieke machten, de Turken en de Pruisen.¹⁸⁴

Het tijdschrift vervolgt met de mededeling dat men hoopte dat deze moderne kruistocht succesvoller zou zijn dan haar eerdere tegenhangers, waarvan enkele door een gebrek aan discipline, organisatie en samenhang jammerlijk faalden. Onenigheid en verdeeldheid zorgden er in 1149 en 1191 voor dat de kruistochten van destijds tot mislukken gedoemd waren.¹⁸⁵ In 1191 konden ‘our own Richard Coeur de Lion and his Knights of St. John and Knights Templar’ hun overwinning in de Slag bij Arsoef niet verzilveren doordat ze verraden werden door hun bondgenoten – door het tijdschrift aangeduid met “Allies” – die een aparte vrede sloten met de vijand en zich terugtrokken uit de militaire campagne.¹⁸⁶ Volgens *The Crusader* zou daar anno 1916 geen sprake van zijn:

*There is no fear of want of unity among our Allies in this Crusade. All are of the same mind as to what the result must be, and all are determined that there shall be no separate “peace.” So it is with all hope of success that we go forward to take our share in “The Great Modern Crusade.”*¹⁸⁷

Het artikel in *The Crusader* sluit naadloos aan bij de bevindingen van Michael Paris, die beweert dat de Britten hun deelname aan de Eerste Wereldoorlog legitimeerden door de oorlog voor te stellen als een noodzakelijke, ridderlijke strijd tegen kwaadaardige krachten; de Eerste Wereldoorlog was een morele kruistocht, en de participerende soldaten vochten net als de middeleeuwse ridders vol haat tegen een onrechtvaardige vijand.¹⁸⁸ De

---

¹⁸² *Ibidem*, 1-2.

¹⁸³ *Ibidem*, 2.

¹⁸⁴ *Ibidem*, 2.

¹⁸⁵ *Ibidem*, 2.

¹⁸⁶ *Ibidem*, 2.

¹⁸⁷ *Ibidem*, 2.

¹⁸⁸ Paris, *Warrior Nation*, 111.

bewoordingen van het tijdschrift komen hier vrijwel geheel mee overeen. De legerenheid waar het tijdschrift over schrijft zou verenigd zijn in haar haat tegen de onderdrukking, vervolging en hebzucht, afkomstig van hun onrechtvaardige vijand, de Turken – iets wat volgens het tijdschrift en volgens Paris ook kenmerkend zou zijn voor de ridders van weleer. Ook de verwijzing naar de bondgenoten van de Engelse koning Richard I ‘Leeuwenhart’, door het tijdschrift aangeduid als de “Allies”, valt op, omdat de bondgenoten van Groot-Brittannië en de Britten zelf in 1916 gezamenlijk ook de “Allies” genoemd werden.

Dat het tijdschrift de Eerste Wereldoorlog ook expliciet benoemt als “The Great Modern Crusade” sluit nauw aan bij de bevindingen van Stefan Goebel, die beweert dat zowel de Britse als de Duitse soldaten uit de Eerste Wereldoorlog het conflict als een kruistocht, zo niet de “Last Crusade” zagen, en troost zochten in vergelijkingen tussen enerzijds soldaten uit de eeuw van totale oorlog en anderzijds ridders uit de Middeleeuwen.¹⁸⁹ De lezers van *The Crusader*, bestaande uit de familie en vrienden van de Nieuw-Zeelandse soldaten en de soldaten zelf, ondervonden vermoedelijk eenzelfde werking op henzelf. Ook daarmee sluit het tijdschrift aan op de bevindingen van Goebel, die stelt dat verwijzingen naar de Middeleeuwen ook gebruikt werden om continuïteit tussen de Eerste Wereldoorlog en de Middeleeuwen mee te bekrachtigen. Hierdoor konden nabestaanden van soldaten, in welke omstandigheden die ook stierven, erop rekenen dat de gesneuvelde een plaats in de geschiedenis had verworven, naast de vele voorvaderlijke soldaten uit andere oorlogen. Tegelijkertijd zouden toekomstige generaties hen daardoor blijven herinneren.¹⁹⁰

3.3. Ridderlijkheid en christelijk geloof geven kracht

In een andere uitgave van “*Khaki*”, gepubliceerd op 1 mei 1917, is een artikel te vinden met een achtergrondverhaal over Roland, een van de eerste paladijnen onder koning Karel de Grote in de achtste eeuw en tegenwoordig vooral bekend vanwege zijn hoofdrol in het Roelantslied. “Paladijn” was in de Middeleeuwen een term die gebruikt werd voor een lid van de paleiswacht van Karel de Grote. In de middeleeuwse hoofse literatuur werden paladijnen vaak gerepresenteerd als eenzame strijders voor het goede, die bekend stonden als toonbeeld van ridderlijkheid en hoffelijkheid. In het Roelantslied vormt Roland hierop geen uitzondering. In deze uitgave van “*Khaki*” staat de dood van Roland centraal.

---

¹⁸⁹ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, Summary.

¹⁹⁰ *Ibidem*, 39.

Volgens *"Khaki"* behoeven de regelmatige lezers van het legertijdschrift geen introductie van Roland, omdat zelfs degenen die amper iets afweten van buitenlandse geschiedenis Roland niet alleen zullen kennen als de kampioen van Frankrijk en het christendom in de achtste eeuw, maar ook als een van de beste voorbeelden van ridderlijkheid aller tijden.¹⁹¹ Roland was volgens *"Khaki"* een geboren leider, inspirerend, resoluut en standvastig, zowel in zijn meest triomfantelijke overwinningen als op het moment van onvermijdelijke nederlaag. *"Khaki"* vermoedt dat het leven en de dood van het hoofdpersonage in het Roelantslied al eeuwenlang soldaten aanspreekt omdat de strijd die in het verhaal centraal staat, in verscheidene vormen altijd weer terugkomt.¹⁹² De strijd in kwestie betreft volgens *"Khaki"* niet die van Roland tegen de buitenlandse vijand, die hem nog nooit had weten te verslaan, maar die tegen zijn eigen bondgenoten. In het Roelantslied wordt Roland verraden door zijn medestrijder en stiefvader, Ganelon, die in het verhaal bekend staat als een gewetenloze, temperamentvolle egoïst die instinctief jaloers is op de doelbewuste en onbaatzuchtige man van actie.¹⁹³ Doordat Ganelon samenspande met de vijand, de Moren, wisten de laatstgenoemden Roland te overrompelen en te verslaan. *"Khaki"* beweert echter dat Roland de ramp van zijn nederlaag wist om te zetten in een morele overwinning door middel van zijn moed, vastberadenheid en de inherente nobelheid van zijn ziel. Al werden Roland en diens hele leger afgeslacht, zijn laatste, geweldige gevecht zorgde ervoor dat deze voor eeuwig bekend kwam te staan als een voorbeeld van 'heroic right against treacherous and cruel might.'¹⁹⁴

Volgens *"Khaki"* was Roland tevens een goede christen, die zowel op het meest duistere moment als tijdens de meest glansrijke overwinning geloofde in en vertrouwde op God. Zijn onvoorwaardelijke geloof gaf Roland volgens *"Khaki"* de kracht om tientallen Saracenen tegelijk te weerstaan en om vijanden te paard met een enkele slag van zijn zwaard van top tot teen, met paard en al, in tweeën te splijten. Toen Roland gewond raakte en op zijn hoorn blies om de hulp van de rest van het leger onder leiding van koning Karel de Grote in te roepen, bracht een engel het geluid van de hoorn naar de oren van de keizer. Ganelon raadde

---

¹⁹¹ British Expeditionary Force, British Army, 'The death of Roland: the hero of the oldest French epic' in *"Khaki": A monthly magazine and cabled news sheet for the over-sea soldier bringing him as a gift - news from home* 1 (1 mei 1917) 233-234.

¹⁹² British Expeditionary Force, British Army, 'The death of Roland', 234.

¹⁹³ *Ibidem*, 234.

¹⁹⁴ *Ibidem*, 234.

de koning echter af om actie te ondernemen, en wordt daarom ook wel vergeleken met Judas die Jezus Christus verraadde.¹⁹⁵ Toen Roland bezweek aan zijn verwondingen, werd zijn ziel door engelen weggedragen ‘into the everlasting peace of the Heavenly Kingdom of unending joy.’¹⁹⁶

Hoewel in dit artikel slechts een enkele directe vergelijking is te vinden tussen het middeleeuwse verleden en de Eerste Wereldoorlog, is het desalniettemin veelzeggend dat het verhaal over Roland is opgenomen in het tijdschrift en dat zijn eigenschappen en daden als een van de beste voorbeelden van ridderlijkheid aller tijden wordt genoemd. Alle vier meest populaire bijvoeglijke naamwoorden die volgens Goebel gedurende de Eerste Wereldoorlog gebruikt werden bij referenties aan ridders – ‘courageous, brave, gallant or valiant’¹⁹⁷ – zijn terug te vinden in dit artikel. Daarbij wordt Roland beschreven als plichtsgetrouw en bereid om zijn leven te geven voor zijn koning en zijn land; dezelfde soorten beschrijvingen zien ook Goebel en Michael Paris frequent terugkomen in kunst en literatuur uit de Eerste Wereldoorlog.¹⁹⁸ De inhoud van het artikel komt daarnaast ook overeen met de bevindingen van Goebel en Frantzen, die beweren dat ridderlijke strijd geacht werd nauw verbonden te zijn met het christelijk geloof.¹⁹⁹

3.4. De historische oorsprong van de Pruisen

Op 16 mei 1918 werd de elfde uitgave van het tijdschrift *The Palestine news* gepubliceerd. Dit tijdschrift verscheen wekelijks op donderdag bij het Britse militaire hoofdkwartier in Palestina, dat zich tot 1917 in Caïro bevond maar ten tijde van de publicatie van deze uitgave nabij de stad Ramla te vinden was. De Britten waren sinds 1915 militair aanwezig in Egypte, na de Ottomaanse poging tussen 26 januari en 4 februari 1915 om het door de Britten beheerste Suezkanaal onder controle te krijgen. Het tijdschrift werd in het hele Palestijnse gebied verkocht in locaties van de Young Men’s Christian Association (“Y.M.C.A.”). Exemplaren konden ook per post verstuurd worden naar abonnees, tegen de prijs van 13 Egyptische

---

¹⁹⁵ *Ibidem*, 236-237.

¹⁹⁶ *Ibidem*, 237.

¹⁹⁷ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 195; British Expeditionary Force, British Army, ‘The death of Roland’, 234.

¹⁹⁸ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 189-195; Paris, *Warrior Nation*, 112-140.

¹⁹⁹ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 199; Frantzen, *Bloody Good*, 29-39; British Expeditionary Force, British Army, ‘The death of Roland’, 234, 236-237.

piaster bij bezorging binnen het Palestijnse gebied of voor 20 piaster bij bezorging elders ter wereld.

In de elfde uitgave van het tijdschrift is een artikel over de historische achtergrond van Pruisen te vinden. Het artikel is getiteld 'Beersheba to Beeroth', naar de route van de Britse militaire campagnes tijdens de Eerste Wereldoorlog, en begint met informatie over de situatie in het koninkrijk Jeruzalem in het jaar 1271. Na de inname van Jeruzalem door het kruisvaardersleger van Godfried van Bouillon in 1099, werd in 1100 het christelijke koninkrijk Jeruzalem opgericht. Van hieruit streden kruisvaarders tot 1291, toen de laatst overgebleven stad van het koninkrijk verloren ging, tegen de verscheidene Islamitische staten in het gebied. Omstreeks het jaar 1271 was het gebied van de koning van Jeruzalem geslonken tot weinig meer dan de stad Akko en de kuststrook ten noorden van Atlit, onder meer door burgeroorlog.²⁰⁰ In 1271 landde de latere koning Eduard I van Engeland in Akko, om bij te dragen aan de Negende Kruistocht. Terwijl prins Eduard zich nog in Akko bevond, werd het kasteel Montfort, het hoofdkwartier van de Teutoonse ridders, aangevallen door sultan Baibars, van het sultanaat van Caïro. De Teutoonse Orde, ook wel de Duitse Orde, was een ridderorde die na de Derde Kruistocht (1189-1192) opgericht werd. De Latijnse benaming, *Ordo domus Sanctae Mariae Theutonicorum Hiersolymitanorum*, leverde de oorsprong van de naam "Teutoonse" Orde. Gedurende de Derde Kruistocht waren de Teutoonse ridders aanwezig bij de pogingen om Jeruzalem te heroveren op de Islamitische generaal Saladin, die Jeruzalem in 1187 had veroverd op de kruisvaarders. Tijdens de belegering van Montfort zagen de verdedigers van het kasteel zich na enkele dagen genoodzaakt om zich gewonnen te geven en het kasteel op te geven aan sultan Baibars, die hen vervolgens liet vertrekken.²⁰¹

The Palestine news beweert dat het interessant is om naar deze historische gebeurtenis te kijken, omdat het de oorsprong van Pruisen, één van de oprichtende koninkrijken van het Duitse Keizerrijk in 1871, zou verklaren. Volgens het tijdschrift waren de Duitse – ook wel Teutoonse – ridders gedwongen om zich na het verlies van kasteel Montfort terug te trekken uit het tegenwoordige Israël, waarna ze zich bij de heidense Pruisen aan de Baltische kust voegden. Dit leidde volgens *The Palestine news* uiteindelijk tot de oprichting van de Pruisische staat en de vorming van de moderne Pruisen. Volgens het tijdschrift werden

---

²⁰⁰ Egyptian expeditionary force, 'Beersheba to Beeroth' in *The Palestine news: the weekly newspaper of the Egyptian expeditionary force of the British army in occupied enemy territory* 1/11 (16 mei 1918) 5.

²⁰¹ Egyptian expeditionary force, 'Beersheba to Beeroth', 5.

de Teutoonse ridders gehaat vanwege hun hoogmoed en hun wreedheid. Oorspronkelijk voerden de Teutoonse ridders volgens *The Palestine news* eenzelfde soort werkzaamheden uit onder de Duitse gewonden en zieken in Palestina als het Rode Kruis tijdens de Eerste Wereldoorlog. Desondanks kwamen de tirannieke ridders van de Teutoonse Orde uiteindelijk, 'by a typically modern Prussian development' bekend te staan om hun wreedheid, om hun enorme welvaart en om hun overheersing over een boerenpopulatie aan de Baltische kust 'whom they treated worse than if they were brute-beasts.'²⁰²

In deze uitgave van *The Palestine news* is het opvallend dat het tijdschrift de Teutoonse ridders beschouwt als de voorlopers van de Pruisen. De Pruisen worden daarbij zwart gemaakt, doordat de Teutoonse ridders worden beschreven als wrede en tirannieke overheersers. Dergelijke pogingen van de Britten om hun twintigste-eeuwse vijanden in diskrediet te brengen, kunnen gezien worden als overeenkomend met Stefan Goebel en Samuel Hynes' beweringen dat tijdens de Eerste Wereldoorlog getracht werd een historische continuïteit met de Middeleeuwen te bekrachtigen.²⁰³ Het komt ook overeen met Goebels en Paris' bevindingen dat veelal werd verwezen naar de oorlogsmisdaden van historische volkeren, zoals de "barbaarse Hunnen" en de wrede Ottomanen, in pogingen om de vijand zwart te maken.²⁰⁴ Door het trauma van de Eerste Wereldoorlog, die ongekend destructief was in vergelijking met eerdere oorlogen, leek een gat in de geschiedenis te zijn ontstaan. Artikelen als die in *The Palestine news* waren volgens Goebel pogingen om het oorlogstrauma in een samenhangend narratief te transformeren en kunnen ook gezien worden als een vlucht in de mythes van een verondersteld onveranderlijk verleden.²⁰⁵

De vergelijking tussen de moderne Pruisen en de middeleeuwse Teutoonse ridders zou ook gezien kunnen worden als een poging om de Britten aan te sporen om te blijven strijden. Met name het einde van het artikel, waarin gesteld wordt dat de wrede en tirannieke ridders van de Teutoonse Orde hun onderdanen verschrikkelijk behandelden, belooft immers weinig goeds voor de Britten indien zij zich gewonnen zouden geven aan de opvolgers van de Teutonen: de Duitsers. Hiermee werd tevens getracht om de Britten aan te sporen om de strijd voort te zetten.

---

²⁰² *Ibidem*, 5.

²⁰³ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 28-29; Hynes, *A War Imagined*, xi.

²⁰⁴ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 209-210; Paris, *Warrior Nation*, 135; Fussell, *The Great War*, 116-117.

²⁰⁵ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 29, 39.

3.5. Ridderlijkheid in de lucht

In deze zevende uitgave van *The Quirk*, gepubliceerd op 29 juni 1918, staat een artikel over Britse en Duitse piloten in de Eerste Wereldoorlog centraal. Het artikel, getiteld 'Chivalry in the air', beschrijft het contrast tussen Britse en Duitse piloten. Het doet dit aan de hand van eerder in 1918 gepubliceerde biografische werken: *Captain Ball, V.C.*, over de Britse Albert Ball, en *The red air fighter*, over de Duitse Manfred von Richthofen.

Beide piloten typeerden volgens *The Quirk* het beste van hun landgenoten. De Duitse Von Richthofen bezat namelijk iets van de "chivalric spirit" die in het algemeen niet aanwezig was onder de Duitsers. De uitstekende karaktereigenschappen van Ball, aan de andere kant, bestonden volgens het tijdschrift uit zijn heroïsche simpliciteit gelieerd aan een eenvoudig geloof.²⁰⁶ Ball, die er naar eigen zeggen van hield om dingen te doen maar er niet van hield om die dingen te bejubelen, was volgens *The Quirk* het tegenovergestelde van de egocentrische Von Richthofen, die zijn gehele vliegtuig rood liet verven opdat de hele wereld wist wie en wat hij was.²⁰⁷ "Deutschland über alles" leek volgens het tijdschrift inherent te zijn in alles wat Von Richthofen deed, en materialisme leek diens hoogste ideaal te zijn. Er was geen sprake van de zachte charme van een dolende ridder, noch van een avontuurlijke geest in Von Richthofens excursies door de blauwe lucht. Volgens Von Richthofen zelf draaide alles om de "agressieve geest", die erg sterk was onder de Duitsers.²⁰⁸ Het tijdschrift vergelijkt dit met uitspraken van Ball, die in brieven naar het thuisfront liet weten dat hij enkel vocht omdat dat zijn plicht was. Hij dacht niet slecht over zijn Duitse tegenstanders. Ball voelde zich vreselijk als hij een Duitse piloot neer zag gaan, maar omdat het een geval was van 'either them or me', moest hij wel zijn best doen om de ander neer te halen. Als hem dat lukte, was het zijn gewoonte om een paar woorden tot God te richten.²⁰⁹

Anders dan Von Richthofen, wiens gedrag beïnvloed werd door zijn materialistische gedachtegoed, haalde Ball volgens *The Quirk* zijn oppermacht juist uit zijn spiritualistische gedachtegoed. Er was volgens het tijdschrift dan ook geen beter voorbeeld voor jonge piloten dan Albert Ball, die omschreven wordt als een zachtaardige ridder op een avontuurlijke queeste die zijn – moeilijke en soms weezinwekkende – plichten en taken doelgericht

---

²⁰⁶ Royal Naval College, Greenwich, British Royal Naval Air Service, 'Chivalry in the air' in *The Quirk: R.N.A.S. R.N. College, Greenwich* 1/7 (29 juni 1918) 8.

²⁰⁷ Royal Naval College, Greenwich, British Royal Naval Air Service, 'Chivalry in the air', 8.

²⁰⁸ *Ibidem*, 8.

²⁰⁹ *Ibidem*, 8.

uitvoerde, 'but always in the spirit of chivalry and charity.'²¹⁰ Von Richthofen, daarentegen, leek volgens het tijdschrift enkel interesse te hebben in de nummer één zijn. Het belangrijkste voor Von Richthofen was om de tegenstander neer te halen, ongeacht of je daarmee ook gecrediteerd werd of niet. Manfred von Richthofen bezat volgens *The Quirk* dan ook niets van de 'finer qualities of knight erranty.'²¹¹ Hoewel het tijdschrift erkent dat van alle oorlogen gezegd kan worden dat ze wreed zijn, en dat Richthofen wellicht alleen maar een levend voorbeeld was van de geest van vernietiging die nodig was om het doel van de Duitsers te behalen, zijn er desalniettemin zelfs in oorlogvoering dingen waar geciviliseerde volkeren zich van weerhouden. De overwinning zou behaald kunnen worden zonder beestachtige en gewetenloze handelingen als het doelbewust bombarderen van ziekenhuizen of het moedwillig vernietigen van civiele doelwitten. De Duitsers, bijgenaamd "de Hunnen", maakten zich volgens het tijdschrift echter schuldig aan beide oorlogsmisdaden. Hoewel lang gedacht werd dat ridderlijkheid in de lucht gemeengoed was onder alle naties, bleek volgens *The Quirk* dat Duitse piloten er geenszins moeite mee hadden om ridderlijkheid tijdens de strijd terzijde te schuiven als daarmee een materieel voordeel behaald kon worden.²¹²

Opvallend is dat *The Quirk* meermaals expliciet refereert aan knight-errantry en de knight-errant, vrij vertaald de "dolende ridder", bijvoorbeeld in de beschrijving van Von Richthofen:

*He was a fine specimen of the German Kultur, a strong man modelled in the Prussian school of thought, a superman animated solely with the lust of the conqueror, with none of the finer qualities of knight erranty.*²¹³

Hierbij wordt Manfred von Richthofen, die geen van de kwaliteiten van een knight-errant bezat, afgezet tegen Albert Ball, die wel op een knight-errant leek. Dit type ridder, die het land door trok op zoek naar avontuur – vaak duels – om zijn ridderlijke deugden te bewijzen, was gebaseerd op de mythische Ridders van de Ronde Tafel in de Arthurlegenden. Het tijdschrift lijkt in dit soort ridders, die in de twaalfde-eeuwse literatuur opkwamen en in de veertiende eeuw hun naam kregen (als *knyght erraunt* in het gedicht *Sir Gawain and the Green Knight*),

---

²¹⁰ *Ibidem*, 8.

²¹¹ *Ibidem*, 8.

²¹² *Ibidem*, 8.

²¹³ *Ibidem*, 8.

een voorbeeldfunctie te zien voor de Britse soldaten aan het begin van de twintigste eeuw. Dit sluit aan bij de bewering van Stefan Goebel dat vanaf halverwege de negentiende eeuw sprake was van een Arthuriaanse opleving.²¹⁴ Het lijkt erop dat deze opleving zich voortzette tot in 1918, in elk geval in *The Quirk*. Het tijdschrift sluit ook aan bij de bewering van Goebel en Michael Paris dat uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen in de Eerste Wereldoorlog ten dele berustten op vergelijkingen tussen het plichtgevoel van middeleeuwse ridders en dat van de twintigste-eeuwse soldaten. Goebel en Paris stellen dat in werken uit de Eerste Wereldoorlog gesuggereerd werd dat Britse soldaten uit noodzaak bij de oorlog betrokken werden en dat ze enkel vochten omdat dat hun plicht was – net zoals de ridders uit de Middeleeuwen ten strijde trokken omdat dat hun morele en religieuze plicht was. *The Quirk* sluit hier bij aan door een uitspraak van de Britse Albert Ball aan te halen, waarin Ball zegt dat hij enkel vecht omdat dat zijn plicht was. Het tijdschrift vergelijkt Ball ook met de (fictieve) middeleeuwse knight-errant; beiden voerden hun plichten, in dit geval hun plicht om te vechten als dat benodigd was, doelgericht uit.²¹⁵

3.6. Conclusie

In dit hoofdstuk staat de vraag *welke uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen zijn er te constateren in Britse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog?* centraal. In het licht hiervan zijn er een aantal verschillende, opvallende zaken te onderscheiden in de wijze waarop er in de hiervoor behandelde bronnen naar de Middeleeuwen wordt verwezen. Eén van de opvallendheden is het anachronisme waarmee enkele tijdschriften zich bedienen. In verwijzingen naar de middeleeuwse legers die het aan het einde van de elfde eeuw opnamen tegen de verdedigers van Jeruzalem, spreekt “*Khaki*” bijvoorbeeld over ‘the allied forces’.²¹⁶ Zo werd het kruisvaardersleger destijds niet genoemd, maar de strijdkrachten van Groot-Brittannië en haar bondgenoten in de Eerste Wereldoorlog wel. De soldaten van dat leger zouden volgens het tijdschrift ook afkomstig zijn van veel verschillende ‘Christian nations’.²¹⁷ Hiermee lijkt “*Khaki*” te impliceren dat er in de Middeleeuwen al sprake was van een vergelijkbare politiek-maatschappelijke situatie als in de

---

²¹⁴ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 13.

²¹⁵ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 195-197; Paris, *Warrior Nation*, 111; Royal Naval College, Greenwich, ‘Chivalry in the air’, 8.

²¹⁶ British Expeditionary Force, ‘Chivalry and the wounded’, 65.

²¹⁷ *Ibidem*, 65.

twintigste eeuw, toen legers verbonden waren aan afzonderlijke natiestaten als Groot-Brittannië, Frankrijk, het Duitse Keizerrijk, het Ottomaanse Rijk, et cetera. Natiestaten bestonden echter nog niet omstreeks het jaar 1100; wel in de Eerste Wereldoorlog. Daarnaast gebruikt *The Crusader* de term “crusade” om de Eerste Wereldoorlog mee aan te duiden, terwijl *The Quirk* een van de nationale oorlogshelden van Groot-Brittannië, de Britse piloot Albert Ball, een ‘gentle knight’ noemt.²¹⁸

Ook expliciete historische vergelijkingen komen veelvuldig voor. Zo beweert “*Khaki*” dat het Britse leger en de Britse marine de opvolgers waren van de Maltezer Orde.²¹⁹ *The Crusader* vergelijkt daarnaast de Pruisen en de Ottomanen uit het jaar 1916 met de middeleeuwse Turken, en de Britse strijdkrachten met ridders. Zo zouden de Britse soldaten anno 1916 ten strijde trekken tegen dezelfde onderdrukking, vervolging en hebzucht, afkomstig van de Pruisen en Ottomanen, als die waar de historische kruisvaarders eeuwen geleden tegen ten strijde trokken.²²⁰ *The Quirk* vergelijkt één van de nationale helden van Groot-Brittannië, Albert Ball, met de fictieve middeleeuwse knight-errant.²²¹

Gedurende de Eerste Wereldoorlog werd via verwijzingen naar de Middeleeuwen ook geprobeerd om de vijand in diskrediet te brengen. Zo prijst *The Quirk* de ridderlijke eigenschappen van de Britse piloot Albert Ball, terwijl het over de Duitsers schrijft dat zij absoluut geen ‘chivalric spirit’ bezaten.²²² “*Khaki*” beweert zelfs dat de Ottomanen en Pruisen uit 1915 vergelijkbaar waren met de middeleeuwse Turken, die door het tijdschrift de ‘incarnation of cruelty’ genoemd worden.²²³ Ook *The Palestine news* poogt de Duitsers zwart te maken, hoewel op minder expliciete wijze, door hen voor te stellen als de directe opvolgers – zowel sociaalpolitiek als qua gedrag – van de wrede en tirannieke Teutoonse ridders.²²⁴ *The Crusader* noemt de moderne Pruisen en Turken tirannieke machten en vergelijkt hen met de voornaamste tirannieke macht ten tijde van de kruistochten: de onderdrukkende en hebzuchtige middeleeuwse Ottomanen.²²⁵

---

²¹⁸ 13th New Zealand Reinforcements, ‘The Crusader’, 2; Royal Naval College, Greenwich, ‘Chivalry in the air’, 8.

²¹⁹ British Expeditionary Force, ‘Chivalry and the wounded’, 68.

²²⁰ 13th New Zealand Reinforcements, ‘The Crusader’, 2.

²²¹ Royal Naval College, Greenwich, ‘Chivalry in the air’, 8.

²²² *Ibidem*, 8.

²²³ British Expeditionary Force, ‘Chivalry and the wounded’, 66.

²²⁴ Egyptian expeditionary force, ‘Beersheba to Beeroth’, 5.

²²⁵ 13th New Zealand Reinforcements, ‘The Crusader’, 2.

Tot slot zijn ook nog een aantal propagandafuncties te onderscheiden, op maatschappelijk, militair en politiek gebied. Zo stellen "*Khaki*" en *The Quirk* bijvoorbeeld dat de denkwijze en de daden van de middeleeuwse ridders als voorbeelden moeten worden gezien voor de Britse soldaten ten tijde van de Eerste Wereldoorlog.²²⁶ Op militair gebied werden verwijzingen naar de Middeleeuwen meermaals gebruikt om de soldaten uit de Eerste Wereldoorlog aan te sporen om de strijd voort te zetten. Dit is het geval in "*Khaki*", die bijvoorbeeld stelt dat middeleeuwse ridders bleven vechten tot hun dood, en dat ook de Britten zouden moeten blijven vechten – en indien nodig bereid zouden moeten zijn om te sterven om de zwakkeren te beschermen.²²⁷ Dat was niet alleen de morele en religieuze plicht van de ridders uit de Middeleeuwen, maar ook die van de Britse soldaten uit de Eerste Wereldoorlog. Op politiek vlak werden collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen ook gebruikt om de Britse deelname aan de Eerste Wereldoorlog te legitimeren. Zo stellen *The Crusader* en *The Quirk* de Eerste Wereldoorlog voor als een noodzakelijke, ridderlijke strijd en een morele kruistocht tegen kwaadaardige krachten, waarbij de soldaten net als de ridders uit de Middeleeuwen tegen hun wil in tegen een onrechtvaardige en wrede vijand vochten.²²⁸

Er valt ter beantwoording van de deelvraag te concluderen dat uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen in Britse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog in vier verschillende vormen terug te vinden zijn: in anachronistische bewoordingen, in expliciete historische vergelijkingen, in discreditering van de vijand, en in propaganda op maatschappelijk, militair en politiek gebied. Ook komen enkele centrale thema's naar voren. Met name de middeleeuwse kruistochten en ridders zijn thema's waar veelvuldig naar wordt verwezen. Daarnaast vormen historische oorlogs(mis)daden een populair thema in de discreditering van de vijand.

---

²²⁶ British Expeditionary Force, 'Chivalry and the wounded', 68; Royal Naval College, Greenwich, 'Chivalry in the air', 8.

²²⁷ British Expeditionary Force, 'Chivalry and the wounded', 66; British Expeditionary Force, British Army, 'The death of Roland', 234.

²²⁸ 13th New Zealand Reinforcements, 'The Crusader', 2; Royal Naval College, Greenwich, 'Chivalry in the air', 8.

H4 – ‘Ritterlichkeit im Ersten Weltkrieg’: het Duitse perspectief

In dit hoofdstuk analyseer ik de inhoud van de Duitse legertijdschriften. Hierbij staat de volgende vraag centraal: *welke uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen zijn er te constateren in Duitse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog?*

Ter beantwoording van deze deelvraag heb ik gebruik gemaakt van vijf artikelen uit vijf verschillende legertijdschriften. Het eerste artikel is ‘Ritterlichkeit’ uit het tijdschrift *Am Lagerfeuer: Kriegsernst u. Kriegshumor für unsere Soldaten*. Het tweede artikel heet ‘Ritterlichkeit gegen den Feind. Eine Erinnerung aus dem Leben Kaiser Wilhelms I’ en is te vinden in *Armee-Zeitung der 2. Armee*. Ten derde wordt het artikel ‘Französische “Ritterlichkeit”’ uit het tijdschrift *Kriegs-Zeitung der Elften Armee* behandeld. Het vierde artikel is getiteld ‘Kleine Chronik’ en afkomstig uit *K. u. K. Feldzeitung der 4. Armee*. En tot slot volgt ‘Die “ritterlichen” Franzosen!’, afkomstig uit *Der Champagne Kamerad: Feldzeitung der 3. Armee*. Waar mogelijk kort ik de titels van de tijdschriften iets af, ten behoeve van het leesgemak.

4.1. De Duitsers: aan het Duitse ridderlijk ideaal wordt niet voldaan

Op 5 januari 1915 verscheen de elfde uitgave van het Duitse legertijdschrift *Am Lagerfeuer: Kriegsernst u. Kriegshumor für unsere Soldaten*. Dit tijdschrift, dat tweemaal per maand verscheen, kon individueel of in grotere aantallen worden gekocht door boekhandels tegen de prijs van tien Pfennig (penning). Soldaten konden het tijdschrift per post verkrijgen en konden zich ook abonneren op het tijdschrift, tegen een abonnementsprijs van negentig Pfennig per kwartaal.²²⁹

In de elfde uitgave van *Am Lagerfeuer* valt een artikel te lezen over het – volgens het tijdschrift – ridderlijke gedrag van het Duitse volk, in het bijzonder tegenover de vrouw. Het tijdschrift haalt de Romeinse senator en historicus Tacitus aan, die in zijn tijd over de Germanen schreef dat zij het huwelijk met grote ernst beschouwden. Volgens *Am Lagerfeuer* beweerde Tacitus dat met name het morele gedrag van deze “Duitsers” moest worden geprezen, omdat de Duitser van alle barbaren bijna de enige was die tevreden was met een vrouw. *Am Lagerfeuer* stelt hier de Germanen waar Tacitus over schrijft, een verzameling

---

²²⁹ German Army, German Navy, ‘Ritterlichkeit’ in *Am Lagerfeuer: Kriegsernst u. Kriegshumor für unsere Soldaten* 11 (5 januari 1915) 1.

volkeren die ten tijde van de Romeinen in het noorden van Europa leefden, consequent gelijk aan de twintigste-eeuwse Duitsers. Volgens het tijdschrift bevatten de woorden van Tacitus veel lof, want ‘denn man kann den Edelsinn und den sittlichen Wert eines Volkes beurteilen nach der Behandlung, die bei ihm die Frau erfährt.’²³⁰ De Duitse jeugd en Duitse mannen hebben altijd zachtaardigheid en ridderlijkheid tegenover het vrouwelijk geslacht aan de dag gelegd, beweert *Am Lagerfeuer*. Al in de tijd van de Germanen stonden de zuivere maagd, de trouwe huisvrouw en de eerbiedwaardige priesteres hoog in aanzien. In de Middeleeuwen was het verdedigen van vrouwenrechten volgens het tijdschrift één van de mooiste taken van de Duitse ridder.²³¹ *Am Lagerfeuer* beweert hiermee dat er al sedert de Germanen sprake was van een ridderlijk ideaal wat betreft de omgang met vrouwen, en dat er daarmee al eeuwenlang sprake was van ridderlijkheid onder het Duitse volk.

Volgens *Am Lagerfeuer* moest deze ridderlijkheid ook de Duitse soldaten anno 1915 begeleiden in hun gedrag tegenover meisjes en vrouwen. Het tijdschrift haalt een gedicht uit 1799 van de Duitse schrijver Friedrich Schiller aan: ‘Wohltätig ist des Feuers Macht, wenn sie der Mensch bezähmt, bewacht.’²³² Volgens *Am Lagerfeuer* zijn deze woorden ook van toepassing op het levensinstinct van de mens, vooral van jonge mannen. Zonder de macht van liefdadigheid zou men niet in de onschuldige ogen van een kind kunnen kijken, zou men niet kunnen genieten van nobele mensen en zouden veel conflicten al snel de ruggengraat van de mens breken. Het tijdschrift schrijft vervolgens dat ook de rest van het gedicht van Schiller toepasselijk is: ‘Doch furchtbar wird die himmelstraf, wenn sie der Fessel sich entrafft. Sehe, wenn sie losgelassen, wachsend ohne Widerstand.’²³³ Volgens *Am Lagerfeuer* kan de macht van liefdadigheid in de mens een bijdrage leveren aan de vreugde van het leven, maar het kan ook de ondergang zaaien – in het bijzonder als ware ridderlijkheid ontbreekt in het gedrag van een man ten opzichte van een vrouw.

Volgens het tijdschrift is van dit laatste helaas maar al te vaak sprake. *Am Lagerfeuer* citeert een veteraan, die over zichzelf zei dat hij door zijn dienst in het leger in een kliniek is beland. Hoewel niet duidelijk wordt gemaakt om wat voor kliniek het gaat, betreft het hier waarschijnlijk, met het oog op de volgende beschrijving, een ziekenhuis waar onder meer

---

²³⁰ German Army, German Navy, ‘Ritterlichkeit’, 9-10.

²³¹ *Ibidem*, 10.

²³² *Ibidem*, 10.

²³³ *Ibidem*, 10.

seksueel overdraagbare aandoeningen behandeld werden.²³⁴ Volgens de veteraan kon men in de kliniek mannen aantreffen die met bittere pijn terugblikten op hun verspilde vitaliteit, mannen die in hun jeugd vergiftigd waren door hun “hete drang” of lustgevoelens, die hun huwelijksgeluk hadden vernietigd voordat zij er zelfs maar van hadden kunnen genieten en onheil hadden afgeroepen over zichzelf, hun vrouw en hun kinderen.²³⁵ In de kliniek kwam men ook meisjes tegen die zich in blind vertrouwen aan een man hadden gegeven en vervolgens waren achtergebleven met hun kind, blootgesteld aan schaamte en leed, met tranen in hun ogen en wanhoop in hun hart. Er waren meisjes te vinden die door de begeerte van een man diep in de put zaten, maar de hand die hen probeerde te redden, afwezen. Men vond er moeders op zoek naar hun verloren kinderen, kinderen die hun vader niet hadden gekend en geen enkele goede kwaliteiten hadden gezien in hun moeder, en kinderen die de liefde en het respect voor een echtelijk kind waren ontzegd.²³⁶ Dit alles was volgens *Am Lagerfeuer* het gevolg van “onbehoorlijk gedrag” van sommige Duitse mannen, terwijl Duitse mannen over het algemeen juist nobel, behulpzaam en goed waren. Dergelijke eigenschappen verwachtte keizer Wilhelm II volgens *Am Lagerfeuer* ook ‘von seinen mutigen und tapferen Soldaten.’²³⁷ Ofwel, hoewel sommige Duitsers zich bedenkelijk gedroegen, waren de Duitse *soldaten* toch in elk geval nobel, behulpzaam, moedig, dapper en goed!

Desalniettemin lijkt *Am Lagerfeuer* zich er bewust van te zijn dat veel Duitsers zich bedenkelijk gedroegen. In de rest van het artikel in *Am Lagerfeuer* valt te lezen wat de consequenties waren voor de Duitse vrouwen die het slachtoffer waren geworden van Duitsers die zich bedenkelijk gedroegen – door het tijdschrift “verleiders” genoemd. ‘Wie oft ist die Verführung der erste Schritt auf der abschüssigen Bahn,’ aldus *Am Lagerfeuer*.²³⁸ Velen belandden volgens het tijdschrift in de prostitutie. Andere vrouwen werden uit dienstverband ontslagen en werden verstoten door hun ouders en familie. Dit had volgens *Am Lagerfeuer* vaak tot gevolg dat deze vrouwen zich tot niemand meer konden wenden. Hierdoor belandden ze of in de gevangenis als kindermoordenaar, of ze omarmden de ondeugd.²³⁹ Maar de verantwoordelijkheid van de mentale en fysieke teloorgang die deze vrouwen

---

²³⁴ Lisa M. Todd, *Sexual treason in Germany during the First World War* (2017) 29.

²³⁵ German Army, German Navy, ‘Ritterlichkeit’, 10-11.

²³⁶ *Ibidem*, 11.

²³⁷ *Ibidem*, 11.

²³⁸ *Ibidem*, 11.

²³⁹ *Ibidem*, 11-12.

ondergingen, lag volgens het tijdschrift niet bij de vrouw maar bij de man; bij de verleider die zich al licht in het hoofd begon te voelen bij het zien van een ooglid van een vrouw. En hoewel er hier en daar wel vrouwen waren die de schuldige partij waren, ging verleiding door de man er in veel gevallen aan vooraf. Dergelijke praktijken waren volgens het tijdschrift fataal voor het respect, het eerbied en het vertrouwen die de Duitse soldaten verdienden.²⁴⁰

Opvallend is dat *Am Lagerfeuer* beweert dat ridderlijkheid inherent zou moeten zijn aan het Duitse volk – zo niet het hele Duitse volk, dan toch minstens het overgrote deel ervan.²⁴¹ Dat de Duitsers zich volgens *Am Lagerfeuer* al geruime tijd meester hadden gemaakt van deze eigenschap – zelfs al voordat “ridderlijk gedrag” als zodanig opkwam in de Middeleeuwen – blijkt volgens het tijdschrift uit de woorden van Tacitus (circa 56 - 120 n.Chr.), een Romeinse senator en historicus, die in het rond 98 n.Chr. verschenen historische en etnografische werk *De origine et situ Germanorum* over de Germaanse stammen buiten het Romeinse Rijk schreef. De beschrijvingen van de oude Germanen door Tacitus werden reeds lange tijd vóór de Eerste Wereldoorlog gebruikt in vergelijkingen met de moderne Duitsers. Volgens Christopher B. Krebs, professor in Klassieke Studies aan de Stanford University, vindt dit fenomeen zijn oorsprong in het feit dat er tot aan de oprichting van het Duitse Keizerrijk op 18 januari 1871 geen verenigd “Duitsland” bestond. Tot de oprichting van het Keizerrijk – en kort daarvoor, van 1867 tot 1871, de Noord-Duitse Bond – bestond “Duitsland” uit een lappendeken van kleine staatjes die voortdurend met elkaar in conflict waren op militair, economisch en politiek gebied.²⁴² Om toch een gevoel van verbondenheid te creëren, werd daarom volgens Krebs eeuwenlang verwezen naar het gedeelde verleden van de verschillende Duitse volkeren, die terugging tot de door Tacitus beschreven Germanen ten tijde van de Romeinen. Hoewel het werk van Tacitus minder dan dertig pagina’s telde, beschreef en complimenteerde hij daarin de ‘German ancestors: simple, brave, loyal, pure, just and honorable.’²⁴³ Deze kernwoorden impliceerden voor veel Duitse intellectuelen een Duitse superioriteit; een implicatie die zij maar al te graag voor waar aannamen.²⁴⁴

---

²⁴⁰ *Ibidem*, 12.

²⁴¹ *Ibidem*, 9-10.

²⁴² Christopher B. Krebs, *A most dangerous book: Tacitus’s Germania from the Roman Empire to the Third Reich* (New York 2012) 18-21.

²⁴³ Krebs, *A most dangerous book*, 17-21.

²⁴⁴ *Ibidem*, 17-25.

Impliciet beweert *Am Lagerfeuer* door eerdergenoemd citaat aan te halen ook dat de Duitsers wat betreft ridderlijkheid tegenover de vrouw al sinds de klassieke oudheid vooruitliepen op de meeste andere volkeren.²⁴⁵ Maar ten tijde van de Eerste Wereldoorlog voldeden veel Duitsers volgens het tijdschrift niet meer aan het ridderlijk ideaalbeeld van hoe men zich diende te gedragen tegenover vrouwen. Het tijdschrift benoemt de Duitse ridders uit de Middeleeuwen daarom als voorbeelden voor de Duitse soldaten uit de Eerste Wereldoorlog, zoals blijkt uit de bewering door *Am Lagerfeuer* dat de ridderlijkheid van de middeleeuwse ridders de Duitse soldaten anno 1915 moest begeleiden in hun gedrag tegenover het vrouwelijk geslacht. Bij het ontbreken van ridderlijk gedrag zou men zelfs ten onder kunnen gaan, volgens *Am Lagerfeuer*.²⁴⁶ Deze beweringen komen deels overeen met de constatering door Stefan Goebel dat de Eerste Wereldoorlog soms werd gezien als een moderne variant van een middeleeuwse kruistocht, waarbij soldaten uit de Eerste Wereldoorlog vergeleken werden met ridders uit de Middeleeuwen.²⁴⁷ In het artikel uit *Am Lagerfeuer* werd de oorlog echter niet voorgesteld als een kruistocht.

Eveneens opvallend is dat het vermeende ridderlijke karakter van de Duitse soldaten uit de Eerste Wereldoorlog wat betreft bijbehorende eigenschappen weinig verschilde van die van de Britse soldaten. Volgens Goebel werden soldaten als ridderlijk beschouwd als zij moed, plichtsbesef, eer, rechtvaardigheid en geloof bezaten, en waren middeleeuwse ridders volgens Britse conventie 'courageous, brave, gallant or valiant.'²⁴⁸ Volgens *Am Lagerfeuer* bezaten de Duitse soldaten uit de Eerste Wereldoorlog in elk geval moed en eer, terwijl het tijdschrift dezelfde karaktereigenschappen toeweest aan de Duitse ridders uit de Middeleeuwen als die hun Britse tegenhangers toegewezen kregen.²⁴⁹ Het tijdschrift lijkt daarmee in te gaan tegen de bewering van Goebel dat het discours rond ridderlijkheid in Duitsland ongecultiveerd en onderontwikkeld was in vergelijking met die in Groot-Brittannië.²⁵⁰

---

²⁴⁵ German Army, German Navy, 'Ritterlichkeit', 10.

²⁴⁶ *Ibidem*, 10.

²⁴⁷ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, Summary.

²⁴⁸ *Ibidem*, 195.

²⁴⁹ German Army, German Navy, 'Ritterlichkeit', 10-11; Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 195.

²⁵⁰ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 189.

4.2. Duitsers onderen hun tegenstanders niet

In het artikel 'Ritterlichkeit gegen den Feind. Eine Erinnerung aus dem Leben Kaiser Wilhelms I', afkomstig uit het op 21 februari 1916 verschenen tijdschrift *Armee-Zeitung der 2. Armee*, wordt er geschreven over hoe keizer Wilhelm I zich tijdens diens leven in oorlogstijd had opgesteld tegenover de Fransen. Van 19 juli 1870 tot 10 mei 1871 hadden de Fransen enerzijds en een door Pruisen geleide coalitie van een aantal Duitse staten anderzijds, de Frans-Duitse Oorlog uitgevochten. Dit gewapende conflict resulteerde in een overwinning voor Pruisen en leidde tot de oprichting van het Duitse Keizerrijk. Tot aan het einde van de oorlog was Wilhelm I koning van Pruisen. Na afloop werd hij de eerste Duitse keizer sinds de ontbinding van het Heilige Roomse Rijk.

Volgens het tijdschrift waren er tijdens de Eerste Wereldoorlog, met al haar verschrikkingen, altijd momenten waarop teruggedacht werd aan de tijd waarin de verschillende mogendheden de dapperheid van hun tegenstanders nog erkenden en konden waarderen. Vooral tijdens luchtgevechten was sprake van gebruiken die men aan de 'ritterliche Zweikämpfe alter Zeit' herinnerden.²⁵¹ Een ander sprekend voorbeeld, volgens *Armee-Zeitung der 2. Armee*, was het neerleggen van twee identieke kransen door keizer Wilhelm II op 18 oktober 1915, ter nagedachtenis aan zowel gesneuvelde Duitse soldaten als gesneuvelde Franse soldaten.²⁵² Volgens het tijdschrift liet Wilhelm II hierbij, net als tijdens veel andere gelegenheden, zien dat hij een echte telg uit Huis Hohenzollern was. Volgens de auteur van 'Ritterlichkeit gegen den Feind' verdiende echter ook keizer Wilhelm I lofbetuigingen.

De auteur deelt in het tijdschriftartikel daarom een anekdote, die zijn vader Ferdinand Becker, een pastoor verbonden aan een legerdivisie tijdens de Frans-Duitse Oorlog, met hem had gedeeld. Tijdens de militaire campagne van 1870-1871 had Becker een Franse vlag bemachtigd, afkomstig van een volledig verwoest stadhuis. Aan het bezit van de vlag werd volgens *Armee-Zeitung der 2. Armee* geen militaire waarde toegekend, dus hield Becker de vlag voor zichzelf. Dit kwam de historieschilder Wilhelm Camphausen in Düsseldorf ter ore, die zich vervolgens naar Becker begaf met het verzoek om de Franse vlag van hem over te nemen. Camphausen had namelijk de opdracht gekregen om een portret van keizer

---

²⁵¹ 2. Armee, German Army, 'Ritterlichkeit gegen den Feind. Eine Erinnerung aus dem Leben Kaiser Wilhelms I' in *Armee-Zeitung der 2. Armee* 169 (12 februari 1916) 5.

²⁵² 2. Armee, German Army, 'Ritterlichkeit gegen den Feind', 5.

Wilhelm I te schilderen, dat in het paleis in Berlijn naast de portretten van de Pruisische hertog Frederick Willem I van Brandenburg (“Der Grosse Kurfürst”) en de Pruisische koning Frederik II (“Alte Fritz”) zou komen te hangen.²⁵³ De schilder had het idee om Wilhelm I, de overwinnaar van de Slag bij Sedan, af te beelden op het slagveld. Op de grond wilde hij een Franse vlag schilderen, om de Duitse overwinning bij Sedan op een zinvolle manier te representeren. De Franse vlag die Becker had meegenomen, zou bovendien een toepasselijke buit zijn voor de keizer, dacht Camphausen. Zodoende kreeg de schilder de vlag, waaraan nog een aantal insignes waren bevestigd, in zijn bezit, volgens *Armee-Zeitung der 2. Armee*.²⁵⁴

Een tijd later diende Becker zich aan bij Camphausen, om naar diens voortgang met het schilderij en naar de vlag te vragen. Camphausen antwoordde hierop dat hij zijn schets naar Berlijn had gestuurd, zodat het aan Wilhelm I kon worden gepresenteerd. Als antwoord kreeg Camphausen van het keizerlijk kabinet te horen dat keizer Wilhelm I zeer tevreden was en bijna alles goedkeurde, maar wel aandrong op één verandering: de Franse vlag onder de hoeven van het paard van de keizer moest worden verwijderd, omdat Wilhelm I niet wilde dat ‘die Hufe meines Pferdes die Farben des überwundenen Gegners berühren.’²⁵⁵ In ‘Ritterlichkeit gegen den Feind’ schrijft de auteur dat hij, sinds hij dit verhaal hoorde, elke keer dat hij naar het schilderij keek moest denken aan de ridderlijkheid van de oude keizer, die de vertrapte vlag van de overwonnenen had laten verwijderen.²⁵⁶

‘Ritterlichkeit gegen den Feind’ komt overeen met de beweringen van Stefan Goebel en George Mosse dat er in beschrijvingen van soldaten uit de Eerste Wereldoorlog veel gesproken werd over ridderlijkheid en sportiviteit. In dit geval geldt dat ook voor Wilhelm II, die als keizer van Duitsland officieel ook aan het hoofd stond van het Duitse leger, al waren het in de praktijk vooral veldmaarschalk Paul von Hindenburg en generaal Erich Ludendorff die het voor het zeggen hadden. *Armee-Zeitung der 2. Armee* spreekt over de ridderlijkheid van de oude keizer, dat aan hem toegeschreven kon worden door zijn sportieve optreden – namelijk door de verslagen tegenstander niet verder te beledigen door zijn vlag te ontoren.²⁵⁷ Daarnaast refereert het tijdschrift ook aan ‘ritterliche Zweikämpfe’, ridderlijke duels, in de

---

²⁵³ *Ibidem*, 5.

²⁵⁴ *Ibidem*, 5.

²⁵⁵ *Ibidem*, 5.

²⁵⁶ *Ibidem*, 5-6.

²⁵⁷ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 189; Mosse, *Fallen Soldiers*, 60; 2. Armee, German Army, ‘Ritterlichkeit gegen den Feind’, 5-6.

beschrijving van luchtgevechten tussen piloten, wat aansluit bij de constatering door Goebel en Mosse dat beschrijvingen van de luchtgevechten tijdens de Eerste Wereldoorlog veelal gebruik maakten van verwijzingen naar ridders en ridderlijke duels.²⁵⁸

4.3. De “ridderlijkheid” der Fransen

In een op 17 augustus 1916 verschenen exemplaar van het tijdschrift *Kriegs-Zeitung der Elften Armee* staat in het artikel ‘Französische “Ritterlichkeit”’ een getuigenis centraal van een Duitse officier die voor een (onbekende) tijd een krijgsgevangene van de Fransen was geweest. De aanhalingstekens bij het woord “ridderlijkheid” dienen om duidelijk te maken dat de titel van het artikel sarcastisch bedoeld is. Volgens de Duitse officier werd hij tijdens zijn krijgsgevangenschap namelijk alles behalve ridderlijk bejegend. Enkele gewonde Duitse krijgsgevangenen werden samen met de officier naar een Frans hospitaal gebracht, waar hun epauletten, knopen en bretels tot hun ontsteltenis van hen werden afgenomen. De officier werd gedwongen om te lopen, ook al had hij een vijftwintig centimeter lange wond. De kolonel van een Frans regiment ontnam hem zijn portemonnee, een sigarettendoos, een schaar en andere persoonlijke eigendommen, en vertelde hem dat hij deze wel terug zou geven aan een Duitse brigade. Daarna werd de officier gedwongen om weer verder te lopen, totdat een Franse artillerieofficier hem een stoel en wat water gaf.²⁵⁹

Dat was volgens *Kriegs-Zeitung der Elften Armee* echter nog niet het einde van de lijdensweg voor de Duitse krijgsgevangenen. Volgens de Duitse officier moest hij tijdens het transport per truck naar een ziekenhuis twee uur lang blijven staan, ondanks zijn wond. Soldaten spogen in zijn gezicht, terwijl een tolk de gevangenen overweldigde met belediging na belediging, waarbij hij het ook niet naliet om de Duitse keizer te vervloeken. Op alle plaatsen waar het transport naartoe ging, werden de Duitsers volgens de officier ‘von der Bevölkerung und den Soldaten mit wüstem Lärm empfangen.’²⁶⁰ Op een onbekende plaats werden de officier en zijn medegevangenen urenlang bespot en bedreigd door Franse soldaten en spoorwegaarbeiders. Eén Franse soldaat vroeg hen waarom ze nog niet dood waren. In Dijon werden de krijgsgevangenen haast door een menigte ruw uit de wagen

---

²⁵⁸ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 189; Mosse, *Fallen Soldiers*, 66; 2. *Armee*, German Army, ‘Ritterlichkeit gegen den Feind’, 5.

²⁵⁹ 11. *Armee*, ‘Französische “Ritterlichkeit”’ in *Kriegs-Zeitung der Elften Armee* 178 (17 augustus 1916) c.

²⁶⁰ 11. *Armee*, ‘Französische “Ritterlichkeit”’, c.

getrokken. Op het treinstation van Mâcon werden ze bijna een uur aan het publiek getoond. In de gevangenis in Châlons-sur-Saône werden ze bij de ramen beledigd en bespuugd, terwijl Franse soldaten hen met stenen bekogelden. Zelfs de zusters van het Rode Kruis staken hun tong naar hen uit.²⁶¹ In het station van Marseille werden de gevangenen begroet met woest gehuil en op straat werden stenen in de wagen gegooid. In fort St. Nicolas werden ze met zeshonderd criminelen, waaronder twee moordenaars, in een militaire gevangenis vol ongedierte gegooid. In Bastia, op Corsica, werden ze door een menigte bespuugd en bekogeld met stenen en paardenmest. En tot slot werden de gevangenen op de boot op de terugweg naar Frankrijk continu bespioneerd door Franse soldaten als ze even een luchtje wilden scheppen.²⁶²

In dit artikel wordt enkel in de titel expliciet gerefereerd aan de Middeleeuwen, waarmee in combinatie met de rest van het artikel de Fransen – opvallend genoeg niet alleen militairen maar ook burgers uit alle lagen van de samenleving – als onridderlijk af worden geschilderd. Volgens Stefan Goebel waren de pogingen van de Duitsers om hun vijanden in diskrediet te brengen door hen als “*Unritterlich*” af te schilderen echter een manier om de ridderlijkheid van de Duitse soldaten indirect te bevestigen.²⁶³ Daarnaast lijken de volhardende Duitse krijgsgevangenen ook te voldoen aan het beeld van “de ridderlijke soldaat”, die volgens Goebel gezien werd als “a man of courage, unshakable and chivalrous as strong”.²⁶⁴ Door hun krijgsgevangenen zo te mishandelen, bewezen de Fransen dat niet zij maar de Duitsers ridderlijk waren. Dit beeld wordt nog verder versterkt door het lijdzaam ondergaan door de Duitsers van alle vernederingen en mishandelingen die de Fransen hen aandeden, zonder dat de Duitse krijgsgevangenen daardoor mentaal of fysiek braken.

4.4. De invloed van de Germanen en de Middeleeuwen op hedendaags(e) Duits(ers)

Op 11 april 1917 verscheen een uitgave van het Duitse legertijdschrift *K. u. K. Feldzeitung der 4. Armee*. In deze uitgave is een artikel te lezen over de herkomst van een aantal uitspraken in de Duitse taal die gerelateerd zijn aan oorlog en de voorouders van de moderne Duitsers, afkomstig uit de Middeleeuwen en de Klassieke Oudheid. Volgens *K. u. K. Feldzeitung* zijn de

---

²⁶¹ *Ibidem*, c.

²⁶² *Ibidem*, c.

²⁶³ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 189, 211.

²⁶⁴ *Ibidem*, 195.

Duitsers dank verschuldigd aan de middeleeuwse ridders voor enkele van de mooiste beeldspraken in hun eigen taal.²⁶⁵ Talloze figuratieve uitdrukkingen die in het dagelijks leven van vandaag gebruikt worden, vinden volgens *K. u. K. Feldzeitung* hun oorsprong in de tijd van de Duitse voorouders. “Ridders” en “ruiters” betekenden oorspronkelijk hetzelfde. Het korte zwaard dat door de ridders gebruikt werd, werd “sahs” genoemd, waarmee de Saksen volgens *K. u. K. Feldzeitung* hun naam verkregen. Van het scherpe, gepolijste zwaard komen de uitdrukkingen “Schneide haben” en “schneidig”.²⁶⁶ Zelfs het woord “Germanen” vindt zijn oorsprong in wapentuig: de speer die de Germanen gebruikten, werd een “Ger” genoemd. Met “Germanen” werd dan ook “speerdragers” bedoeld. Veel Duitse eigennamen zijn volgens *K. u. K. Feldzeitung* ook afgeleid van dit favoriete wapen van de Duitse voorouders: Gerhard betekent “sterk met de speer”, Rüdiger betekent “beroemd om de speer” en Gertrud betekent “de speervechter”. Het schild diende ter verdediging tegen vijandelijke speerwerpen. Er werden volgens *K. u. K. Feldzeitung* allerlei herkenningstekens van de volkeren en tekenen van verwantschap op geschilderd, waaruit de wapenschilden van de ridders zich geleidelijk aan ontwikkelden.²⁶⁷ De uitdrukking “iets in je schild voeren” en het Duitse woord “schildern” vinden daar hun oorsprong in, en “iemand op je schild heffen” valt volgens *K. u. K. Feldzeitung* eveneens te herleiden naar de tijd van de Germanen, die hun gekozen stamhoofden op schilden ophieven. Daarbij betekent “oorlog” volgens *K. u. K. Feldzeitung* niet alleen oorlog voeren, maar ook iets ontvangen. Overwinnaars namen de kleren en wapens van hun veroverde vijanden af. Uit de verwijdering van het pantser komen de woorden “verontwaardiging” en “verontwaardigd”. Volgens *K. u. K. Feldzeitung* heeft “verontwaardigd” wonderbaarlijk genoeg bijna dezelfde betekenis als “gepantserd worden”; degene die het harnas draagt is klaar om te vechten, dus “zich wapenen” betekent “boos maken” en “gepantserd worden” betekent “boos worden”.²⁶⁸

Het is opvallend dat *K. u. K. Feldzeitung* zo veelvuldig en expliciet de Germanen en Duitse ridders als de voorouders van de moderne Duitsers benoemt. Hoewel het tijdschrift niet naar de Romeinse historicus Tacitus verwijst, kan dit artikel wel beschouwd worden in het licht van diens beschrijvingen van de Germanen uit de eerste eeuw n.Chr. en de

---

²⁶⁵ 4. Armee, German Army, ‘Kleine Chronik’ in *K. u. K. Feldzeitung der 4. Armee* (11 april 1917) 3.

²⁶⁶ 4. Armee, German Army, ‘Kleine Chronik’, 3.

²⁶⁷ *Ibidem*, 3.

²⁶⁸ *Ibidem*, 3.

daaropvolgende reflecties op die beschrijvingen door de eeuwen heen. Tacitus beschrijft hoe nauw het leven van de Germanen was verbonden met oorlogsvoering en wapentuig:

*Germanic life is devoted to military valor and fortitude, and “rest is odious to this people”. They are warriors, “created” (...) “by nature for warfare and military discipline.” Upon entering society as an adult, the young man receives a shield and spear (the framea), thus learning what contributions to society are expected of him. Even the dowry (...) includes weapons (...); quite simply “nothing is done without weapons.” As warriors they defend their freedom, inside and outside their country.*²⁶⁹

In de verwijzingen naar de oorsprong van verschillende moderne Duitse woorden, behandelt *K. u. K. Feldzeitung* uitsluitend woorden die gekoppeld zijn aan oorlogshandelingen of wapentuig uit de tijd van de Germanen en de Middeleeuwen. Door de verwevenheid van de Duitse taal – en daarmee de Duitsers – met de militaire levenswijze van de Germanen en de Duitse ridders uit en toe te lichten, impliceert *K. u. K. Feldzeitung* dat de moderne Duitsers dezelfde (ridderlijke) eigenschappen bezitten als hun veronderstelde voorouders. Dit komt overeen met de beweringen van Goebel en Franzen dat verwijzingen naar ridderlijke eigenschappen de boventoon voerden tijdens de Eerste Wereldoorlog.²⁷⁰ Daarnaast benoemt *K. u. K. Feldzeitung* ook expliciet een continuïteit tussen de Germanen uit de Oudheid, de Duitse ridders uit de Middeleeuwen en de moderne Duitsers uit de Eerste Wereldoorlog. Dit kan gezien worden als overeenkomend met de beweringen van Goebel en Samuel Hynes dat tijdens de Eerste Wereldoorlog getracht werd een historische continuïteit met de Middeleeuwen te bekrachtigen.²⁷¹

4.5. De gehate Duitse piloot

In de uitgave van 26 mei 1918 van het tijdschrift *Der Champagne Kamerad: Feldzeitung der 3. Armee* is een artikel te vinden over de ridderlijkheid – dan wel het gebrek daaraan – van de Engelsen, maar met name ook van de Fransen. Volgens het tijdschrift hoopte vrijwel iedereen dat de vijandschap, de haat en de laster tegen en tussen de piloten van Franse, Engelse en

---

²⁶⁹ Krebs, *A most dangerous book*, 46-47.

²⁷⁰ Frantzen, *Bloody Good*, 13; Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 189.

²⁷¹ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 28-29; Hynes, *A War Imagined*, xi.

Duitse afkomst tot een zwijgen zouden worden gebracht met de begrafenis van ‘des kühnsten und erfolgreichsten aller Kampfflieger’.²⁷² Hoewel deze “wilde en succesvolle”, gesneuvelde piloot niet direct bij naam genoemd wordt, gaat het hier zeer waarschijnlijk om de toentertijd ook al beroemde Manfred “de Rode Baron” von Richthofen, die op 21 april 1918 sneuvelde toen hij in zijn vliegtuig werd neergehaald boven een slagveld nabij Vaux-sur-Somme. Volgens *Der Champagne Kamerad* moest men in de doden niet de gehate tegenstander zien, maar de meester die in de ridderlijke strijd is gevallen. Door de “waardige” begrafenis die Engelse piloten volgens het tijdschrift voor Von Richthofen hadden voorbereid, en door respectvolle opmerkingen in de Engelse pers, waaronder de *Times* en de *Westminster Gazette* van respectievelijk 22 en 23 april, voelden de Duitsers zich in deze hoop gesterkt.²⁷³

Hoewel de Britten in *Der Champagne Kamerad* positief bejegend worden, bleken de Fransen volgens *Der Champagne Kamerad* echter voornemens om zichzelf ten schande te maken. De Franse kranten, met name de *Matin* van 23 april, spanden zich tot hun uiterste in om het beeld van de dode Duitse oorlogsheld te belasteren met kwaadaardige opmerkingen.²⁷⁴ Zo betwijfelden de Fransen het aantal overwinningen van de Rode Baron in de lucht. Diens successen werden minder aan hem toegeschreven dan aan de rest van zijn luchteskader, die naar verluidt zijn slachtoffers achtervolgde totdat Von Richthofen hen neer kon schieten, volgens de *Temps* van 25 april.²⁷⁵ Het had er, zo benadrukte *Matin*, alle schijn van dat Von Richthofen zijn overwinningen nooit alleen behaalde, noch in een gelijke strijd. De Rode Baron won volgens de Franse pers alleen maar door individuele tegenstanders te overtroeven. Zijn hele carrière als een jachtvlieger werd volgens *Der Champagne Kamerad* meerdere malen zelfs grotendeels afgedaan als een verzinsel, voortvloeiend uit Duitse angst en schaamte.²⁷⁶

Daarnaast was er volgens het tijdschrift ook geen gebrek aan traditionele beledigingen, gericht tegen de Duitse piloten in het algemeen en tegen Von Richthofen als de leider van de “rode piraten” in het bijzonder.²⁷⁷ *Der Champagne Kamerad* stelt dat het moeilijk is om te begrijpen hoe een volk als het Franse, dat ooit zo trots was op haar ridderlijkheid, haar

---

²⁷² 3. Armee, German Army, ‘Die “ritterlichen” Franzosen!’ in *Der Champagne Kamerad: Feldzeitung der 3. Armee* 4/128 (26 mei 1918) 14.

²⁷³ 3. Armee, German Army, ‘Die “ritterlichen” Franzosen!’, 14.

²⁷⁴ *Ibidem*, 14.

²⁷⁵ *Ibidem*, 14.

²⁷⁶ *Ibidem*, 14.

²⁷⁷ *Ibidem*, 14.

waardigheid zo volledig kon laten varen. De auteurs van het artikel stellen zich naar eigen zeggen echter tevreden met het identificeren van de verscheidene misstanden in de Franse pers, waarna deze overgelaten zouden worden aan het oordeel van de wereld. Volgens *Der Champagne Kamerad* zou dat oordeel ongetwijfeld overeenkomen met dat van de auteurs van het artikel; de Fransen, die de doden hadden willen kleineren, waren er enkel in geslaagd om zichzelf te depreciëren.²⁷⁸

Hoewel *Der Champagne Kamerad* er geen verklaring voor geeft, is de vergelijking tussen het squadron van Von Richthofen en piraten een bijzondere. Piraten als de Barbarijse piraten aan de Middellandse Zee waren in de Middeleeuwen een gehate vijand, en leken in hun gedrag het tegenovergestelde van de ridder. Terwijl ridders op zoek gingen naar nobele duels, zich aan algemeen geaccepteerde oorlogsregels hielden en voornamelijk uit waren op roem en zelfontwikkeling, waren piraten juist uit op gevechten waarin zij duidelijk de overhand hadden, joegen ze de meeste tegenstanders – al dan niet gewapend – over de kling of namen hen gevangen als slaaf, en waren zij vooral uit op winst door plundering. Door Von Richthofen cum suis met piraten te vergelijken, werd gepoogd hun reputatie als ridders in de lucht ernstige schade toe te brengen.

De bewering van Stefan Goebel dat er tijdens de Eerste Wereldoorlog sprake was van ontevredenheid met de morele en sociale situatie in de maatschappij, komt overeen met het artikel 'Die "ritterlichen" Franzosen!' in *Der Champagne Kamerad: Feldzeitung der 3. Armee*. Volgens Goebel hadden deze ontevredenheid alsook een verlangen om terug te keren naar een ingebeelde harmonie en doelgerichtheid van het verre verleden tot gevolg dat de Middeleeuwen geïdealiseerd werden.²⁷⁹ In 'Die "ritterlichen" Franzosen!' uit die ontevredenheid zich in de bewering dat men lange tijd de hoop had dat vijandschap, haat en laster tot een einde zouden komen wanneer men in gesneuvelde doden niet de gehate tegenstanders zag, maar de meester die in de ridderlijke strijd was gevallen.²⁸⁰

4.6. Conclusie

In dit hoofdstuk staat de volgende deelvraag centraal: *welke uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen zijn er te constateren in Duitse legertijdschriften uit de*

---

²⁷⁸ *Ibidem*, 14.

²⁷⁹ Goebel, *The Great War and Medieval Memory*, 13.

²⁸⁰ 11. Armee, 'Französische "Ritterlichkeit"', c.

Eerste Wereldoorlog. Gelet op deze vraag zijn er in de in dit hoofdstuk behandelde analyses van Duitse legertijdschriften een aantal opvallendheden te constateren. Eén van de voornaamste wijzen waarop uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen terug te vinden zijn in de Duitse bronnen, is door het maken van historische vergelijkingen. Zo verhalen *Am Lagerfeuer* en *K. u. K. Feldzeitung* over de oude Germaanse stammen van vóór en aan het begin van de Middeleeuwen, om zodoende het punt te kunnen maken dat ridderlijkheid inherent is aan het Duitse volk.²⁸¹ Daarnaast wordt in *Armee-Zeitung der 2. Armee* ook de Frans-Duitse Oorlog van 1870-1871 aangehaald in een vergelijking tussen het gedrag van Duitsers toen, en dat van Duitsers anno 1916.

Een ander veelvoorkomend gebied waarin veel uitingen van herinneringen aan de Middeleeuwen te constateren zijn, is in discreditering van de vijand. In zowel *Kriegs-Zeitung der Elften Armee* als *Der Champagne Kamerad* worden de Fransen door de Duitsers met negatieve bewoordingen beschreven. Zo waren de Fransen volgens *Kriegs-Zeitung der Elften Armee* onridderlijk vanwege hun mishandeling van Duitse krijgsgevangenen, en brachten ze zichzelf volgens *Der Champagne Kamerad* ten schande door de gesneuvelde Manfred von Richthofen door het slijk te halen en zijn prestaties te beschimpen.²⁸²

Het laatste terrein waarop verwijzingen naar de Middeleeuwen veelvuldig voorkomen is in propagandafuncties. Zo gebruikt *Am Lagerfeuer* verwijzingen naar middeleeuwse ridders om expliciet aan te geven dat zij als voorbeeld voor de Duitse soldaten anno 1915 hoorden te dienen. Het tijdschrift *Armee-Zeitung der 2. Armee* gebruikt de verwijzing naar het ridderlijke gedrag van wijlen keizer Wilhelm I voor politieke propaganda, door hem – en daarmee indirect ook zijn zoon, keizer Wilhelm II – voor te stellen als een waardige keizer die zijn vijanden met respect behandelde. In *Kriegs-Zeitung der Elften Armee* wordt de waslijst aan mishandelingen van Duitse gevangenen door de Fransen en de daarmee gepaard gaande onridderlijkheid gebruikt om de ridderlijkheid van de Duitsers indirect te prijzen. En in *Der Champagne Kamerad* wordt gepoogd om de publieke opinie tegen de Fransen te kanten door hun uitspraken in de pers, die door het tijdschrift onridderlijk genoemd wordt, te benoemen.²⁸³

---

²⁸¹ German Army, German Navy, 'Ritterlichkeit', 10-12; 4. Armee, German Army, 'Kleine Chronik', 3.

²⁸² 11. Armee, 'Französische "Ritterlichkeit"', c; 3. Armee, German Army, 'Die "ritterlichen" Franzosen!', 14.

²⁸³ German Army, German Navy, 'Ritterlichkeit', 10-12; 2. Armee, German Army, 'Ritterlichkeit gegen den Feind', 5; 11. Armee, 'Französische "Ritterlichkeit"', c; 3. Armee, German Army, 'Die "ritterlichen" Franzosen!', 14.

Concluderend zijn er in deze bronnen drie manieren te constateren waarop uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen terug te vinden zijn in Duitse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog: in historische vergelijkingen, in discreditering van de vijand, en in propaganda op maatschappelijk en politiek gebied.

H5 – Besluit

In deze thesis heb ik onderzocht op welke wijze uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen te constateren zijn in Britse en Duitse legertijdschriften uit 1914-1918. Hiervoor heb ik allereerst secundaire literatuur behandeld dat zich richt op referenties aan de Middeleeuwen in kunst en cultuur uit 1914-1918. Uit deze literatuur zijn twee thema's gedestilleerd op basis waarvan de in deze thesis gebruikte primaire bronnen zijn geselecteerd en geanalyseerd. Deze twee thema's zijn: referenties aan de Middeleeuwen om de eigenschappen van de eigen troepen en bondgenoten mee te beschrijven of te vergelijken, en referenties aan de Middeleeuwen om de vijand mee in diskrediet te brengen.

Aan de hand van tien primaire bronnen is gebleken dat het eerste ook in aanzienlijke mate is te constateren in zowel Britse als Duitse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog. Dit gebeurt aan de hand van historische vergelijkingen. Zo worden Britse soldaten in de Britse primaire bronnen vergeleken met de zestiende-eeuwse leden van de Maltezer Orde die het net zoals de twintigste-eeuwse Britten opnamen tegen de Ottomanen. De Britse soldaten worden ook wel vergeleken met middeleeuwse kruisvaarders, terwijl piloten beschreven worden als moderne Arthuriaanse ridders. Net als de Britten in de Britse bronnen worden de Duitsers in de Duitse bronnen ook veelvuldig vergeleken met middeleeuwse ridders. Daarnaast worden de middeleeuwse Germanen aangehaald om de Duitse soldaten mee te vergelijken. In het gebruik van referenties aan de Middeleeuwen om de eigenschappen van de eigen soldaten te beschrijven, komen de Britse en Duitse legertijdschriften dus grotendeels overeen.

Omtrent het thema "discreditering van de vijand" zijn echter verschillen te ontdekken. Zo worden de Duitsers in de Britse bronnen vergeleken met de historische ridders van de Duitse Orde, ook wel de Teutoonse Orde genaamd, of worden zij vergeleken met de Hunnen onder Attila de Hun. In deze vergelijkingen wordt veel aandacht besteed aan de historische (mis)daden van de Hunnen en de Teutoonse ridders, die veelvuldig "wreed", "barbaars" en "onridderlijk" genoemd worden. De Duitsers, die hun vijanden – voornamelijk de Fransen – weliswaar meermaals "onridderlijk" noemen, maken echter geen directe, historische vergelijkingen. Zij pogen de Fransen wel zwart te maken, maar refereren hiervoor amper tot niet aan de Middeleeuwen. De Duitsers gebruiken hiervoor enkel bewoordingen als "onridderlijk" die niet verder toegelicht worden.

De onderzoeksvraag van deze scriptie luidt: *Op welke wijze vormen uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen een referentiekader in Britse en Duitse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog?* Referenties aan de Middeleeuwen komen explicieter en vaker terug in de Britse bronnen dan in de Duitse bronnen. De wijze waarop herinneringen aan de Middeleeuwen geuit werden is voornamelijk door middel van anachronismen, historische vergelijkingen, discreditering en propaganda op maatschappelijk, militair en politiek gebied.

De bronnenanalyses sluiten grotendeels aan op de bevindingen in secundaire literatuur, afkomstig van onder anderen Stefan Goebel, Benedict Anderson, Allen J. Frantzen, Michael Paris, Paul Fussell en Robert L. Nelson. Goebel, Frantzen, Paris en Fussell beweren dat Britse soldaten in Britse kunst en literatuur uit de Eerste Wereldoorlog veelvuldig vergeleken worden met de rechtvaardige, moedige en christelijke ridders en kruisvaarders uit de Middeleeuwen, terwijl de Duitsers vergeleken worden met de wrede Hunnen en de tirannieke Teutoonse ridders, vanwege vermeende en echte oorlogsmisdaden. In de vijf geanalyseerde Britse legertijdschriften gebeurt dit ook. De bewering van Frantzen dat Britse referenties aan de Middeleeuwen in kunst en literatuur veelal sterk zijn verbonden zijn met het christendom, specifieke christelijke idealen of aan de lijdensweg van Jezus Christus, komt echter minder terug in dit type bron. In slechts twee van de vijf Britse bronnen is dit het geval. De bewering van Goebel dat “ijzer” de boventoon voert in Duitse referenties aan de Middeleeuwen valt ook niet te rijmen met de bronnenanalyses, evenmin als zijn bewering dat zowel Britten als Duitsers de oorlog als een kruistocht verbeeldden. In geen van de vijf Duitse legertijdschriften komen ijzer of verwijzingen naar de kruistochten aan bod. Daarentegen lijkt Goebel gelijk te hebben met zijn bewering dat het ridderlijk discours in Duitsland onderontwikkeld was; in de Duitse bronnen wordt ridderlijkheid wel genoemd maar in het geheel niet beschreven. Daarmee lijkt Goebels bewering bewezen. Wel zijn in de Duitse legertijdschriften duidelijk twee van de vier thema's terug te vinden die Nelson onderscheidt: de rol van Duitsland in de oorlog en haar bezetting van buitenlandse gebieden en bevolkingen, het concept van kameraadschap, het concept van mannelijkheid, en de beeldvorming over vrouwen en de vijand. Met name het concept van mannelijkheid en de beeldvorming over vrouwen en de vijand komen aan bod in de door mij onderzochte Duitse bronnen.

Literatuurlijst

Primaire bronnen

2. Armee, German Army, 'Ritterlichkeit gegen den Feind. Eine Erinnerung aus dem Leben Kaiser Wilhelms I' in *Armee-Zeitung der 2. Armee* 169 (12 februari 1916) 5-6.
3. Armee, German Army, 'Die "ritterlichen" Franzosen!' in *Der Champagne Kamerad: Feldzeitung der 3. Armee* 4/128 (26 mei 1918) 14.
4. Armee, German Army, 'Kleine Chronik' in *K. u. K. Feldzeitung der 4. Armee* (11 april 1917) 3.
11. Armee, 'Französische "Ritterlichkeit"' in *Kriegs-Zeitung der Elften Armee* 178 (17 augustus 1916) c.
- 13th New Zealand Reinforcements, New Zealand Expeditionary Force, 'The Crusader' in *The Crusader* 1/1 (1 augustus 1916) 1-2.
- British Expeditionary Force, British Army, 'Chivalry and the wounded: The Hospitallers of St. John of Jerusalem 1014-1915' in "*Khaki*": *A monthly magazine and cabled news sheet for the over-sea soldier bringing him as a gift - news from home* 1 (1 maart 1915) 67-126.
- British Expeditionary Force, British Army, 'The death of Roland: the hero of the oldest French epic' in "*Khaki*": *A monthly magazine and cabled news sheet for the over-sea soldier bringing him as a gift - news from home* 1 (1 mei 1917) 233-237.
- Egyptian expeditionary force, 'Beersheba to Beeroth' in *The Palestine news: the weekly newspaper of the Egyptian expeditionary force of the British army in occupied enemy territory* 1/11 (16 mei 1918) 5.
- German Army, German Navy, 'Ritterlichkeit' in *Am Lagerfeuer: Kriegsernst u. Kriegshumor für unsere Soldaten* 11 (5 januari 1915) 1-12.
- Royal Naval College, Greenwich, British Royal Naval Air Service, 'Chivalry in the air' in *The Quirk: R.N.A.S. R.N. College, Greenwich* 1/7 (29 juni 1918) 8.

Secundaire literatuur

- Anderson, Benedict, *Imagined communities* (Londen 2016).
- Assmann, Jan, 'Collective Memory and Cultural Identity', *New German Critique*, 65 (1995).
- Erll, Astrid, *Memory in culture* (Basingstoke 2011).
- Frantzen, Allen J., *Bloody Good: Chivalry, Sacrifice, and the Great War* (Chicago 2004).
- Fussell, Paul, *The Great War and Modern Memory* (Londen 1979).
- Girouard, Mark, *The return to Camelot. Chivalry and the English gentleman* (Londen 1981).
- Hynes, Samuel, *A War Imagined: The First World War and English Culture* (Londen 1990).
- King, Alex, *Memorials of the Great War in Britain: The Symbolism and Politics of Remembrance* (Oxford 1998).
- Krebs, Christopher B., *A most dangerous book: Tacitus's Germania from the Roman Empire to the Third Reich* (New York 2012).
- Lipp, Anne, *Meinungslenkung im Krieg: Kriegserfahrungen deutscher Soldaten und ihre Deutung 1914 - 1918* (Göttingen 2003).
- Mosse, George L., *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars* (New York 1990).
- Nelson, Robert L., *German soldier newspapers of the First World War* (Cambridge 2011).
- Paris, Michael, *Warrior Nation: Images of War in British Popular Culture, 1850-2000* (Londen 2000).
- Seal, Graham, *The soldiers' press. Trench journals in the First World War* (Basingstoke 2013).
- Todd, Lisa M., *Sexual treason in Germany during the First World War* (2017).
- Winter, Jay, *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European Cultural History* (Cambridge 1998).
- Winter, Jay, en Sivan, Emmanuel (eds.), *Remembering War: the Great War between Memory and History in the 20th Century* (New Haven 2006).
- Workman, Leslie J. (ed.), 'Preface' in *Studies in Medievalism* 8 (1996) 1-2.

Bijlage 1 – Samenvatting

Het is dit jaar honderd jaar geleden dat er een einde kwam aan de Eerste Wereldoorlog. De Eerste Wereldoorlog en de daarin aangetroffen wijze van oorlogvoering was anders dan alle andere oorlogen in de geschiedenis tot dan toe. Zo vonden er voor het eerst gevechten in de lucht plaats, evenals grootschalige artilleriebombardementen en gifgasaanvallen. Om dit alles een plaats te kunnen geven, werd er verwezen naar ideeën en gebeurtenissen uit onder andere de Middeleeuwen. In deze thesis wordt onderzocht of en hoe dit in Britse en Duitse legertijdschriften uit 1914-1918 gebeurde. De onderzoeksvraag luidt dan ook: *Op welke wijze vormen uitingen van collectieve herinneringen aan de Middeleeuwen een referentiekader in Britse en Duitse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog?*

Om antwoord te kunnen geven op deze vraag wordt in deze thesis gebruik gemaakt van artikelen uit vijf Britse en vijf Duitse legertijdschriften uit de Eerste Wereldoorlog. Uit secundaire literatuur omtrent referenties aan de Middeleeuwen in kunst en cultuur uit 1914-1918 worden in hoofdstuk 2 enkele thema's gedestilleerd op basis waarvan de in deze thesis gebruikte primaire bronnen zijn geselecteerd. In hoofdstukken 3 en 4 worden deze Britse respectievelijk Duitse bronnen geanalyseerd. De resultaten van de bronnenanalyses worden vervolgens in het vijfde hoofdstuk, de conclusie, onderling vergeleken, en worden daarbij ook vergeleken met de conclusies van relevant onderzoek dat in de historiografie en in het tweede hoofdstuk van deze scriptie wordt behandeld.

De twee meest voorkomende manieren waarop herinneringen aan de Middeleeuwen worden geuit in de Britse en Duitse legertijdschriften, zijn enerzijds het uitlichten van de positieve eigenschappen van de eigen en geallieerde strijdkrachten, en anderzijds het in diskrediet brengen van de vijand. Beide gebeuren aan de hand van historische vergelijkingen. Zo worden Britse soldaten in de Britse primaire bronnen vergeleken met de leden van de Maltezer Orde, een middeleeuwse christelijke ridderorde, die het tijdens het Beleg van Malta in 1565 opnamen tegen de Ottomanen – net zoals de Britten, die driehonderdvijftig jaar later ook tegen de Ottomanen streden. De Britse soldaten worden ook wel vergeleken met middeleeuwse kruisvaarders, terwijl piloten beschreven worden als moderne Arthuriaanse ridders. Net als de Britten in de Britse bronnen worden de Duitsers in de Duitse bronnen ook veelvuldig vergeleken met middeleeuwse ridders. Daarnaast worden de middeleeuwse Germanen aangehaald om de Duitse soldaten mee te vergelijken. Historische vergelijkingen dienden ook om de tegenstander mee te beschrijven en om hen daarmee zwart te maken.

Zo worden de Duitsers in de Britse bronnen vergeleken met de historische ridders van de Duitse Orde, ook wel de Teutoonse Orde genaamd, of worden zij vergeleken met de Hunnen onder Attila de Hun. In deze vergelijkingen wordt veel aandacht besteed aan de historische (mis)daden van de Hunnen en de Teutoonse ridders, die veelvuldig “wreed”, “barbaars” en “onridderlijk” genoemd worden. De Duitsers, die hun vijanden – voornamelijk de Fransen – weliswaar meermaals “onridderlijk” noemen, maken echter geen directe, historische vergelijkingen.

Daarmee is gelijk een belangrijk onderling verschil geconstateerd: in hun gebruik van referenties aan de Middeleeuwen lijken de Britse en Duitse soldaten slechts ten dele op elkaar. Terwijl de Britten verwijzingen naar de Middeleeuwen haast even vaak gebruiken om de eigen soldaten te verheerlijken als om hun vijanden te discrediteren, houden de Duitsers het voornamelijk bij het verheerlijken van de eigen soldaten. In de vijf geanalyseerde Duitse legertijdschriften proberen de Duitsers hun vijanden – met name de Fransen – wel zwart te maken, maar gebruiken zij hiervoor enkel bewoordingen als “onridderlijk” die niet verder toegelicht worden. Historische vergelijkingen worden hierbij niet gemaakt.

De bronnenanalyses sluiten grotendeels aan op de bevindingen in secundaire literatuur, afkomstig van onder anderen Stefan Goebel, Benedict Anderson, Allen J. Frantzen, Michael Paris en Paul Fussell. Goebel, Frantzen, Paris en Fussell beweren dat Britse soldaten in Britse kunst en literatuur uit de Eerste Wereldoorlog veelvuldig vergeleken worden met de rechtvaardige, moedige en christelijke ridders en kruisvaarders uit de Middeleeuwen, terwijl de Duitsers vergeleken worden met de wrede Hunnen en de tirannieke Teutoonse ridders, vanwege vermeende en echte oorlogsmisdaden. In de vijf geanalyseerde Britse legertijdschriften gebeurt dit ook. De bewering van Frantzen dat Britse referenties aan de Middeleeuwen in kunst en literatuur veelal sterk verbonden zijn aan het christendom, komt echter minder overeen met de bronnenanalyses. In slechts twee van de vijf Britse bronnen is dit het geval. De bewering van Goebel dat “ijzer” de boventoon voert in Duitse referenties aan de Middeleeuwen valt ook niet te rijmen met de bronnenanalyses, evenmin als zijn bewering dat zowel Britten als Duitsers de oorlog als een kruistocht verbeeldden. In geen van de vijf Duitse legertijdschriften komen ijzer of verwijzingen naar de kruistochten aan bod. Daarentegen lijkt Goebel gelijk te hebben met zijn bewering dat het ridderlijk discours in Duitsland onderontwikkeld was. In de Duitse bronnen wordt ridderlijkheid wel genoemd maar in het geheel niet beschreven.